

JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞŞAT GÜZELOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE
ANABİLİMDALI**

**MERSİN
AĞUSTOS-2018**

JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞŞAT GÜZELOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

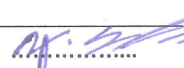
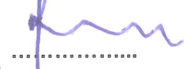

**FELSEFE
ANABİLİMDALI**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ**

**MERSİN
AĞUSTOS-2018**

ONAY

Tuğsat Güzeloğlu tarafından Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ danışmanlığında hazırlanan "John Locke Felsefesinde Özgürlük Sorunu" başlıklı bu çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Cengiz M. TOSUN	
Üye	Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU	

Yukarıdaki jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 16.08.2018 tarih ve 718/18 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi beyan ederim.

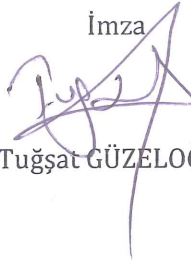
ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University

13 Ağustos 2018 / 20 August 2018

İmza

Tuğsat GÜZELOĞLU

ÖZET

Özgürlük insanın tarih sahnesine çıkışından bu yana en çok tartışılan kavramlardan birisidir. Özgürlük günümüze kadar farklı değişim ve dönüşümlerle kendini gösterir. Bu anlamda filozofların özgürlük hakkındaki görüşleri hep özgürlük arayışının birer ifadesidir. Her filozofun da özgürlük kavramına yüklediği anlam aynı değildir. Klasik liberalizmin babası olarak bilinen ve Aydınlanma Çağı düşünürlerini etkileyen John Locke (1632- 1704), modern dönemin en etkili siyasi filozofları arasında yer alarak özgürlüğe farklı bir bakış açısı getirir. Bu yüzden bu tezin asıl amacı: John Locke'un felsefesinde ortaya koyduğu özgürlük düşüncesini devlet, din, hoşgörü ve aydınlanma kavramları çerçevesinde analiz etmektir. Tarihsel sürece baktığımızda Locke için insanlar doğuştan özgür ve eşittir. Sosyal sözleşme ile doğa durumundan çıkararak siyasi iktidarın bir parçası haline gelen insan, haklarını güvence altına almak amacıyla bazı haklarını iktidara devreder. Bunu açıklamak için Locke, siyaset felsefesinin temeline doğa durumu kavramını yerleştirir. Doğa durumu kavramı ile insanların siyasal bir toplumda olmadığını açıklayan Locke, insanların bu doğa durumundan kendi istekleri ile çıktıklarını ve siyasal topluma girdiklerini iddia eder. Bu süreçte mülkiyet kavramı Locke için oldukça önemlidir. Çünkü Locke, mülkiyeti insanın yaşama ve özgürlük gibi temel bir hakkı olarak ele alır. Sosyal sözleşme ile toplumu ve devleti böylece sağlam bir zemine oturtan Locke, bireyin özgürlüğü bağlamında devlete de sınırlamalar getirir. Locke aynı zamanda yasama ve yürütme güçlerinin ayrılığı ilkesiyle liberalizmini taçlandırır. Din alanında da liberalizmin etkisini vurgulayan Locke'a göre insanların inançlarını serbestçe yaşamalarına da izin verilmelidir. Böylece Locke hem devlet anlamında hem de dini anlamda bireyin özgürlüğü üzerinde tam ve mutlak bir özgürlük anlayışının savunuculuğunu yapar. Bu düşünceleriyle insanların yaşamlarını özgürlükçü ve eşitlikçi bir çerçevede koruyarak sürdürmeyi amaçlayan Locke; aydınlanma düşüncesinin öncüsü olduğunu kanıtlar. Sonuç olarak onun siyaset felsefesi hakkındaki görüşleri bugün hâlâ etkisini sürdürmektedir.

Anahtar kelimeler: Özgürlük, Devlet, Din, Hoşgörü, Aydınlanma

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ, Mersin Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

Freedom is one of the concepts which has been most debated and struggled for ever since humankind emerged in stage of history. Freedom, which is a subject of a number of domains such as politics, philosophy and law, is only opportunity to give meaning and value to human life. In this sense, philosopher's perceptions for freedom have always been expressions for freedom quest. Freedom has manifested itself in different changes and transformations as not being exposed to any inhibition and confinement so far. Thus, every philosopher's attribution meaning to the concept has not been the same. John Locke (1632-1704), known as the father of classical liberalism and one of the philosophers to mostly have influenced the enlightenment age thinkers, is an English philosopher. He is regarded among the most influential political philosophers. Therefore, the main purpose of this thesis is to analyze freedom thought in John Locke's philosophy with regard to state, religion, tolerance and enlightenment concepts. When we consider historical process, people are naturally free and equal according to Locke, people who have become a part of political government getting away from the state of nature, transfer their some rights to government to ensure their rights through social contract. In order to justify this view, Locke placed the state of nature in the basis of political philosophy. Locke explains that people are not in a political society with respect to the state of nature concept and argues that people leave the state of nature with their own wishes and enter into political society. As a matter of fact, property as a basic right such as liberty and right. Locke places society and state on such a solid basis through social contract and suggest confinements to state in the context with individual liberty. Furthermore, he crowns liberalism with the principle of the separation of legislative and executive powers. According to Locke, who emphasizes the effect of liberalism on the domain of religion, people should be freely allowed to live their beliefs. In this way, Locke advocates the definite and absolute freedom understanding for individual liberty in the sense of both state and religion. Locke proved to be a Pioneer of the enlightenment thinking with these thoughts which aim to enable people to keep their lives in liberal and equalitarian frame work. As a result, his views with regard to political philosophy still keep their effect in the present.

Keywords: Freedom, State, Religion, Tolerance, Enlightenment

Advisor: Dr. Öğr. Member of Naciye ATIŞ, Department of Philosophy, The University of Mersin, Mersin

TEŞEKKÜR

Bu tezi yazma fırsatı vererek beni araştırma, sorgulama ve incelemeye iten, her türlü fikir ve önerileri ile bana yardımcı olan sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ hocama, her türlü koşul ve zamanda yanımda olan Dr. Öğr. Üyesi Cengiz Mesut Tosun hocama, lisansüstü eğitimim boyunca bana çok şey kazandıran değerli Mersin Üniversitesi hocalarıma ve hayatını bana adayarak fedakârlığını benden hiç esirgemeyen biricik Anneme sonsuz teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim.

Tuğşat GÜZELOĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI	3
2.1. Özgürlük Sorununda Bilginin Yeri	6
2.2. İdelerin Kaynağı ve İde Türleri	7
2.3. Doğuştan İdealaların Reddi	9
3. JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK SORUNU	13
3.1. Locke'un Siyaset Felsefesine Giriş	13
3.2. Locke Felsefesinde Özgürlük ve Doğal Haklar Kuramı	18
3.3. Özgürlük ve Mülkiyet	19
3.4. Özgürlük Ve Mülkiyet İlişkisinde Devletin Rolü	25
3.4.1. Doğal Hukuk	28
3.4.2. Doğa Durumu	30
3.4.3. Doğa Yasası	33
3.4.4. Toplum Sözleşmesi	36
3.4.5. Toplum Durumu	37
3.4.6. Kuvvetler Ayrılığı	39
4. JOHN LOCKE'UN AYDINLANMA FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK SORUNU	42
4.1. Aydınlanma Nedir?	42
4.2. İnanç ve Akıl	44
4.3. Aydınlanma, Din ve Devlet	45
4.4. Hoşgörü Kavramı	49
4.5. Akıl Dini	51
4.6. Bağınazlık	54
4.7. Özgürlük, Devlet ve Din	55
5. JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNİN ETKİLERİ	59
5.1. Locke'un Liberal Geleneğe Etkileri	59
5.2. Locke'un Özgürlük Anlayışının Etkileri	67
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	69
KAYNAKÇA	71
ÖZGEÇMİŞ	74

1. GİRİŞ

Tarihin kendisi kadar eski olan özgürlük sorunu çağlar boyunca farklı yaklaşımlar içerisinde ele alınır. Özgürlük tarihin her döneminde gerek birey, gerek toplum, devlet bağlamında en çok tartışılan ve tanımlanması zor kavramlardan birisidir. Özgürlük insanlıkla birlikte başlayan bir sorundur. İnsanın tarih sahnesine çıkışından itibaren yükselişe geçen özgürlükle ilgili ihtiyaçları beraberinde özgürlük kavramının hem niteliğini hem niceliğini değiştirir. Son birkaç yüzyılda insanın neyi erek edindiği sorusuna paralel olarak özgürlük kavramı önem kazanır. İnsanın yaşadığı dünyada gitmesi gereken yolu belirlemeye başlaması, bu kavramın da ereğini gösterir. Filozoflar ve sanatçıların en çok üzerinde düşündüğü ve bu doğrultuda eserler verdikleri konulardan biri olarak özgürlük her toplumsal hareketin gerisindeki temel çaba ve isteklerin bir ürünü olarak kendini pratik yaşamda da gösterir. Özgürlük ile ilgili Locke'un günümüze olan etkilerine dair sorularımıza cevap ararken Locke felsefesinin kavramlarından hareket ederek politik ve dini alanlarda özgürlüğü ele alıp, aydınlanma ve özgürlük bağlamında bir inceleme yapmak bu tezin amacıdır.

Toplumsal bir düzen içerisinde yaşayan ve bunun gereği olarak toplumsal bir varlık haline gelen insan özgürlüğünden ödün vermeden tercihlerde bulunmak ister. Bu tercihleri eyleme dökerken özgür olma eğilimi gösterir. Bunu yaparken kendi varoluşsal özelliklerini kapsayan, her şeyin farkında olduğu bir bilince doğru yol alır. İnsanın kendini gerçekleştirme dediğimiz bu süreç içerisinde özgürlüğün konumlandırılması büyük bir öneme sahiptir. Liberalizm ile de bu kavramın öneminin vurgulanması apayrı bir gerçekliktir.

“Özgürlük ile olan derin bağlantısı göz önüne alındığında, ilk defa 19. yüzyılda sosyal düşünce literatürüne giren liberalizmin, en basit manasıyla özgürlükçü bir zemin üzerinde 'sosyal, siyasal ve ekonomik bir sistemi' ifade eden bir kavram olduğu görülür. Dolayısıyla günümüze kadar olan gelişme süreci içerisinde liberalizmin en temel talebi, özgürlüğün tüm yönleriyle kazanılması ve korunması olmuştur.”¹

On sekizinci yüzyıl felsefesi kendinden önceki yüzyıllar içerisinde şekillenen mevcut felsefe anlayışlarının aksine, mistisizm kokan dar çerçeveli düşünce kalıplarının yerini, aklın yadırganamaz rehberliğine bıraktığı en belirgin dönemlerden biridir. Bu dönemde önceki dönemlerdeki dar görüşlü zihniyetlerin karşısında sorulabilecek sorular cevaplarını bulur. On sekizinci yüzyıla başlayan bu süreçte 'inancın' tabularından kurtulan insanın, kendi varlığının önemini kavramaya başlamasıyla, insan geleneksel görüşlerden, otoritelerden ve önyargılardan kurtularak içinde bulunduğu dünyayı yeniden anlama sürecine girer. Bütün bu sürecin ortaya

¹ (Yayla,2000:158)

çıkması, on yedinci yüzyılın sonlarına doğru aklın, kendini deneyci çerçeve içerisinde bularak, gelenekçi anlayışları sorgulamaya başlayan rasyonalizm karşısında bir erimesiyle başlar.

Kendinden önceki yüzyılların hazırladığı zemin üzerine yeniden yaratılan on sekizinci yüzyılın bu yıpratıcı, sorgulayıcı, özgürlükçü ve başkaldırıcı ortamına en büyük pay sahiplerinden biri de kuşkusuz İngiliz filozof John Locke'dir. Özellikle düşünce özgürlüğüne yaptığı katkılardan dolayı Locke, Avrupa'daki aydınlanmanın gerçek kurucusu kabul edilir. "18. yüzyıl içerisinde ancak dört yıl yaşamış olmasına karşılık düşüncelerinin ileriliği ve niteliğinin kendisinin bu yüzyılın aydınlanma düşünürleri arasında sayılmasına yol açtığından bahsedilebilir."² Locke yaşadığı dönemin genel hatlarını gündelik yaşam süzgecinden geçirir ve düşünce gücünün etkileyciliği ile akıl çağı denilen dönemin düşünürü olur.

Locke felsefe tarihinde epistemolojinin kurucusu olarak kabul edilir. İnsanı evrenin merkezine yerleştirme amacı güden Locke, klasik aydınlanma çizgisinden ayrılmadan felsefesini ortaya koyar. Bireyin özgürlüğünü en üst düzeyde savunan Locke bilimde, dinde, kültürde, devlet ve eğitim alanlarında gelenek ve otoritenin olumsuz ve katı etkisinden kurtulmanın gerekliliğini ileri sürerek özgürlüğün sınırını belirler. Locke'un özgürlük hakkındaki görüşleri kendini her alanda gösterir. Din alanında; doğal dine(*Hıristiyanlığın Akla Uygunluğu*), siyaset alanında; siyasi liberalizme(*Hükümet Üzerine İki İnceleme*), eğitim alanında; akılcı eğitime(*Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler*)uzanan düşünceleri geniş bir alanda kendini ortaya koyar. Özgürlük kavramına liberal düşünür Locke'un katkıları büyüktür. Bu yüzden Locke'un özgürlük kavramının günümüzde etkilerini görmek kaçınılmazdır.

Locke'un özgürlük kavramının günümüz dünyasındaki etkilerini ortaya koymak için araştırmam üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde genel anlamda Locke'un deneyci felsefesinden yola çıkarak, Locke'un bilgi ve özgürlük arasında kurduğu bağlantı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Locke'un savunuculuğunu yaptığı liberalizm ile birlikte bir özgürlük anlayışına bakılarak devlet ve özgürlük anlayışı arasındaki kavramsal çerçeveden hareket edilmiştir. Tezimin üçüncü bölümünde din alanında inançla birlikte bireysel özgürlük anlayışına değinilmiş ve son bölümde liberal gelenek ve özgürlük anlamında Locke'un etkileri gösterilmiştir.

Bu tez kuramsal bir çalışma olacağından dolayı Locke'un eserleri incelenmiş ve konuyla ilgili tüm çalışmalar gözden geçirilip sunulmaya çalışılmıştır.

² (Şenel, 2002: 334)

2. JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Özgür düşünce tarihine kimin öncülük ettiğini kesin olarak ifade etmek yanlıştır. Bu sürecin kişilerden ziyade kuşaklara mal olduğu bellidir. Uzun bir zaman ve cefakârlık isteyen özgürlüğün hak ettiği değerine ulaşması, felsefe tarihi boyunca pek çok ünlü filozofun bu konu üzerinde ürettiği tezlere ve çabalarına borçludur.

Özgürlük nedir? Kim için ve ne için vardır? Bu soruların yanıtı için tarihsel bir perspektiften filozofların özgürlük anlayış ve tanımlarını ortaya koymak mümkün olsa da burada bizim için önemli olan İngiliz filozofu Locke'un bu kavrama yüklediği anlamı ortaya koymaktır. Locke özgürlük kavramına nasıl bir anlam yükler sorusuyla birlikte tezimizde daha önce de değindiğimiz gibi Locke'un bilgi felsefesinde özgürlük anlayışına değindikten sonra siyaset ve din alanında ortaya koyduğu özgürlük anlayışına bakmak gerekir.

Aydınlanma filozofu John Locke özgürlük hakkındaki söylemlerini doğal haklar teorisiyle açıklar. Doğal yaşam sürecinde olan insanların tam anlamıyla özgürlük ve eşitlikle şekillendirildiği, bununla beraber mülkiyet hakkının da yasama, yürütme, yargı güçleri içerisinde korunmasına yönelik girişimleri olduğu gerçeği ortaya çıkmalıdır. Bu bağlamda özgürlük her alanda kendini gösterir. Böylece özgür insan zekâsının ve gücünün elverdiği ölçüde dilediğini yapabilir.

Felsefe tarihi içerisinde epistemolojisi büyük bir öneme sahip olan Locke'un özgürlük kavramının epistemolojik dayanağı önemlidir. Bu dayanağın açıklanması için istenç kavramını açıklamak gerekir. Locke için istenç güçtür. Locke bu gücü şöyle açıklar:

“Zihnin, herhangi bir tikel durumdaki bir ide üzerinde düşünüp düşünmemeyi kararlaştırma ya da bedeninin herhangi bir devimini durdurmayı ya da tersi durumda yeğleme gücüne istenç deriz. Bu gücün herhangi bir tikel eylemi ya da eylemden caymayı yönlendiren edimsel uygulamasına istem diyoruz. Bu eylemin, zihnin bir kararı ya da buyruğuyla başlatılması ya da durdurulması durumuna istençli deriz. Zihnin böyle bir düşüncesi olmadan gerçekleştirilmiş olan her eylem istençsizdir.”³

Görüldüğü gibi istenç ile özgürlük arasında bir ilişki vardır. Locke için özgürlük ve zorunluluk ideleri nereden gelir? sorusuyla birlikte bu ilişki de açıklığa kavuşur. *“Herkesin kendinde bir şeyler başlatma ya da durdurma, sürdürme ya da bitirme gücü bulunduğu inanyorum. Zihnin, herkesi kendisinde bulduğu, insanın eylemleri üzerindeki gücünün kapsamının incelenmesi özgürlük ve zorunluluk idelerini doğurur.”⁴*Bu idelerin ortaya çıkması özgürlük ve özgürlüğe sahip olan özgür insanın da açıklanmasını gerekli kılar.

³ (Locke,1996:179)

⁴ (Locke,1996:180)

İstence göre gerçekleşmeyen eylem zorunluluk ifade ediyorsa Locke için Özgürlük nedir? Zorlama, kısıtlama olmadan düşünme ve davranma durumunu ifade eden özgürlük bir güç ve yetenek olarak vardır. Özgürlük idesi zihnin belirlemesi ve seçmesi, zihnin düşünmesi ve tercih etmesine bağlıdır. *"Bizde bir idesi bulunan bütün eylemler, daha önce söylendiği gibi, ikiye yani düşünmeye ve devinmeye, indirgenebileceğinden, bir insan zihninin yeğlemesinde ya da yönlendirmesine göre düşünme ya da düşünmeme, devinme ya da devinmeme gücüne sahip olduğu ölçüde özgürdür."*⁵

Locke için insan ne zaman özgür değildir? Bu soruya verilecek yanıt Locke için zihne bağlıdır. Locke bu durumu şu şekilde ele alır:

*"Bir şeyi gerçekleştirme ya da önlemenin bir insanın aynı derecede gücü içinde bulunmadığı; bir şeyi yapıp yapmamanın o insanın zihninin yeğlenmesine aynı derecede bağlı olmadığı yerde, eylemi istençli olabilese bile, o, insan özgür değildir. Öyle ki özgürlük idesi, herhangi bir etmendeki, herhangi bir tikel eylemin yapılmasını ya da yapılmamasını, zihnin belirlemesine ya da düşünmesine, yani ikisinden birini yeğlemesine göre gerçekleştirme gücünün idesidir."*⁶

"İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde özgürlük idesini bu şekilde tanımlayan Locke'a göre kişinin istencine göre gerçekleşmeyen şeylerde insan özgür değildir. İnsan bir zorunluluk altında bulunduğu için özgürlüğünden bahsedilemez. Özgürlükten bahsedebilmek için kişinin istem ve istencinden bahsetmek gerekir. *"Öyle ki düşüncenin, istemin, istencin bulunmadığı yerde özgürlük olamaz; fakat özgürlüğün bulunmadığı yerde düşünce olabilir, istenç olabilir, istem olabilir."*⁷ İstemi ve istenci açıklayarak özgürlükle bağlantısını kuran Locke için özgürlük isteme ilişkin midir, değil midir? sorusu da önemlidir. Locke buna şu şekilde cevap verir:

*"Demek ki özgürlük, isteme ya da yeğlemeye ilişkin bir ide değildir; özgürlük, bir kimsenin, zihninin seçmesine ve yönlendirmesine göre yapma ya da yapmaktan vazgeçme gücünün bulunmasına ilişkindir. Bizim özgürlük idemiz ancak bu güce kadar gidebilir, daha öteye geçemez. Çünkü bu gücü denetleyecek kısıtlamanın geldiği ya da bir zorlamanın eylemde bulunmak ile bulunmama arasındaki eşitliği yok ettiği yerde özgürlük, bizdeki kavramıyla birlikte hemen yok olur."*⁸

Özgürlük ve istenç arasında ne kadar yakın bir ilişki olursa olsun, istencimiz bizi her zaman özgür kılmaz. Locke için kendi istencimizin dışında bazı durumlar vardır. Bu durumlar bize bağlı olmadığı için özgürlük mümkün değildir. Bunun için kendi bedenimizde bile yeterince

⁵(Locke,1996:180)

⁶(Locke,1996:180)

⁷(Locke,1996:181)

⁸(Locke,1996:181)

örnek mevcuttur. *"Bir insanın yüreği atar, kanı dolaşır; onun bunları bir düşünce ya da istemle durdurma gücü yoktur; bu yüzden durdurulması kendi seçimine ve zihni öyle yeğlese bile onun belirlemesine bağlı olmayan bu devimler yönünden o özgür bir özne değildir."*⁹ Locke'a göre bu durum sadece beden için geçerli olmamakla birlikte zihnin düşüncelerinde de böyledir. Bir düşünceyi yönetme gücümüz varsa bu yönden özgürüz demektir.

*"Uyanık bir insanın zihninde her zaman idelerin bulunması zorunlu olduğundan, o kişi düşünüp, düşünmeme bakımından, bedenin başka bir bedene dokunup dokunmaması konusunda olduğundan daha özgür değildir; fakat iç gözlemine bir ideden başka bir ideye yönelmek çok zaman kendi gücü içindedir ve ideleri bakımından kendini taşıyan beden bakımından olduğu kadar özgürdür; bir ideden ötekine istediği gibi geçebilir."*¹⁰

İnsan istenci özgür müdür, değil midir? sorusuna nasıl cevap verilmelidir? Özgürlük yalnızca eyleyende bulunur ve istencin bir özneliği olarak vardır. İsteme eyleyene bağlı olduğu için güç yine eyleyende olacaktır.

*"Demek ki, istencin bir güç ya da yetenekten, özgürlüğün de başka bir güç ya da yetenekten başka bir şey olmadıkları açıktır. Yine de gerçekte istenç yalnızca yeğleme ya da seçme gücünü ya da yeteneğini imler; böylece istenç, yeti adı altında, kendisi olarak, yani yalnızca bir şey yapma yeteneği olarak düşünüldüğünde, onun özgür olduğunu ya da olmadığını söylemenin saçmalığı hemen görülür."*¹¹

Locke her şeye rağmen özgürlüğü sadece istençte görmez. Özgürlük için tek başına istenç yeterli değildir. Özgürlük eyleyende ya da insandadır. Önemli olan istencin durumu değil insanın özgür olup olmadığı problemine odaklanmaktır. Bu noktada Locke özgür insan tanımını şöyle yapar: *"Bir insan zihninin yönetimi ya da seçimiyle bir eylemin var olmasını onun var olmamasına ya da bunun tersini, yeğlediği için onun varoluşunu sağlayabiliyor ya da onu yok edebiliyorsa, buraya dek özgürdür."*¹² İstemesiyle eylemde bulunan insan özgürdür. Bu isteme kendini eylemde gösterir. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak özgürlüğün sınırı da çizilmiş olur. *"Zihnin yeğlemelerine uygun olarak eylemde bulunma ya da bulunmama gücünün genişlediği ölçüde insan özgürdür."*¹³ İstedini yapma gücüne sahip olan özgür insan eylemi eylemsizliğe tercih ederken bile isteme gücünü kullanır. Bu anlamda özgürlük, isteme bağlı olarak bir eyleme ya da eylememe gücü olarak karşımıza çıkar. Bu durum yine istenç ya da istemenin kendini eylemlerimizde göstermesiyle var olur. İstencin bir şeyi bir şeye yeğlemesiyle kaçınılmaz olarak bir şeyleri istemek gerekeceğinden birini diğerine yeğlemek zorunluluğu vardır. Zorunlu

⁹(Locke,1996:181)

¹⁰(Locke,1996:182)

¹¹(Locke,1996:183)

¹²(Locke,1996:188)

¹³(Locke,1996:185)

sonucun olduğu yerde özgürlük tehlike altına girer. *“Demek şu apaçıktır; bir kimse kendi gücü içindeki bir şeyi bir kez düşünüp de yapmaya karar verdikten sonra artık onu isteyip istememekte özgür değildir.”*¹⁴Buradan da anlaşılacağı üzere özgürlük istenilen şeyi uygulama özgürlüğüdür. Özgürlük eylemde bulunma ya da bulunmamaya bağlı bir güçtür. *“Yürüyen bir insana yürümeyi bırakması söylendiğinde, yürümek ya da yürümeyi bırakmak isteyip istememeye karar vermekte özgür değildir; bunlardan birini, yani yürümeyi ya da yürümemeyi yeğlemek zorundadır.”*¹⁵

Görüldüğü gibi özgürlük için herhangi bir eylemin var olması ya da var olmaması gerekir. Eylemin var olması ya da olmaması da istememizle ilişkilidir. Eylemin ortaya çıkışının bizim istememize bağlı olmasından daha açık bir durum yoktur. Özgürlük kendi tercih ve isteğimize göre eylemde bulunup bulunmayacağımızda gizlidir. *“Kenarları yirmi ayak olan kare biçimindeki bir odaya kapatılan bir tutsak, odasının kuzeyinden güneye doğru yürümekte özgürdür, çünkü bunu ister yürür, ister yürümez; fakat aynı durumda bunun tam tersini yapma, yani yirmi ayak kuzeye yürüme özgürlüğü yoktur.”*¹⁶

Buraya kadar Locke'un özgürlük kavramına ilişkin görüşlerine yer verip özgürlüğü tanımladıktan sonra şimdi felsefesinin temeli olan bilgi felsefesi ve özgürlük ilişkisini ele almak yerinde olur.

2.1. Özgürlük Sorununda Bilginin Yeri

Locke felsefesinde özgürlük sorununu anlamak için özgürlük idesinin kökenini anlamak gerekir. Bu kökeni incelemek Locke felsefesinde özgürlüğün dayanağının bilgi felsefesinde olduğunu gösterir. Özgürlük idesinin kaynağını araştırmak, idenin kaynağı ve türleri konusunu içerir. Aynı zamanda bu araştırma Locke'un doğuştan idealler ile hesaplaşma nedenini açıklar. Bu doğrultuda özgürlük sorununda bilginin yerini açıklamak için ilk önce Locke felsefesinde idenin kaynağı konusunu ele almak gerekir.

Locke *“İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme ”* adlı eserinde doğrudan doğruya bilginin yapısını ele alarak insan bilgisinin kaynağını inceleme konusu yapar. Bu anlamda *“İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme”* nin konusu ve amacı:

“İnsanın gözlemlediği ve zihninde bilincine vardığı idelerin, kavramların kaynağını ve anlığın bunları edinme yollarını araştırmaktır. İkinci olarak anlığın bu idelerle hangi bilgiyi edindiğini ve bu bilginin kesinlik derecesini, kanıtını ve kapsamını göstermek ve son olarak da inan ve sanının doğası ve temelleri üzerinde araştırmalar yaparak bunlarla doğruluğu üzerinde kesin bilgi edinmediğimiz bir önermeyi doğru olarak

¹⁴ (Locke, 1996:186)

¹⁵ (Locke, 1996:188)

¹⁶ (Locke, 1996:187)

onaylamamızı anlatmak, böylece de onaylamanın sebepleri ve derecelerini incelemektir.”¹⁷

Locke insan bilgiye ne zaman ve nasıl ulaşır? Ne zaman inançla yetinmek zorunda kalır? sorularının cevaplarına bu eserle açıklık getirir. Locke için kavrayışımızın kapsamını ve içeriğini bilmenin yararı büyüktür. Bu yüzden anlığın doğasını anlamaya çalışmak önemlidir.

”Anlığın doğasına ilişkin bu araştırmayla onun güçlerini, bunların nereye dek uzandığını, ne gibi şeylerle ne ölçüde orantılı olduğunu ve bizi nerede yarımsız bıraktığını keşfedebilirsem, bunun, insanın yüklü zihnini kendi kavrayışını aşan şeylere karıştırmakta daha sakımlı davrandırmak; sınır noktasına vardığında onu durdurmak ve inceleme sonunda yeteneklerimizin sınırı dışında olduğu anlaşılabilir şeyler konusunda dingin bir bilgisizlik içinde yerinde kalmasını sağlamak açısından yararlı olacağını düşünüyorum.”¹⁸

İnsanın anlama yetisinin doğasını bilmek aynı zamanda felsefede kuşkuculuktan kurtulmanın yoludur. Bu sayede bilginin gerçekliği ve kesinliği yadsınamaz hale gelir. *”Denizci için, onunla okyanusun bütün derinliklerini ölçemese bile, ipinin uzunluğunu bilmesinin büyük yararı vardır, ipin, gitmek zorunda olduğu yerlerin derinliğini ölçebilecek kadar uzun olduğunu ve gemisini parçalayacak sığırlıklarda kendisini uyaracağını bilir.”¹⁹*

2.2. İdelerin Kaynağı ve İde Türleri

İdenin kaynağı ve türleri bölümü özgürlük idesinin nasıl edinildiğini açıklamak için önemlidir. Bu açıklama için öncelikli olarak ide kavramının ne olduğunu açıklamak gerekir. İdenin ne olduğunu açıklamak demek Locke felsefesinde idelerin kaynağını açıklamak demektir.

Locke için ide nedir ve neyin yerini tutar? Locke ide sözcüğünü bu kadar sık kullanırken neyi ifade eder? *”Bir insanın düşünmesi sırasında anlığın nesnesi olarak ortaya çıkan her şeyin yerini tutacak en iyi terim bu olduğu için onu düşlem(phantasm), kavram(Notion) tür(species) ya da düşünme sırasında, zihnin, üzerinde kullandığı her şey ne anlama geliyorsa, onları anlatmak için kullandım.”²⁰* Locke için zihin ile ideler arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Locke’a göre *”Anlığa ve dolayısıyla anlak veya bilince içerik olabilecek her şey idedir.”²¹*

Bu nedenle Locke felsefesinde bilginin kaynağı duyumdur. Duyum iç duyum ve dış duyum olarak ikiye ayrılır. Dış duyumun konusu nesnelere. İç duyum ise ruhun içinde olup bitenlerin bilincine varmaktır.

¹⁷ (Locke,1996:60)

¹⁸(Locke, 1996:69)

¹⁹ (Locke, 1996:70)

²⁰ (Locke, 1996:71)

²¹(Denkel, 2011:38)

“Duyularımız önce duyulur tikel nesnelere yönelirler ve zihne bu nesnelere onları etkilemesinin değişik yollarına göre birçok seçik algısını iletirler. Böylece bizdeki sarı, sıcak, soğuk, sert, acı, tatlı ideleriyle, duyulur nitelikler dediğimiz bütün öteki niteliklerin idelerini ediniriz; bunları zihne duyuların iletildiğini söylerken, duyuların dışsal nesnelere zihne, orada o algıları üreten şeyleri ilettiliklerini söylemek istiyorum. İdelerimizin büyük bölümünün bu büyük kaynağı tümüyle duyularımıza bağlı olduğu ve anlığa onlar aracılığıyla iletildiği için, buna da DUYUM [sensation] diyorum. Zihnimizin, sahip olduğu ideler üzerinde çalışırken kendi içimizde yaptığı işlemlerin algılarıdır; bu işlemler ruhun kendileri üzerinde düşünüp onları incelemesi yoluyla, anlığa, bu işlemler olmadıkça nesnelere edinemeyeceğimiz türden bir başka ideler takımı sağlar... Bu ide kaynağı herkesin kendindedir ve bu, dışsal nesnelere ilgili olmadığı için duyu değilse de, ona çok benzer ve buna içsel duyu denmesi uygun olur. Fakat ötekine duyum adını verdiğime göre buna da DÜŞÜNÜM [reflection] adını veriyorum.”²²

Dış duyum ve iç duyum idenin, ide de bilginin kaynağıdır. Locke bütün bilgimizin deneyden geldiğini bize şu şekilde gösterir:

“Duyular önce tikel ideleri içeri alır henüz boş olan odayı döşemeye başlar ve zihin adım adım onların bir kısmını tanıdıkça onları belleğe yerleştirir ve adlandırır. Daha sonra zihin daha ileri gider ve onları soyutlar ve adım adım genel adları kullanmayı öğrenir. Bu yoldan zihin, üzerlerinde kendi mantıksal yetisini uygulayacağı gereçler olan ideler ve dil ile donanır. Usa kullanım sağlayacak bu gereçler arttıkça, usun kullanışı da günden güne daha çok göze çarpar.”²³

İdenin kaynağı deneydir. Çünkü *“anlı başlangıçta üzerine hiçbir şey yazılmamış olan düz beyaz bir kâğıt gibidir.(Tabularasa)”²⁴* Bu nedenle idelerin deney(dış ve iç deney) dışında elde edileceği başka bir kaynak yoktur. *“İşte benim için bu ikisi, duyumun nesnelere olan dışsal özdeksel şeylerle, düşünümün nesnelere olan, zihnimizin kendi içindeki işlemleri bütün idelerimizin kendilerinden başladığı, biricik kaynaklardır.”²⁵*

Bir çocuğu doğduktan sonra gözlemlediğimizi düşünelim. Çocuk dünyada sürekli değişik yönlerden etkilenecek ve değişik idelere sahip olacaktır. *“Fakat eğer bir çocuk büyüyünceye dek ak ve karadan başka bir şey göremeyeceği bir yere kapatılırsa, nasıl çocukluğunda istiridye ya da*

²²(Locke,1996:99)

²³(Locke,1996:79)

²⁴ (Gökberk,1995:334)

²⁵ (Locke,1996:99)

ananas tatmamış bir kimsede bu özel tatların ideleri bulunmazsa, onda da kırmızı ya da yeşil idelerin ortaya çıkmayacağını kolayca kabul edileceğini sanıyorum.”²⁶

Locke için ilk ide ne zaman edinilir? *“Bir kimsenin ilk ideyi ne zaman edindiğini sormak, onun algılamaya ne zaman başladığını sormaktır. Çünkü idelerin oluşmasıyla algıların başlaması aynı şeydir.”²⁷* Görüldüğü gibi algılama işlemi başladığında ideler de edinilmeye başlanmış olur. Fakat ruh her zaman düşündüğünün bilincinde değildir ya da her zaman düşündüğünü iddia etmek için yeterli kanıtımız yoktur. *“Bedenin her zaman devinmesi zorunlu değilse, ruhun da her zaman düşünmesi zorunlu değildir; çünkü ruha göre idelerin algısı, bedene göre devim gibidir, onun özü değil işlemlerinden biridir.”²⁸*

Locke’un idelerin kaynağını bu şekilde açıklamasının ardından özgürlük idesinin kaynağına geçmek mümkündür. Özgürlükle istenç arasında kurduğumuz ilişkiye göre istenç tek başına yeterli olmasa da özgürlük için gereklidir. İşte istencin olması için en az iki idenin olması şarttır. Daha önce değindiğimiz gibi idelerin oluşması için algılamanın olması gerekir. Bu algılama duyum yoluyla gerçekleşir. O halde iki farklı kavram olan algı ve istenç kendini özgürlük idesinde birleştirir. Böylece insan eylemlerinin gücü ve kapsamı ile ilişkili olan özgürlük idesi Locke’un deneyci felsefesine dayanır.

Bu açıdan bakıldığında deneyden gelen bilgi ve bununla birlikte insan deneyimi ile ideler arasındaki ilişki özgürlük idesinin varlığına dair ipucu verir. Bu manada doğuştan ideaların varlığını eleştiren Locke’un görüşleri önemlidir.

2.3. Doğuştan İdeaların Reddi

Doğuştan idealar kavramı bilgiye ulaşmak konusunda Descartes gibi rasyonalistler için temeldir. Rasyonalistlere göre duyularımız bizi yanıltır ve dahası sınırlıdır. Bu yüzden akıl deneyimden üstün kabul edilir. Rasyonalist olan Descartes’in savunduğu düşünce, zihnin doğuştan düşüncelere sahip olduğu yönündedir. Descartes’e göre insan bilgiye akıl aracılığı ile ulaşır. Empirizmde olduğu gibi bilginin kaynağı duyular değil akıldır. *“Descartes bu nedenle aklın dünyada en iyi paylaştırılmış şey olduğunu ama önemli olanın, onu, doğru kullanmak olduğunu söyler.”²⁹* Benzer şekilde Descartes için Tanrı fikri de doğuştandır. Bu düşüncenin deneyden gelmesi mümkün olmadığı gibi insan dünyaya gelirken Tanrı idesi ile birlikte gelmektedir. Descartes Tanrı idesinin *“tıpkı kendi benliğime ait idem gibi yaratıldığım anda benimle birlikte doğmuş olduğunu”³⁰* söyleyerek Tanrı idesinin de doğuştanlığını gösterir.

²⁶ (Locke,1996:100)

²⁷(Ayer,1998:145)

²⁸ (Locke,1996:102)

²⁹ (Descartes,1994:7)

³⁰ (Descartes,2007:47)

Descartes gibi akılcı filozofların düşüncelerinin temelinde yatan insan zihninin doğuştan idealara ve ilkelere sahip olduğu anlayışının karşı kutbunda yer alan Locke, tüm akılcıların bu tür düşüncelerine karşı çıkararak *"Bir bilgiyi nasıl edindiğimizin gösterilmesi onun doğuştan olmadığını kanıtlamaya yeter"*, diyerek işe başlar.³¹

Doğuştan ideaları reddeden Locke doğuştan ilkelerin genel kabul görmesine iki şekilde karşı çıkar. *"Birincisi bir takım ilkelerin genel onaya ulaşmış olması onların doğuştan olduğunu kanıtlamaz. Bu, bir önermenin zorunluluğunu onun doğuştanlığıyla karıştırmaktır."*³² Gerçekten de Locke'un bu ifadelerinde olduğu gibi zorunluluk ve doğuştanlık apayrı şeylerdir.

Her ne kadar insanlar arasında başlangıçta kazanılmış ve insanın kendisiyle dünyaya getirdiği doğuştan ilkelerin varlığı yönünde düşünceler var olsa da, hatta bu şeylere karşı genel kabul geliştirilmiş olsa da bunlar hiçbir şeyin doğuştan olduğunu kanıtlamaz. Bütün insanların üzerinde ortak olarak anlaşıldığı belli doğruların bulunması, bu doğruların doğuştan bilindiğinin kanıtı değildir. Bu tür şeylerin zihne doğal olarak kazanılmış olmaları imkânsızdır. Locke'a göre böyle bir durumda çocuklar ve budalaların bu ideleri bilmesi gerekir.

*"Zihne kazımak, eğer bir anlamı varsa, belli doğruları algılanabilir kılmaktan başka bir şey olamaz. Çünkü bir şeyi zihne, zihnin onu algılamadığı biçimde kazımak bana anlaşılabilir görünür. Buna göre eğer çocukların ve budalaların üzerinde bu izlenimlerin kazılı olduğu ruhları, zihinleri, varsa onların bunları kaçınılmaz olarak algılamaları ve doğruları zorunlu olarak bilmeleri ve onaylamaları gerekir, bunu yapamadıklarına göre bu tür izlenimlerin olmadığı da açıktır. Çünkü bunlar doğal olarak basılmış kavramlar değilse nasıl olur da doğuştan olabilirler? Eğer basılmış kavramlarsa nasıl olur da bilinemezler?"*³³

Görüldüğü gibi zihnin bilmediği ve hiçbir zaman bilincine varmadığı ideler zihinde yoktur. İnsanların akli kullanmaya başlayarak bir şeyleri bilebilmesi bile onların doğuştan olmadığını kanıttır. İnsanların akıllarını kullanması ve uygulaması bu ilkelerin keşfedilmesinde ve bilinmesinde fayda sağlar. *"İnsanlarda usun kullanılmasından önce, böyle başlangıçta kazılmış doğrular varsa ve onlar yine de usu kullanıncaya dek o doğruları bilmiyorlarsa, insanlar o doğruları aynı anda hem biliyor hem de bilmiyorlar demektir."*³⁴ Mantık ilkeleri bakımından bir şeyi aynı anda hem biliyor hem bilmiyor olmak anlaşılmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki:

"İnsanların usu kullanmaya başladıklarında doğruları öğrendikleri, bu öğrendiklerinin hazır bulunduğu anlamına geliyorsa bu son derece yanlıştır. Bu

³¹ (Locke,1996 :71)

³² (Locke,1996:19)

³³ (Locke,1996:73)

³⁴ (Locke,1996:76)

anlamda idelerimizin doğuştanlığını kabul etmek usa ve deneyime aykırılıktır. Çünkü doğuştan olan herhangi bir doğruyu hiç olmazsa başka herhangi bir şey bilen bir kimsenin bilmemesi olanaksızdır. Bunlar eğer doğuştan doğrularsa, doğuştan düşüncelerin de bulunması gerekir; çünkü zihnin hiç düşünmemiş olduğu bir doğrunun zihinde bulunduğu düşünülemez.”³⁵

Kurgusal özsözlerin doğuştan olmadığı gibi aynı şekilde açık olarak söylenebilir ki ahlaksal ilkelerin varlığı da doğuştan değildir. Bu ilkeler doğuştanlıktan daha da uzaktır. Kanıt gerektiren ahlak kuralları doğuştan olamaz. Adalet insanlar tarafından bir ilke olarak benimsenebilir. Adalet ve doğruluk toplumu ayakta tutan ortak bağ olduğu için insanlar üzerinde ortak uzlaştıkları bir adalet anlayışına sahip olabilir. Fakat bu onun doğuştanlığını kanıtlamaya yetmez. Ahlak kuralı erdemli bireyler oluşturma amacı hedefler. Bu hedef doğuştanlık değil yararlılık ilkesine dayanır. Toplum içerisinde ortak olan bu bağ karşıt ilkeler getirebilir. İnsan topluluğunun bulunduğu her ulus, her ahlak kuralını kabul etmek zorunda değildir. Bu durumda birçok anlayışın ve ahlak kuralının bulunduğu toplumlar doğar. Böylece doğuştan kılğısal ilkelerin varlığını savunanların göstereceği şeyler ortadan kaybolur.

Daha önce belirttiğim gibi ideler ile ilkeler arasında ilişki kuran Locke için ideler doğuştan olmadığı için ilkelerin de doğuştan olması mümkün değildir.”*Çünkü bu doğruları oluşturan ideler doğuştan olmadıkça, onların oluşturduğu önermelerin doğuştan olması ya da onlara ilişkin bilgimizin bizimle birlikte doğmuş olması olanaksızdır.”³⁶* Daha da ileri boyutta bir Tanrı idesi de doğuştan değildir. Zaten bir idenin doğuştan olmasının düşünülmesi mümkün olsaydı her şeyden önce Tanrı idesi doğuştan olurdu. Nitekim *“bir yasa yapıcı kavramı olmadan, bir yasa ve ona uyma zorunluluğu kavramının bulunması olanaksızdır.”³⁷* Kaldı ki Tanrı tanımazların varlığı bu görüşü destekler niteliktedir. Tanrı idesi ve Tanrı bilgisinden yoksun olanların varlığı ya da farklı insanlarda Tanrı idesinin değişik olması bizi bu idenin de doğuştan olmadığı fikrine götürür. Sözelimi bütün insanlıkta bir ve tek Tanrı kavramı olsaydı da bizi yine bu kavram onun doğuştanlığına götürmez. Bellekte doğuştan ideler yoktur ve zihinde daha önce algılanmamış bir şey bulunamaz. Bu durumda zihinde var olan şeyin anımsama yoluyla ortaya çıkarılması da saçma bir durumdur.

Locke bu şekilde doğuştan ideaları yok sayarken doğuştan ilkeler düşüncesi nereden gelmektedir?”*Anlaşıldığı anda kendilerinden kuşkulanylmayan genel önermeleri bulduktan sonra, insanları bunların doğuştan olduğu sonucuna götüren yolun kestirme ve kolay olduğunu*

³⁵ (Locke,1996:84)

³⁶ (Locke,1996:91)

³⁷ (Locke,1996:92)

biliyorum."³⁸Bunun içindir ki Locke bilgide deneyime büyük önem verir ve deneysel olmayan ilkelerden türetilmiş hiçbir şeyi kabul etmez.

John Locke, modern felsefe denilen dönemde farklı bir boyut kazanan deneyci akımın en önde gelen isimlerinden birisi olarak deneyimin yadsınamaz rolünü ortaya koyar. Öyleyse Locke için duyumlarda bulunmayan hiçbir ilkenin zihinde bulunamayacağı açıktır. "*Locke felsefe tarihi içinde doğuştan fikirler görüşünü ilk defa sistemli bir şekilde eleştiren filozoftur.*"³⁹

Locke'un doğuştan ideaların reddi ile özgürlük arasında nasıl bir bağlantı kurulabilir? Bu sorunun yanıtı için insan zihninin boş olduğunu söylemek bile bu bağlantıyı açıklar. Çünkü boş olan zihinde hiçbir şey bulunmadığı gibi bir özgürlük idesi de yoktur. Bu yüzden özgürlük idesinin varlığı deneyimin varlığını gerekli kılar. Birey doğuştan ideaları reddederek bilgiyi oluşturmada aktifliğini ortaya koyar. Bu anlayışa göre zihinde ne olup biterse birey buradaki her türlü bilginin kaynağının nereden geldiğinin bilincindedir. Buradaki bilincinde olma yalnızca deneyimle olanaklı hale gelir. Dolayısıyla deneyim özgürlüğe olanak sağlar. İnsan bilmeyi kendisi yapan bir varlık olarak özgürdür. İnsanın bir bilgiye sahip olması için şeyleri deneyelemesi ve deneylediğinin üzerine düşünmesi gerekir. Locke felsefesinde deneyim yapan insan bu nedenle özgürdür.

Bu bölüm göstermektedir ki Locke için bilginin sınırı deney ile ilgilidir ve bu alanı aşamaz. Bu açıdan bakıldığında bilgi özgürlük sorununa temellik etmekten geri kalmaz. Bunun için Locke felsefesinde özgürlük sorununun epistemolojik dayanağı deneycilik ve doğuştan ideaların reddi ile doğrudan ilgilidir. Ayrıca Locke'un bilgiyi(deneyden gelen) ideler arasındaki ilişkinin tam ve kesin algısına indirgemesi, yine insan deneyini ön plana çıkarır. Nitekim insanın zihnini deneyimle doldurması, özgürlük problemi açısından önemlidir. Bilgiye kendi deneyi ile başlayan insan, kendi istenci ile hareket edendir. O halde, bilgi özgür insanın teorik donanımını sağlar. Böylece bu donanım sayesinde insan politik özgürlüğe de geçebilir.

³⁸ (Locke,1996:95)

³⁹ (Kılıç,1998:12)

3. JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK SORUNU

3.1.Locke'un Siyaset Felsefesine Giriş

Locke'un siyaset felsefesinde özgürlük kavramına bakmadan önce genel anlamda siyaset felsefesi ve devlet görüşlerine yer vermek gerekir. Devlet ve toplum yönetimi üzerine tüm etkinlikleri ifade eden siyaset terimi Grek felsefesinden doğmuş, dilimize Arapça'dan geçen bir terimdir. Siyaset felsefesi bu bağlamda siyasi otoritenin kaynağını, doğasını, bireyler için ne anlam ifade ettiğini, otorite ve birey ilişkilerini temele alan bir disiplindir.

Devlet nedir? sorusu siyaset felsefesi yapan filozoflar tarafından tanımlanması gereken bir kavramdır. Çağlardan bu yana her toplum bir devlet oluşturmaya da idari, hukuki ve siyasi kurumların oluşma zorunluluğu bu kavramı gerekli hale getirir. Bu açılarından bakıldığında ortaya birçok devlet tanımının çıkması olağandır. En genel anlamda bir devlet tanımına bakacak olursak:

*"Sınırları belli bir toprak parçası üzerinde teşkilatlanmış, bağımsız bir hükümete sahip olan toplum temsilcisidir. O, toplumu idare eder; iç ve dış tehlikelere karşı güvenliği sağlar, hukuki niteliği ilgili kanunlar koyar, onları uygular, yasaklar ve emirler çıkarır. Böylelikle sosyal düzeni sağlar. Öteki devletlere karşı toplumu temsil eder. Devlet, egemen ve etkili bir iktidar demektir. Ama aynı zamanda meşru bir iktidardır. Kurumlara dayanan ve müesseseleşen iktidar hukuk iktidarındır."*⁴⁰

İngiliz filozof Locke liberal devlet anlayışının öncüsüdür. *"Liberalizm, kökleri Rönesans ve Reform hareketlerine dayanmakla birlikte, daha çok on sekizinci yüzyılda sağlam temellere oturan felsefi bir akımdır."*⁴¹Liberalizmin kökenini çok eskilere götürmek mümkün olmakla birlikte liberalizm filozoflar tarafından farklı şekillerde tanımlanır. Bolay'a göre *"liberalizm, siyasi iktisadi bir doktrin olup, umumi menfaatin, fertlerin hürriyetlerinin en son haddeye kadar genişletilmesine devlete ait olanların ise aksine daraltılması gerektiğini müdafaa eden anlayıştır."*⁴² Locke'un liberalizmini içeren devlet ve siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerine yönelecek olduğumuzda ise inceleyeceğimiz kaynakların başında hiç şüphesiz *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eseri gelir.

Locke ilk İncelemesi'nde Âdem'den gelen metafizik egemenlik anlayışı düşüncesini çürüterek işe başlar. Robert Filmer'in Patriarchia(1680) adlı kitabına cevap niteliği olan ilk İncelemesi'nde mutlak yönetim ile Kral'ın meşruluğunu savunan görüşleri eleştirir. Filmer için insan doğuştan özgür olmadığı gibi mutlak yönetim Tanrı'dan gelen bir haktır ve bu hak

⁴⁰(Bolay,2004: 84)

⁴¹ (Cevizci,2010,336)

⁴² (Bolay,2004:359)

babadan oğla geçer. Filmer”*çocuğun babasına koşulsuz boyun eğmesi gibi, tebaanın da Kral’a koşulsuz boyun eğmesinin doğal ve Tanrısal bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir.*”⁴³

Locke ise iktidarın kaynağının Adem’den sonrakiler için Tanrı’dan değil, toplumdan geldiğini gösterir. Yönetimin ortaya çıkışı için siyasal güç ve siyasal gücü elinde tutanların zorunlu varlığına dikkat çeker. Kutsal monark düşüncesini reddeder. Siyasal iktidarın kaynağı Filmer’in görüşlerindeki mutlak yönetimin Tanrı’dan gelen bir hakla babadan oğla geçen bir hak haline geldiği görüşünün aksine farklı şekilde belirlenmeli ve bunun için de farklı bir yöntem kullanılmalıdır. Filmer’in iddia ettiği gibi Âdem bir doğal babalık hakkı ya da Tanrı tarafından kendisine verilmiş yetki ile bir otoriteye sahip değildir. Bu anlamda iktidarı belirlemek demek onun doğasını ortaya koymaktır.”*Çünkü bu yolla bir yöneticinin bir uyruk üzerindeki iktidarı, bir babanın çocukları; bir efendinin hizmetlisi; bir kocanın karısı ve bir lordun kölesi üzerindeki iktidatlarından ayırt edilebilir.*”⁴⁴

Locke İkinci İnceleme’de mutlak monarşinin yıkımından sonra sözleşmeye dayalı sivil toplumu inşa eder. Sürekli üzerinde durulan siyasal iktidar nedir? Siyasal iktidar ile toplum düzeni arasında nasıl bir ilişki vardır?

*“Bu durumda, siyasal iktidarı, mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezasını ve dolayısıyla diğer bütün daha hafif cezaları da içeren yasalar yapma; topluluğun gücünü bu yasaların uygulanmasında ve devletin dış zararlara karşı savunulmasında kullanma ve bütün bunları kamu yararı için yapma hakkı olarak alıyorum.”*⁴⁵

Yeri gelmişken burada devletin ortaya çıkışını betimlemek gerekir. Doğa durumunda oldukça mutlu olan insanların neden böyle bir yapıya gerek duyduğu açıktır. Bireylerin sahip olduğu haklar beraberinde uyulması gereken kuralları getirir. Bu kurallar bütününe rıza gösterme ya da uygulama safhasında beklenen davranışları sergilemeyen bireyler olur. Açıkça görülebileceği gibi kurallara uyanlar ve uymayanlar arasındaki dengeyi sağlamak için bir sistem olması gerekir. Bu da insanların neden doğa durumunu terk ettiğinin göstergesidir. Bir anlamda barışçıl olan doğa durumu her ne kadar istenirse de bir şekilde savaş durumuna dönmüş bulunmaktadır.

Bu savaş durumunun ortaya çıkmaması için siyasal gücün (devletin), mülkiyet alanını düzenlemek ve korumak için bazı yaptırımlara sahip olması gerekir. Bu güç ceza koymak ve bunu yasalarla uygulama hakkına sahip olmalıdır. Uygar toplumu oluşturmak üzere insanların bir araya gelmelerinin amacı mülkiyetin korunmasıdır. Mülkiyet hem yaşam hakkını, hem

⁴³ (Bouillon,1998:6)

⁴⁴(Locke,2012:8)

⁴⁵(Locke,2012:9)

özgürlük hakkını, hem de mülk edinme hakkını kapsar. Doğal durum ise herhangi bir tabiiyet içermediğinden bir özgürlük durumudur.

“Ancak Özgürlük bize söylendiği gibi, her insanın dilediğini yapabilme hürriyeti değildir: Çünkü diğer her bir insanın gönlünün istediğinin baskısı altında olduğu sürece kim özgür olabilirdi ki? Ama özgürlük kişiliğini, eylemlerini, sahiplenmelerini ve bütün mülkiyetini, hükmü altında olduğu yasaların izin verdiği sınırlar içinde dilediği gibi tasarruf etme ve düzenleme ve bunu yaparken başkasının keyfi iradesine tabi olmama ama özgürce kendi iradesinin peşinden gitme hürriyetidir.”⁴⁶

İnsan doğa durumunda özgür olarak kendi kendisinin efendisi olduğu hâlde niçin bu egemenlik ve özgürlük hakkından vazgeçer ve başka bir gücün egemenliği altına girer? Bu sorunun yanıtı bütün bu hakların başkaları tarafından sürekli saldırıya uğrayabilme tehdididir. Daha önce değindiğimiz gibi doğa durumu her an bir savaş durumuna dönüşebilir. Doğal durumun bir savaş durumuna dönüşmesiyle birlikte ortaya çıkan yargılama ve cezalandırma sorunu ise böyle durumlarda başvurulabilecek bir üst otoritenin varlığını gerekli kılar. *“Ancak fiili güç sona erdiğinde, toplumdakiler arasında savaş durumu kesilir ve her iki taraf da yasanın adaletli belirleyiciliğine eşit biçimde tabii olurlar.”⁴⁷* İnsanları sürekli korku dolu ve sürekli tehlike içinde oldukları bu durumdan çıkmaya zorlayan işte budur. Bu otorite ile insan kendini ve mülkiyetini güvende hisseder.

İnsanlar arasında yapılan her anlaşma doğa durumunu sona erdirmek için tek başına yeterli değildir. Bunun için sözleşmenin bir takım şartları taşınması gerekir. Öncelikle sözleşmenin bir topluluğa girme ya da siyasal bir bütünlük oluşturma gayesi içinde yapılması gerekir. Bir diğer koşul ise, tarafların karşılıklı olarak bu sözleşmeyi yapma gerekliliğidir. Bu siyasi sistem içerisinde yükselen devlet otoriteyi temsil eder.

Bu açıdan Locke'un felsefesinde devlet koruyucu rolü üstlenir. Bu devlet etkisiz ya da güçsüz bir yapıda değildir. Locke'un ortaya koyduğu bu yönetim toplum arasında anlaşmazlıkları çözerken, toplumlar arası sözleşmeleri de uygulamak durumundadır.

“Bu yönetim, insanların doğa durumunda sahip oldukları özgürlüğün bir parçası olan, 'kendi kanununu yapma hakkı'nı bireyler kendi rızalarıyla ona devrettikleri için meşru bir yönetimdir. Öyleyse, devletin varlık nedeni, bireyi ve bireye ait şeyleri korumaktadır. Bu, devletin, bireyin başkalarının zor kullanımından masun şekilde yaşayabilmesinin şartlarını tesis etme ve sağlama alma göreviyle yükümlü olduğu anlamına gelir.”⁴⁸

⁴⁶ (Locke,2012:10)

⁴⁷ (Locke,2012:19)

⁴⁸ (Locke,2012:8)

Devlet nasıl olmalıdır? Devlet insanların oluşturduğu ve üzerine görevler yüklediği bir koruma gücüdür. Devlet toplumun yegâne amaçlarını gerçekleştirmeye adanmış bir kurum olmanın ötesinde, hakların garantörlüğünü üstlenir. Medeni toplumun kuruluş amacı insanların kendi başlarına karar verdikleri doğa durumundan kurtulmaktır.

“Medeni toplumlarda bütün kişiler, koyulan yasalara bağlıdır. Medeni toplumlarda bunu sağlayan ve garanti altına alan iki temel unsur vardır: Birincisi kanun koyucu kuvvetin, halkın seçtiği herhangi bir topluluğa verilmesi, ikincisi ise kanun koyucu kuvvetin, kanunları yürütücü kuvvetten ayrılmasıdır. İnsanlar, bir topluluk ya da bir hükümet kurmaya razı olunca, çoğunluğun başkalarını idare etme hakkı bulunduğu tek bir yapı meydana getirmek zorunda kalacaklar ve birbirlerine bağlanacaklardır. Tek bir vücut gibi hareket edebilmek de ancak çoğunluğun istem ve kararlarına uymakla mümkün olacaktır. Zira bütün insanları tek bir düşünce altında toplamaya imkân yoktur. O halde herkes kendi rızası ile çoğunluğun istemine bağlanacaktır. İşte insanların bu çoğunluk ilkesini kabul ederek tek bir toplumsal yapı meydana getirmek üzere birleşmeleri politik toplumları meydana getiren şeydir. Yasaya uygun, meşru bir hükümetin meydana gelmesi de ancak bu şekilde mümkündür.” 49

Kurulan bu toplum düzeninde, çizgiyi yönetilenler değil de, yönetenler aşarsa ne olur? Locke’un devlet kuramı sınırlı bir devlet anlayışına dayanır. Devletin sorumluluğu insanların toplumsal sözleşme ile devrettikleri cezalandırma yetkisini kullanmalarıdır. Bu sorumluluk beraberinde güven ve adalet duygusunu getirir. Devlet bu sınırlar içerisinde kaldığı müddetçe meşruluğunu korur. İnsanlar doğa durumunda bir başkasının yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti üzerinde keyfi iktidara sahip değildir. Doğa yasası çerçevesinde insanları koruyacak ölçüde iktidar sahibi olunur. Bu yüzden yasama iktidarı daha fazlasına sahip olamaz. Locke’a göre yasama *“ilk olarak, halkı oluşturanların yaşamları ya da servetleri üzerinde keyfiliğe sahip değildir ve olması da kesinlikle olanaklı değildir.”50*

Bu sınırlı yönetim içerisinde mevcut yönetim, genel iyiliğe yani doğa durumuna ters davranışlar sergileyip karar vermesi durumunda yasamayı yönetecek ilk ve temel doğa yasası toplumun ve toplum içindeki her bireyin korunmasıdır. *“Yasama, yasalar yapma iktidarını ne herhangi birine aktarmalıdır ne de aktarabilir, ne de halkın onu yerleştirdiği yerden başka herhangi bir yere yerleştirebilir.”51*Halk tarafından yasa belirleyici olarak atanmamış kimseler karşısında halk bu yasalara uymakla yükümlü değildir. Olası bir zaruriyet durumunda, bir şeyleri yapmaya zorlayan baskıcı tutumlara karşı, kişilerin tam bir direnme özgürlüğü vardır. Bunun sonucunda bireyler kendileri için en uygun düşündükleri yeni bir yasama oluşturur. Yani

⁴⁹(Akarsu,1967:77-79)

⁵⁰ (Locke,2012:88)

⁵¹ (Locke,2012:94)

insanlar kendilerine, kendi güvenlikleri ve yararları için en uygun buldukları kişilerin değişimi ya da biçimin değişimi ya da her ikisinin birden değişimi yoluyla diğer yasamadan ayrılıp, yeni bir yasama oluşturma özgürlüğüne sahiptir.

Bu noktadan sonra Locke, yönetim şeklini belirler. Nitekim Hobbes'un savunduğu mutlak monarşi bu toplumla hiçbir uyum göstermez. Bütün insanları tek bir kişinin düşüncesi etrafında toplamanın imkânı yoktur. Herkes kendi istemiyle çoğunluğun istediğine katılmış olur. *"Bu durumda yönetim biçimi kusursuz bir demokrasidir."*⁵²Çoğunluğun dışında kalan bireyler de aynı hak ve özgürlükle toplumdan dışlanma hakkına sahip değildir. Çoğulcu (plüralist) demokrasi anlayışı, toplumun çoğunluk tarafından yönetileceği düşüncesini reddetmez; ama çoğunluğun yönetim hakkının azınlığın temel haklarıyla sınırlı olduğunu savunur. Bu anlayışa göre bugünün azınlığının yarın çoğunluk haline gelme hakkı vardır. Çoğunluk başta bu hak olmak üzere azınlığın temel hak ve özgürlüklerine saygı göstermek zorundadır.

Locke yasama gücünü elinde bulunduran kişi ya da kişilerin sayısına bakarak hükümet şekillerini belirledikten sonra bu güçlerin tamamen toplumun olduğunu söyler. *"Böylece topluluğun bu bakımdan her zaman üstün iktidar olduğu söylenebilir."*⁵³Bu düşünceyle yasama ve yürütme gücünün kaynağı yine toplumu oluşturan halktır. Sınırları olmakla birlikte yasama gücü toplumdaki en yetkin güç olarak vardır. Locke yasama gücünün sınırlı bir güç olduğunu *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı eserinde şöyle dile getirir:

*"İnsanlar... Malvarlıklarını korumak amacıyla, karşılıklı yardımlaşmalarını sağlayan toplumlara girmelerine rağmen, ya kendi vatandaşlarının yağmacılığı ve hilekârlığı veya yabancıların düşmanca şiddet nedeniyle bunları kaybedebilirler. Bunlara engel olmanın çaresi (dış güçlere karşı) silahlar, zenginlik ve kalabalık bir vatandaş topluluğu; (iç tehlikelere karşı) ise kanunlardır. Bütün bunların yükümlülüğü ise, toplum tarafından sivil yönetime verilmiştir. Bu esastır, bu kullanma hakkıdır her devlette ki (en yüksek dereceli) güç olan kanun koyucu gücün sınırlarını teşkil ederler."*⁵⁴

Bu bağlamda devletin gücü yalnızca toplumun kendisine verdiği ölçüde olup fazlasını kullanma hakkına sahip değildir. Kanun yapma gücü kimseye devredilemez ve sadece halkın hizmetindedir. Locke'un devleti doğa durumunu ortadan kaldırmak için kurulan bir yapı değildir. Aksine devlet doğa durumunu korumak için kurulan bir yapıdır. Devlet monarşist bir yapıdan ziyade, sahip olduğu gücü paylaşıp yönetilen bir yapıdadır. Bu anlamda sınırlı

⁵² (Locke,2012:85)

⁵³ (Locke,2012:99)

⁵⁴ (Locke,2012 a:42)

devlet“meşruiyetini halkın rızasından alan, fakat sınırsız yetki sahibi olmayan, iktidarı tekelleştirmeyen devlettir.”⁵⁵

3.2. Locke Felsefesinde Özgürlük ve Doğal Haklar Kuramı

Locke’un siyaset felsefesinde özgürlük kavramını ele almak için doğal haklar kuramını ele almak gerekir. Kişinin doğuştan ve sadece insan olduğu için sahip olduğu devredilmez ve dokunulmaz nitelikte olan haklar genel anlamda doğal haklar olarak adlandırılır. Locke doğal haklar teorisiyle insanların doğuştan özgür olduğu durumu ele alır.

Doğal haklar kuramı söz konusu olduğunda Locke için özgürlük hakkının önceliği önemlidir. Güriz’e göre Locke,“İnsanın vazgeçilmez doğal haklara sahip olduğunu ve siyasal düzenin amacının özgürlüğü güvence altına almaktan başka bir şey olmadığını savunmuştur. Böylece Locke’un sisteminde otorite değil, özgürlük başlıca bir yere sahiptir.”⁵⁶

Locke’un tüm felsefesinde özgürlük anlayışı, bireyin yaşama hakkının en üst düzeyde olduğu özgürlük anlayışıdır. Özgürlük herkesin çıkarlarını destekler nitelikte olmalıdır. Özgür insan zekâsının ve gücünün elverdiği ölçüde dilediğini yapabilir. Hak ve özgürlükler zaten bireydedir. Birey kendi çıkarlarının ne olduğuna kendi karar verir. Birey bu çıkarlarını yaşamın amacına en uygun biçimde gerçekleştirirken özgürlüğü kötüye neden olacak şekilde kullandığında ise otoriteyle karşı karşıya kalır. Egemenin koyduğu yasalar da bu hak ve özgürlüklerin özellikle mülkiyet hakkının güvenliğini sağlamanın aracıdır.

Locke siyasi liberalizmin kurucusu olarak doğal haklar teorisi ile birey özgürlüğünü en üst seviyeye çıkarır. Locke haklar söz konusu olduğunda özgürlük anlayışını liberalizmle temellendirir.“Öncelikle Locke, doğal haklar dediğinde üç temel kavram üzerinde durmaktadır. Bunlar yaşam, özgürlük ve mülkiyet kavramlarıdır.”⁵⁷Locke’da bu haklar birbirinden ayrılmaz şekilde birliktelik gösteren haklar olarak iç içedir.

Locke için özgürlük aynı doğum gibi doğal yollarla elde edilen doğal bir haktır. “İnsanın doğal hürriyeti, yeryüzündeki üstün bir iktidardan özgür olmak ve insanın iradesi ya da yasama otoritesi altında olmamak, kendi yönetimi için ise sadece doğa yasasına sahip olmaktır.”⁵⁸Buradan da anlaşıldığı gibi doğa durumunda insan tam anlamıyla bir özgürlük ve eşitlik durumu içerisinde.

İnsanın kendi iradesini kullanması olarak özgürlük Locke için yasaların izin verdiği sınırlar içinde dilediğini yapma özgürlüğüdür.

⁵⁵ (Özden&Elmalı,2012:256)

⁵⁶ (Güriz,1992:201)

⁵⁷ (Ünalı,2002:38)

⁵⁸ (Locke,2012:21)

“Şu halde Özgürlük, Filmer’in bize söylediği gibi ‘herkesin istediği her şeyi yapması, dilediği gibi yaşaması ve herhangi bir yasaya bağlı olmaması hürriyeti’ değildir: Ama yönetim altındaki insanların özgürlüğü o toplumdaki her bir kişinin ortak olduğu ve o toplumda kurulmuş yasama iktidarı tarafından çıkarılan sürekli bir kurala sahip olmaktır; kuralın emrinin olmadığı her şeyde kendi irademe uyma ve başka bir insanın değişken, belirli olmayan, bilinmeyen, keyfi iradesine tabii olmama hürriyetidir. Doğal özgürlük, benzer biçimde, doğa yasasından başka sınırlamalara tabii olmamaktır.”⁵⁹

Bunu yaparken kendi iradesini kullanan insanın gözeteceği temel prensip başkalarına saygıdır. Bu noktada Locke’un özgürlük anlayışı birey özgürlüğüne dayanır. Birey özgürlüğüne dayanan bu özgürlük anlayışı ile devletin bireyin üzerindeki kısıtlayıcı müdahalesini yok etmek amacı vardır.

3.3. Özgürlük ve Mülkiyet

Locke’un siyaset felsefesinde özgürlük anlayışını ele almak demek mülkiyet kavramına yönelmek demektir. Çünkü *“mülkiyet özgürlüğün koşulu olarak görülür bu nedenle özgürlüğün savunulması ilk amaçtır.”⁶⁰* Özgürlük ile ilişkisi bakımından mülkiyet kavramı önemli bir kavramdır. Locke’un mülkiyet kavramı geniş ve dar anlamda kullanılan bir kavramdır. *“Locke, mülkiyet anlamına gelen property ve estate sözcüklerini kullanır. Property sözcüğü ile mülkiyetin yanı sıra yaşam ve özgürlüğü de içerecek, bir insanın sahip olduğu geniş anlamda mülkiyeti dile getirir. Estate’i ise, bildiğimiz dar anlamda mülkiyet için kullanır.”⁶¹*

İnsanlar doğa durumunda bir takım doğal haklara sahiptir. Bu haklar sınırsız ve sonsuz değildir. Doğa yasası insana görevler yükler ve bu görevlerin ilki mülk edinmedir. Şimdi bu noktada doğal hakları bilmek demek doğa yasasının belirlediği görevlerin ne olduğunu bilmek anlamına gelir. Doğa yasasının da kaynağını Tanrı oluşturur. *“Yeryüzü ve yeryüzündeki her şey insanlara varlıklarının desteklenmesi ve rahata kavuşturulması için verilmiştir.”⁶²* Tanrı’nın mülkiyeti olan insanlar, Tanrı’nın mallarını da onun gösterdiği ve sınırlarını çizdiği doğrultuda kullanma özgürlüğüne sahiptir. Her şey varlığını Tanrı’ya borçlu olduğundan insan kendi varlığını sürdürmek ve zarar vermemek zorundadır. Locke’a göre Tanrı tarafından verilen dünya, insan tarafından işlenmelidir. Bu anlamda Locke için *“çalışkan ve akıllı insan makul iken, kavgacı ve münakaşacı olup, mülkiyetinde olan toprağı işlemeyen tembel kişi hoş insan karşılanmamaktadır.”⁶³*

⁵⁹ (Locke, 2012:21)

⁶⁰ (Raynaud,2003:536)

⁶¹ (Şenel, 2002:444-45)

⁶² (Locke,2012:23)

⁶³ (Locke,2012:31)

Temel doğa yasası insanın korunmasına yönelik olduğu içindir ki bu haklar insanın sürekliliği ve varlığıyla yakından ilişkilidir. Buradan da anlaşılacağı gibi insanın ilk hakkı kendi kendini koruma ve garanti altına alma hakkıdır. İnsanın kendini koruması aynı zamanda bir görevdir. Tanrı'nın mülkiyetinde olan insan bu konuda Tanrı'ya karşı sorumludur. Bu sorumluluk duygusu ile ikinci bir hak olarak başkalarına saygı ve başkalarını koruma görevi doğar. Bu iki hakkın sonucu olarak da üçüncü bir hak mülkiyet hakkıdır ki bu hak, insanın yaşamını sürdürmesinin koşuludur.

Doğanın insana sunduğu yeme, içme vs. şeyler olmazsa insanlar varlığını sürdüremez ve Tanrı'ya olan sorumluluğunu yerine getirmez. Yeryüzü ve yeryüzündeki nimetler hep varlığımızı sürdürme yükümlülüğümüz adına vardır. Buradan insanın ortaklaşa mülkiyet denilen kavramı ortaya çıkar.

“İnsanlara ortak olarak dünyayı veren Tanrı onlara aynı zamanda hayatın en iyi avantajı ve rahatlığı için kullanmaları için akıl vermiştir. Dünyanın doğal olarak ürettiği tüm meyveler ve beslediği tüm dört ayaklı hayvanlar insanlığa ortak olarak ait olsa da, çünkü Tabiat'ın kendiliğinden oluşturan eliyle üretilmişlerdir ve hiç kimsenin insanlığın geri kalanı üzerinde özel olarak özel bir hâkimiyeti yoktur, doğal durumlarından olduklarından insanların kullanımı için verilmişlerdir. Özel olarak bazı insanların kullanımına ya da yararına geçmeden önce bir şekilde onlara uygun olarak ayırmak için bir araç gerekir.”⁶⁴

Locke'a göre mülkiyete sahip olmak için mülk edinmenin başlamış olması gerekir. Bu mülk edinme insanı harekete geçirerek emeğini ortaya koymasını sağlar. *“Doğanın sağladığı ve içinde muhafaza ettiği şeylerden, insan, emeğini kattığı ve kendi özüne ait olan bir şeyleri birleştirdiği şeyi bu durumun dışına çekip çıkarır ve bu yolla bu şeyi mülkiyeti haline getirir.”⁶⁵*

Yeryüzünün ortaklaşa olarak insanın kullanımına verilmiş olması kimin neye, ne kadar hakkı olacak gibi belirsizlikleri beraberinde getirir. Bu belirsizlikler yine ortaklaşa olanın bireyselliğe dönüşüp mülkiyeti emeği ile başlatmasıyla ortadan kalkar.

“Hatta içimizde, birilerinin avlamakta olduğu tavşanın, onu kovalamaca sırasında takip eden kişiye ait olduğu düşünülür. Çünkü henüz ortaklaşa olarak görülen ve hiçbir insanın özel sahipliğinde görülmeyen bir hayvan söz konusu olduğunda, bu tür bir hayvan üzerinde hayvanı bulmak ve izlemek için yeteri kadar emek harcamış olan biri bu yolla hayvanı ortaklaşa olduğu doğa durumundan çekip çıkarmıştır ve bir mülkiyet başlatmıştır.”⁶⁶

⁶⁴ (Locke,2002: 37,38)

⁶⁵ (Locke,2012:22)

⁶⁶(Locke,2012:26)

Tanrı'nın birer eseri olan insan nasıl olur da bir başkasının sahip olamadığı fazla mülkü elde eder? Mülkiyetin temeli insan emeğidir. Her ne kadar sarf edilen emek mülkiyetle paralellik gösterse de ortaya çıkabilecek sorunlar da vardır. Elde edilecek mülkiyetin emeğin sınırlarıyla doğru orantılı olması mümkün görünmemektedir. Locke bu durumda mülkiyet üzerinden doğabilecek sorunları toplumsal sözleşme ile bir araya gelen insanların sahip olduğu özgürlük ile çözer. Bu bağlamda insan, emeğinin karşılığı olarak edindiği mülk aslında kişinin kendi bilek hakkıyla elde ettiği sadece kendine özel mülktür. Bir başkasının o mülke karışma gibi bir olanağı söz konusu değildir. Yalnızca toprağı işleyenlerin sahip olabileceği mülk hakkı, ortaya konulan emeklerle ölçülebilir. Bu durum mülk edinmenin sınırsız olduğu anlamına da gelmez. Emek karşılığı elde edilebilen mülk yine aynı şekilde başkalarının sahip olduklarıyla çakışamaz.

“Bir meşe ağacının altından aldığı meşe palamuduyla ya da ormandaki ağaçlardan topladığı elmalarla beslenen kişi, bu şeyleri, kesin olarak kendine edinmiş bulunmaktadır. Hiç kimse, bu besinlerin, sadece bu kişinin olduğunu inkâr edemez. Şu halde şunu soruyorum: Bunlar ne zaman onun olmaya başlamıştır? Onları sindirdiği zaman mı? Yediğinde mi? Pişirirken mi? Eve getirdiği zaman mı? Topladığı zaman mı? Şu açıktır ki, eğer ilk toplama bunları onun yapmıyorsa, başka hiçbir şey, bunları onun yapamaz. Şöyle ki, emek, bunlarla müşterek olan arasına bir ayırım koyar: Emek bu şeylere, her şeyin müşterek anası olan doğanın katmış olduğundan daha fazlasını katmış bulunmaktadır ve dolayısıyla bunlar, kişinin özel hakkı haline gelmiştir.”⁶⁷

Locke'un ortaya attığı bu ortaklaşa mülkiyet, bireysel olan özel mülkiyetle bağdaşmaz gibi görünür. Yeryüzünde her şeyde bir ortaklık söz konusu olduğu için özel mülkiyete geçişte tüm insanların ortak noktada bulunduğu bir durum gerçekleşir. Böylece insanların bu duruma geçişi için onaylama durumu ortaya çıkar. İnsanın, herkese ait olan bir şeyi kullanmak için diğer insanların onayını alması gerekir. İkna edici bir politika söz konusu olabilse de bu tam anlamıyla mümkün görünmez. En doğru çıkar yol mülk edinmenin sınırlarını ortaya koymaktır. Locke mülk edinme sınırını şöyle açıklar:

“Bu şekilde bize mülkiyet veren aynı Tabiat kanunu aynı zamanda o mülkiyeti sınırlar da. ‘Tanrı bize her şeyi bol vermiştir.’ mantığının sesi vahiyle onaylanmış mıdır? Ama nereye kadar bize ‘zevk almak için’ vermiştir? Herhangi birinin hayatın avantajından yararlanabileceği kadar çok, öyle çok ki emeğiyle içinde bir mülkiyet kurabilir. Bunun ötesinde olan ne varsa onun payından ya da hissesinden fazladır ve başkalarına aittir. Tanrı tarafından hiçbir şey insanın bozması ya da yıkması için yaratılmamıştır.”⁶⁸

Doğa yasasının bu sınırına göre mülkiyet sahibi olmanın bir şartı insanın sahip olduğu şeyleri mahvetmeden kullanmasıdır. Bir diğeri ise aynı mallardan diğer insanlara da yeteri

⁶⁷ (Locke,2012 :27)

⁶⁸ (Locke,2002: 40)

kadar bulunmasıdır ki bu eşitlik durumunu gerektirir. Bunun aksinin olması eşitlik durumunun bozulması demektir. *“Eğer edindiklerini bozacak, çürütecek ve savuracak denli çok şey alırlarsa, payına düşenlerinden fazlasını almışlar ve o anlamda da başkalarını soymuşlar demektir.”*⁶⁹Mülk edinmenin sınırlamalarından üçüncüsü ise, bir kimsenin sadece emeğini kattığı şeyleri mülk edinebilme hakkının oluşudur.

Locke için işlenen toprak, mülkiyet alanı ve hakkı oluştururken işlenmeyen toprak da başkasının mülkiyet oluşturmaya izin verir. *“Toprağın belirli bir parselinin ıslah edilerek edinilmesi başka bir insanın aleyhine de değildi; çünkü halen yeterli miktar ve nitelikte toprak kalmıştı ve henüz topraktan yoksun olanların kullanabileceklerinden daha fazla toprak vardı.”*⁷⁰Sadece emek ile toprağı ekme ve biçme durumu mülkiyet oluşturmak için tek başına yeterli değildir. Mülkiyetin oluşabilmesi için ürünlerinin de uygun şekillerde kullanılması gerekir. Herhangi bir kötüye kullanım ürünlerin yok olmasına ve dolayısıyla hakkın kaybolmasına neden olur. Doğada var olan bolluk durumunun sona ermesi demek olarak bu çürüme toplumun çözülmesi demektir. Yaşamına yarar katmayı amaç edinen insan bu bolluk durumundan yaralanırken gereksiz ve saçma olan şeylerden uzak durarak bu bolluk durumunun devamını sağlar. Bu sayede mülk edinmenin sınırı da ortaya çıkar.

Bu açılardan bakıldığında özel mülkiyetin sınırını belirlemek emeğin sınırını da ortaya koyar. Herkesin bolluk içinde bulunduğu bir dünyada mülk edinmek için başkalarının onayını almak gereksizdir. Bolluğun içinde olan insanlar varlığını rahatça sürdürebilme imkânına sahiptir. *“Mülkiyetin ölçütünü, doğa pek güzel bir biçimde, insan emeğinin miktarı ve yaşamın rahatlığıyla belirlemiştir.”*⁷¹İnsan için bedeninin emeğiyle elde ettiği her şeyin kendisine ait olduğunu söylemek mümkündür. İnsanın doğanın verdiği şeylere kendi emeğini katarak oluşturduğu şeyler kendi mülkiyetidir. *“Pınarda kaynayan su, herkesin olduğu halde, kimse testideki suyun onu doldurmuş olana ait olduğundan şüphe etmez. Çünkü testiye dolduran şahsın emeği, o suyu artık, herkese müştereken ait bulunduğu tabiatın ellerinden ayırmıştır ve böylece ona sahip olmuştur.”*⁷²

Bu bolluğun sınırı nedir? Yeterlilik dediğimiz ilke ile dünyada insanın hizmetine sunulmuş nimetlerin yok edilmesinin önü kesilmekle birlikte insan, emeğiyle orantılı olarak bu edimin sınırlarını genişletir. Bu sayede doğa yasasının koyduğu ödev amacından sapmadan yerine getirilir. Mülk edinen insan başkalarının onayını almıyor olsa da yeterlilik durumunu göz önüne alarak başkalarının mülk edinme durumunu düşünmek zorundadır. Bunun koşulu başkalarına yeteri kadar mülk bırakmaktır. Örneğin başkalarına yeteri miktarda toprak kalmıyorsa durum değişir ve bir onay sorunu ortaya çıkar. Kişinin mülkiyetinin ortaklaşa

⁶⁹ (Ağaoğulları&Zabcı& Ergün, 2009: 181)

⁷⁰ (Locke,2012:27)

⁷¹ (Locke,2012:28)

⁷²(Locke,2012: 28)

olmaya devam etmesiyle bireyin özel mülkiyet haklarının sınırları doğa yasasının emrettiği şekilde olmalıdır. Bolluk döneminden kıtlık dönemine geçmemek için anlaşmaya varılabilmesi de olası bir durumdur. Aksi takdirde başkalarının düşünülmediği durumda doğa yasası da ihlal edilir. Böylece Locke'un mülkiyet ve emek arasında kurduğu ilişkide sorunlar doğar. Güriz'e göre :

*"Bu doğal durumun ilk dönemleri için kabul edilebilir bir mülkiyet edinme yöntemi olarak düşünülse bile, doğal durumun doğmasından kısa bir süre sonra mülkiyet hakları üzerinde önemli sorunlar doğması beklenir. Toplumu tahrip edecek boyutta çatışmaların önüne geçmek için siyasal toplum yaratılınca mülkiyet hakkı sadece emekle ilişkilendirilmekten çıkarılmakta, doğal hukukun verdiği bu hak aynı zamanda pozitif hukukla da düzenlenmektedir."*⁷³

Gerçek yaşamda Locke'un mülkiyet teorisinin işlerliği üzerinde düşünceler ortaya koyan Hanhel ise :

*"Locke'un mülkiyet edinme şeklini Locke'un hayal gücünün genişliği ve klasik liberalizmin varsayımı olarak görmektedir. Çünkü doğal çevrenin artık insan nüfusuna göre bolluk sunmadığı ve büyük şirketlerin üretim araçlarının büyük bir kısmına sahip olmakla kalmayıp pek çok üretim teknolojisinin patentini de aldıkları bugünün dünyasında, pek çoğumuzun sahip olduğu seçeneklerin genellikle başkalarının tercihleriyle belirlendiği aşikâr bir gerçektir."*⁷⁴

Mülkiyeti emek üzerinden meşrulaştıran Locke için ise insan kendi emeğini doğaya katarak mülk edinir hale gelir. Toprak ekilmeden önce Tanrı tarafından bize sunulmuş bir arazi parçasıdır. İnsan emeği ile onu işleyip, ekip, biçerek mülk sahibi olmuş olur. *"Bir insanın sürdüğü, ektiği, ıslah ettiği, işlediği ve ürünlerinden yararlanabildiği kadar toprak onun mülkiyetidir."*⁷⁵ Emeği ile bu şekilde toprağı işleyen ve toprağı mülk edinen kişinin mülkü ise kullanabileceği ürün miktarı ile sınırlıdır. Tanrı'nın yaratma ve yapma iktidarı gibi insan da böylece mülk edinmek için üretim durumuna girer. Kendi yaptıklarının sahibi olan insan aynı zamanda kendi kişiliğinin de sahibi olarak kendi mülkiyet alanını belirler.

Para ile birlikte mülkiyet özel, kolektif ve ortak mülkiyet görünümüyle karşımıza çıkar. Paranın icadı ile birlikte bu doğal sınırlar ortadan kalkar ve sınırsız mülkiyet anlayışına izin verilir. Macpherson'a göre *"başlangıçta mülkiyeti emekle sınırlayan Locke, daha sonra sınırsız bireysel birikimi ve mülkiyeti onaylamıştır."*⁷⁶ Bununla beraber paranın bir değişim aracı olması

⁷³ (Güriz,1969:139)

⁷⁴ (Hanhel,2006:63)

⁷⁵ (Locke,2012:27)

⁷⁶ (Macpherson,1962:203)

Locke'un mülkiyete çizdiği sınırları sarsıntıya uğratar. Paranın kullanımı konusunda Locke şöyle der:

*"Fındıklarının rengini sevdiği bir parça metal için verirse ya da koyunlarını kabuklar için ya da yününü parlayan bir çakıl taşı ya da elmas için değişirse ve bunları ömrü boyunca yanında saklarsa, başkalarının hakkını işgal etmiş olmaz; bu eskimez şeylerden istediği kadar yığılabildi; haklı mülkiyetinin sınırlarının genişlemesi mallarının genişliğinde değil, bunlar içinde yararsızca bir şeyin çürümesinde bulunuyordu. Ve böylece, paranın kullanımı geldi. İnsanların çürümeden tutabilecekleri uzun süreli bir şey ve karşılıklı anlaşma ile insanlar, hayatın gerçekten yararlı ama çürüyebilir erzakları için değiş tokuş yapabilecekti."*⁷⁷

Bolluk ve kıtlık durumlarının ince noktasını oluşturan para, mülkiyet teorisinde önemli bir konumdadır. Daha fazla mülkiyeti meşru hale getiren para doğa durumunda çıkarları çatışan bireyleri uygunsuz bir duruma sokar. İnsanların toplum durumuna geçmeleri için bir neden daha ortaya çıkmış olur. Para ile birlikte Tanrı'nın yeryüzünü insanlara ortaklaşa verdiği bir düzenin dengesi bozulur. Yeterlilik denilen durum ile artık başkalarının düşünülmediği ve para ile bireyin kendi mülkünü olabildiğince genişlettiği bir durum ortaya çıkar. Böylece onaya bağlı olmayan bir durumdan hükümet ile birlikte yeniden onay işleminin olması gerekir. Para doğa dengesinin durumunu bozarak insanların toplum durumunu zorunlu kılar. Bolluk durumunun sona ermesi ve kıtlık durumun başlaması para ile meydana gelir."*Farklı çalışma düzeyleri insanlara farklı oranlarda sahiplikler vermeye eğimli olduğundan, bu paranın keşfi onlara sahipliklerini sürdürme ve genişletme olanağını verdi.*"⁷⁸Para üzerinde ortak onay vererek bunu kullanmaya başlayan insanlar bu şekilde mülkiyetin sınırlarını aşar.

Mülkiyetin beraberinde getirdiği en büyük sorunlardan biri hak ve adalet kavramıdır. Özgür insan mallarının efendisi olarak özgürlüğünü mülkiyetini korumak için kullanmalıdır. Doğa durumunda böyle bir korumanın olmaması beraberinde adaletsizlik sorununu getirir. Toplum durumunda mülkiyet hakkının sınırları bellidir. Bu sınır başkasının mülkiyet sınırı ile yakından ilişkilidir. Bu ilişkilerin yozlaşması ve bozulmasını Locke toplum yasaları ile çözüme kavuşturur. Toplumu oluşturan bireylerin hepsini aynı düşünce etrafında toplamanın imkânsızlığı özgür insanların iradelerinin söz konusu olduğu bir yönetimi beraberinde getirir. Daha önce değindiğimiz gibi Locke için bu yönetim sistemi monarkın yönetimi değil, çoğulcu demokrasi denen hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığının temel alındığı siyasal yönetim sistemidir.

Mülkiyet özgürlükleri içine alan bir kavram olarak Locke'un siyaset felsefesindeki anahtar kavramdır. Mülkiyet kavramına önem veren Locke için bu kavram böylece emek

⁷⁷ (Locke,2002: 50)

⁷⁸ (Locke,2012:35)

kavramı ile çıkış noktasını bulur. *“Böylece zannedirim ki, emeğin ilk başta, doğadaki ortak şeyler üzerinde nasıl bir mülkiyet hakkı haline geldiğini ve emeği kullandığımız şeyler üzerine uygulamanın nasıl bağlayıcı olduğunu kavramak, hiçbir zorlukla karşılaşmadan son derece kolaydır.”*⁷⁹

3.4. Özgürlük Ve Mülkiyet İlişkisinde Devletin Rolü

Mülkiyet kavramı Locke’un özgürlük kavramını içinde barındıran bir kavramdır. Bu yüzden devlet tarafından mülkiyetin korunması durumu özgürlüklerin de korunmasıdır. Devlet bir kurum olarak toplumun bir araya getirdiği bir birliktir. Bu birlik otorite ve yönetim anlayışıyla kanunları uygular. Bu kanunlar bireyin hak ve özgürlüklerini garanti almak amacıyla vardır. Devlet, bireyle olan ilişkilerinde belli sınırlara sahiptir. Kendiliğinden oluşmayan yapay bir kurum olarak devlet, kanundan sonra gelerek aynı zamanda hem hukukun yapıcısı hem de koruyucusudur. Bu nedenle devlet özgürlüklerin korunması anlamında bekçi vazifesi görür. Toplumda düzensizlik ve anarşinin olmaması için insanların gereksinimini karşılayan devlet mekanizmasının doğması şarttır. İnsanları yönetme sanatı olarak siyaset, yasalarla toplumsal alanın korunduğu bir düzen sistemidir. Siyaset anlayışına deneyci bir çerçeveden bakış açısı kazandıran Locke’un temel amacı mülkiyeti yani özgürlüğü korumaktır.

Siyaset anlayışı ile liberalizmin farklı bileşenlerini en iyi şekilde ele alan Locke, siyaset felsefesinde devleti önemli bir kavram olarak ele alır ve devletin varlığını sosyal sözleşmeye dayandırır. Toplumda siyasi, ekonomik, sosyal koşulların belli bir düzende varlığını sürdürmesi adına devlet önemli bir mekanizmayı oluşturur. Devlet denilen mekanizma insanlar için yasalar oluşturur, fakat konulan bu yasaların amacı insanların özgürlüklerini ortadan kaldırmaya yönelik değil, tam tersine onlara daha özgür bir yaşam alanı açmak içindir. Eğer yasa olmazsa özgürlükten de bahsedilemez; yasa özgürce yaşamamızı garanti altına alarak başkalarından gelecek her türlü tehlikeden korur. Toplumda insanların hak ve özgürlüklerinin etkili bir biçimde korunabilmesi için örgütlü bir toplum sistemi gerekir.

İnsan mülkiyetinin korunması özgür, eşit ve bağımsız bir toplumun sözleşme çerçevesinin sağlam olmasına bağlıdır. İnsanların barış içinde rahat bir şekilde yaşamaları, güvenlik sorunlarının olmayışı aslında kendi yasama ve yürütme güçleriyle mümkündür. İnsan, kendi var olan durumlarını en üst seviyeye çıkarmak ve daha özgür olmak amacıyla doğa durumundaki özgürlüğünü kısıtlamaktadır. *“Çünkü ortak yarar için gereken türde yasaları yapma konusunda toplumu ya da daha doğrusu belli bir yasama gücünü yetkili kılmakta ve bu yasaları yürürlüğe koyma, çığnendiklerinde ceza uygulama gücünü topluma bırakmaktadır.”*⁸⁰

⁷⁹(Locke,2012: 43)

⁸⁰ (Compleston, 1991:186)

Locke'un siyasal toplumunun doğuşu, özgür insanların istek ve iradelerine dayanır. İnsanlar güvenlikleri için haklarından taviz vererek devlet adı altında uyruklarla yaşamayı kabul ederken, kendilerinde kalan doğal haklarını korumak için başkaldırma hakkına sahiptir. Görüldüğü gibi Locke'un liberal yönetiminin önemli öğelerinden biri de 'direnme hakkı'dır. *"Buna göre, yönetim şekli ne olursa olsun keyfi ve sınırsız bir idareye karşı halk ayaklanma ve hesap sorma hakkına sahiptir."* 81 Devlet ile toplum arasında yapılan sözleşmenin çiğnenebileceği tehlikesine karşı bu başkaldırma durumu, bireyin kendini garanti altına almasının bir teminatıdır.

Özgür bireyler özgürlük, mülkiyet ve bağımsızlığını tehlikeye atacak yasalar yapılması ya da egemenliğin yabancı uluslara bırakılması durumunda iktidara başkaldırabilir. Direnme hakkı denen bu hak anarşiden farklı olarak bireyin kendi kimliğini savunma ve var olan haklarını koruma çabasıdır. Locke haklarını devrettiği egemen gücü siyasal iktidar ile tanımlarken bu iktidarı da kamu yararı ilkesiyle sınırlar. Siyasal iktidarın sınırlandırılmasına üstün ve dokunulmaz bir hak olan mülkiyetin korunmasından dolayı ihtiyaç duyulur. İnsanlar iktidarın yanlış ve keyfi eylemlerine karşı direnme gücüne sahiptir. Bu durumda insanların iktidara yetkilerini devrederken tüm özgürlük hakkını devretmediği açıktır. İktidara karşı bir direnme durumunun ortaya çıkmaması için iktidara belli sınırlamalar getirmek gerekir. İktidarın sorumluluklarını bilerek eylemde bulunması da şu prensiplere göre gözetilmelidir: İktidar keyfi uygulamalardan kaçınarak halkın ve toplumun iyiliği çerçevesinde eylemlerde bulunmalıdır. İktidar eylemlerini doğa yasasında bulunmayan yazılı yasalarla ve toplumun adaletini gözeterek uygulamaya koymalıdır. *"Bu aynı zamanda iktidarın sınırını da belirler."* 82 İktidar hiçbir zaman mülkiyetini koruma altına almak için sözleşme ile topluma giren kişinin mülkiyetini izni olmadan elinden alamaz ya da izni olmadan mülkiyeti ile ilgili bir eylem gerçekleştiremez. Halkın seçtiği iktidar devredilemez. *"Çünkü halk kendi seçtiği ve kendisi için yasalar yapma konusunda yetkilendirdiği kişiler tarafından kabul edilmiş yasalar dışında, herhangi bir yasa ile sınırlanamaz."* 83

Locke için iktidar halkın mutluluğu için getirilen bu sınırlamalara uymadığı takdirde direnme hakkı denen bir hakkı doğurur. Bu açıdan insanlar: Bski ve zulme karşı direnme hakkına sahiptir. *"İnsanlar, 'temel, kutsal ve değiştirilemez' nitelikteki kendini koruma yasasını ihlal eden, kendisinin 'kölece bir durum'a götürmeye kalkışan kişilerden kendini kurtarma hakkına sahip olacaktır."* 84 Devletin ve iktidarın bireyin çizdiği sınırın dışına çıkması demek kişinin doğa durumundan taviz vererek haklarını koruyamaması demektir. *"Devlet, iktidarı doğal hakları korumak için değil de onları yok etmek için kullanırsa, devlete verilen bu yetki 'hukuktan*

81 (Zabcı, 2011:506)

82 (Locke,2012:116)

83 (Locke,2012:119)

84(Locke,2012:98-99,149)

ayrılmış bir devlet' yerine hukuka uygun bir devlet kurmak amacıyla"⁸⁵ direnme hakkını kullanılarak geri alınabilir.

İnsanlar halktan onay almayan iktidara karşı direnme hakkına sahiptir. Bu durumda onay alınmadan yapılan her türlü eylem gaspa girer. *"Locke, kendisini bir başkasıyla savaş durumuna sokan ve haksız biçimde başka bir insanın hakkını ihlal eden saldırganın, bu tür bir haksız savaşta, fethedilenler üzerinde hiçbir zaman hak sahibi haline gelemeyeceğini"*⁸⁶ belirtir.

İnsanlar gasp edene karşı direnebilirler. *"Locke tarafından bir çeşit 'iç fetih' olarak adlandırılan gasp, kendi açısından hiçbir zaman haklı olarak nitelendirilemeyecektir; çünkü gasp kısaca 'bir kişinin hakka sahip olduğu sahiplenmeye karışmak' tır."*⁸⁷ İnsanlar tirana karşı direnebilir. Çünkü tiranlaşan yönetici kendisine yasa ile verilen iktidarı aşan bir hal aldığı için yetkisiz kalır, yönetici olmaktan çıkar.

*"Tiranlık hiç kimsenin üzerinde bir hakka sahip olamadığı hakkın ötesindeki iktidar kullanımudur... Yönetici, yetkisi olsa bile yasağı değil kendi iradesinin kural yaptığında ve yöneticinin emirleri ve eylemleri halkının mülkiyetinin korunmasına değil de kendi hırs, intikam ve açgözlülüğünün ya da diğer kurlsız tutkularının tatmin edilmesine yönelirse tiranlaşır."*⁸⁸

İnsanlar yönetimin çözülmesi halinde direnebilir. Bu durumda ise, iktidar ait olduğu topluma döner ve başlangıç durumuna tekrar dönlür. Eğer yasama organı doğal hak ve özgürlükleri ihlal ederse Locke'a göre direnme hakkı doğar. Direnme hakkı ile egemen devrilir. Direnme hakkı denilen bu hakla Locke doğa durumunda var olan özgürlük anlayışını simgeler. Bu anlayış bugünkü liberal demokrasinin de esin kaynağıdır. Görüldüğü gibi devlet birey özgürlüğünün teminatıdır ve bunu hukuk düzeniyle sağlar. Devletin amacı bireylerin özgürlüğünü korumaktır. Kanunlar bunu yerine getirerek bu amaca hizmet eder.

Daha önce de değindiğimiz gibi doğa durumunda özgür ve eşit olan birey tüm bu anlatılan haklarının varlığına rağmen haklarını kaybedebilir. İnsan toplum içerisinde insan olma özelliği ile bir anlam kazanırken bu özelliğin gerekliliklerini yerine getirmeyen ve hayvan gibi davranan insanlar bu haklarını yitirmeyi kabul ederek köle olmaya uygun durumda olur. Hakkın yok olması anlamında kölelik bazı düşünürler için toplum durumunda varken Locke, bunu toplum öncesi durumda ele alır. Kölelik ve mülkiyeti uyuşmaz nitelikte gören Locke ile Ayn Rand da aynı görüştedir. Rand'a göre:

"Her insan mülkiyet hakkına sahiptir. Hayatı idame ettirmek için çalışmak ve emeğinin ürünlerini biriktirmek hakkına sahiptir. İnsanlar, çoğunlukla hayat ve

⁸⁵(Kahveci,2007:112)

⁸⁶(Locke,2012:116,176)

⁸⁷(Locke,2012:197)

⁸⁸ (Locke,2012:131:199)

özgürlük haklarını savunurlar fakat mülkiyet haklarına önem vermezler oysa mülkiyet hakkı da diğer iki hak gibi temel haktır. Ashına mülkiyet hakkı olmaksızın diğer mümkün değildir. Mülkiyet hakkından yoksun olmak demek, yaşamak için gerekli aletlerden yoksun olmak demektir. İnsanoğlu hayatını kendi çabalarına dayalı olarak devam ettirebileceğinden, kendi emeğinin ürününe sahip olmayan insan, kendi hayatını devam ettirmek için hiç bir alete sahip değildir. Emeğinin ürünleri başkaları tarafından gasp edilen insan, bir anlamda köledir.”⁸⁹

Buradan da anlaşılıyor ki Locke’un üzerinde ısrarlı bir şekilde durduğu ve siyasi bir teori olarak taviz vermeden korumayı amaçladığı özgürlük, kölelik olgusu ile uyuşmaz.

Devlet ile mülkiyet arasındaki ilişkinin bireyin özgürlüklerini korumak için var olduğunu açıkladıktan sonra görülüyor ki devlet birey özgürlüğüne müdahale etmeden onu korumak için vardır. İnsan doğa durumunda doğa yasası sınırları içerisinde özgürdür. Bu durumda Locke karşılıklı sözleşme sonucu toplum haline gelen insanın korunması gerektiğini vurgulayarak bu sorumluluğu devlete yükler. Locke’a göre “devlet, sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur. Devletin görevi, sivil hakları (hayat, özgürlük, sağlık, mülkiyet) uyruklarının her biri için, aynı kanunları tarafsız bir şekilde ifade ederek, güvence altına almaktır.”⁹⁰

Devlet ile mülkiyet arasındaki ilişkiyi ele alarak devlete sınırlamalar getiren Locke’un insanları toplum durumuna götürürken kullandığı kavramlar bu ilişkiyi destekler. Özgürlüğü içine alan mülkiyet kavramını ele aldıktan sonra Locke’un siyaset felsefesindeki önemli kavramlara bakmak gerekir.

3.4.1.Doğal Hukuk

Doğal hukuk teorileri genellikle insanlara nasıl davranılması gerektiği konusunda doğal hak ve ilkelerin reçetesini sunar. Doğal hukuka göre birey toplumdaki önce vardır ve dolayısıyla bireyin hakları toplumun haklarından önce gelmelidir. İnsan doğası ve insan aklı kavramları doğal hukuk anlayışının temelini oluşturur. Doğal hukuk kuramında H. Grotius ve T. Hobbes J. Locke’u etkileyen önemli düşünürlerdir.

Burada bizim için önemli olan Locke’un liberalizmine kaynaklık eden ve doğal durumda geçerli olan doğal hukukun nasıl tanımlandığı, ne olduğu sorunudur. Locke, insanların toplum öncesi ve toplumun ortaya çıkış durumuna bakarken doğal hukuk teorisinden hareket eder. Liberalizmle ilişkili olarak doğal hukuk, insanların insan olmalarından dolayı doğuştan getirdikleri vazgeçilemez haklara sahip olduklarına dikkat çeker. Doğal hukukun içeriğini

⁸⁹ (Rand,1964:110)

⁹⁰(Locke,2012: 16)

oluşturan ve bütün pozitif hukuklara kaynaklık eden bu haklar yaşamın kutsallığı, özgürlüğün sınırlanamazlığı ve özel mülkiyetin dokunulmazlığı olarak sınıflandırılabilir. Tüm insanlar doğal olarak özgür ve eşit doğar. Hiç kimse onların bu statülerini değiştiremez ve onları kendi istekleri dışında gerçekleşen herhangi bir zorlamaya maruz bırakamaz. Locke'a göre "doğal hukuk bağlamında iki türlü hak vardır. Bunlardan biri cezalandırma hakkıdır ve bu hak herkes için geçerlidir. Diğeri sadece suçtan zarar göreni ilgilendiren tazminat alma hakkıdır."⁹¹

Bu anlamda doğal hukuk anlayışı Locke'un devlet teorisinin önemli kavramlarından biridir. Tabiata uygun yaşama kuralı olarak Locke, doğal hukukun kaynağına Tanrı'yı oturtarak, Tanrı'yı hukukun temeli haline getirir. Bu hukukun ne yapıcısı ne de uygulayıcısı olan akıl ise bu hukukun yolunu bulmada sadece bir araçtır.

Doğal hukuku herkes bilebilir mi sorusuna Locke nasıl bir yanıt verir? Doğal hukuk akılla bulunabilir fakat bundan herkes tarafından zorunlu olarak bilinebilir sonucu çıkmaz. "Doğal hukuk akılla bulunabilir dedim ama herkes tarafından zorunlu bilineceği sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü akıl ışığını kullanmayarak karanlığı tercih eden, kendi kendilerini göremeyenler vardır."⁹² halde doğal hukukun bilinmesinde akıl gereklidir. Güriz'e göre "bilgide emprist olan Locke hukuk teorisinde rasyoneldir."⁹³ Doğal hukukun belli ilkeleri vardır. Toplumun ve her bireyin korunması her şeyden özel ve öncel bir anlama sahiptir. Bunun dışındaki ilkeler şöyle sıralanabilir. "Tanrı'yı sev ve ona saygı duy",⁹⁴ üstlerine itaat et, doğru söyle, dürüst ve nazik davran, kimsenin sağlığına, canına, malına ve mülküne zarar verme",⁹⁵ öldürme ya da çalma, aileni ve komşularını sev, açları doyur, diğer insanların kanını dökenin o insan tarafından kanı dökülebilir, emeğimle elde ettiğim mülk benimdir, bozulana dek kullanılabilir."⁹⁶

Şimdi insanın toplum durumu öncesi durumunda nasıl bir durumda olduğunu anlamak için doğa durumunu ele almak gerekir. "Monarşinin en güçlü argümanın en azından kendince işlevsiz ve geçersiz olduğunu gösterdikten sonra Locke, siyasal iktidarın kökeni ve bu iktidarın kimler tarafından kullanılacağını belirlemek sorunu ile yüz yüze gelir ve buna cevap bulmak için 'doğa durumu'na döner."⁹⁷

⁹¹ (Konak,2015:72)

⁹² (Locke,1954:115)

⁹³ (Güriz,1992:201)

⁹⁴(Locke,1954:120)

⁹⁵ (Locke,1954:129)

⁹⁶ (Locke,1954,196)

⁹⁷ (Işık,2015:40)

3.4.2.Doğa Durumu

Doğa durumu kavramı Locke'un siyaset felsefesinde önemlidir. Bizim için bu kavramın önemli olması ise Locke'un doğa durumunda insanın özgür halini ele almasıdır. Doğa durumu kavramı on yedinci ve on sekizinci yüzyıl siyaset felsefesinin en önemli kavramlardan biridir. Bu anlamda modern siyaset felsefesi iki anahtar kavram çerçevesinde oluşur: Doğal durum ve toplum sözleşmesi. Doğa durumu kavramını kullanan filozoflar düşüncelerini toplum sözleşmesi fikriyle açıklayarak devlet düşüncelerini temellendirir. Bunun için doğa durumu kavramı bir hareket noktasıdır. Doğa durumu toplum durumunun ilk izlerini taşır. Toplum durumuna geçmek için doğa durumunda ortaya konulan özellikler topluma uygun olacak şekilde revize edilir ve yeniden biçim kazanır.

Doğa durumu doğal ve kendiliğinden bir durumu ifade ederken, toplum durumu insanın kendi eliyle oluşturduğu yapay bir durumu ifade eder. Ancak bu yapaylığın kaynağı içinde yine doğa durumundan hareket edilir. Bunun içindir ki farklı doğa durumlarından farklı toplum durumlarının ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Doğa durumunda var olan bir düzensizlik durumu, beraberinde düzenin bozuluyor olması toplum durumuyla buna yanıt verilmesini gerekli kılar. Devletin toplum sözleşmesi kuramıyla bu bozulma durumunun düzenlemesi toplumun doğasını da kurtarma girişimidir.

Locke ilk incelemesinde insanın doğa durumundan yola çıkarak insanın toplum haline gelmeden önceki haline bakar. İnsanlar uygar toplumu oluşturmadan önce hiçbir otoritenin bulunmadığı bir doğa durumunda yaşar. İnsanlar sadece doğa durumu kanunlarına tabi olarak özgürlükçü durum içerisinde varlıklarını sürdürür."Bu durumda insan kendi kişiliği ve mülkiyeti üzerinde kontrol edilemez bir özgürlüğe sahip olmasına rağmen, bazı soylu amaçlarla özgürlüğünün askıya alınması dışında, yine de kendi kendisini ya da mülkiyetindeki herhangi bir varlığı yok etmeye yetecek bir özgürlüğe sahip değildir."⁹⁸Bu durumu yöneten doğa yasasının varlığıdır. Bu kanunlar yazılı olmasalar da düzenin sağlayıcısıdır. İnsanlar, doğa kanunlarına uygun yaşamak zorundadır ve buna karşı gelme lüksleri yoktur. İnsanlar tabiatın verdiği ölçüde zengin ve özgürdür. Doğa kanunu herkesi bağlayan yasa olmasının yanı sıra insanların özgür ve eşit olmasının garantörlüğünü üstlenir. Doğa durumunda hiç kimsenin hiç kimseden fazla bir hakkı ve gücü olmadığı gibi herkes eşit ve bağımsız olarak vardır. Bu bağımsız olma durumu insanların başkalarının malları ve canları üzerinde hükmetme ve onlara zarar verme hakkını hiçbir insana vermez.

Locke için aslında doğa durumunun vazgeçilmez iki özelliği olarak özgürlük ve eşitlik vardır. Locke'un kendi deyişiyle doğa durumu "*Tabiat kanunlarına bağlı kalarak, başka bir insanın isteğine bağlı kalmadan ya da terk etmesini istemeden hareketlerini ve uygun olduklarını*

⁹⁸ (Locke,2012: 5-7)

düşündükleri malların ve insanların tasarrufunu düzenlemek için mükemmel bir özgürlük durumudur. ”99

Doğa durumunda özgürlük doğa yasasının izin verdiği şeyleri yapma özgürlüğüdür. İşte bu doğal sınırdır. Bu durumda doğal hukuka aykırı olarak davranan biri yine doğal hukukun doğasına uygun olarak insanların cezalandırma hakkını devreye sokar. Doğa durumunda suç işleyen, doğal hukuka karşı gelenleri cezalandırma fırsatının yaratılmasına zemin hazırlar. Doğa durumunun sanılanın aksine sınırsızlığın değil de daha çok sınırların içerisindeki görece sınırsızlığı ifade ettiğini bilmek gerekir.

“Ancak bu bir özgürlük durumu olmasına rağmen, bir başbozukluk durumu değildir: Bu durumda insan kendi kişiliği ve sahiplenmeleri üzerinde tasarrufta bulunma konusunda dizginlenemeyen bir özgürlüğe sahip olmasına rağmen, yalnızca kendini koruma amacının gerektirdiğinden daha soylu amaçlar olmadıkça kendi kendisini ya da sahipliğindeki herhangi bir varlığı yok etmeye yetecek bir özgürlüğe sahip değildir.” 100

Doğa durumunun çıkış noktasını oluşturan özgürlük ve eşitlik kavramları toplum sözleşmesi kuramına da temel olur. Doğa durumunda önemli olan bir diğer özellik doğa yasalarını ve kendi varlığını devam ettirme özelliğine sahip olan insanın kendi kendinin iktidarı olmasıdır. Buradan da anlaşıldığı gibi doğa durumunda devlet ve devlet gibi bir kurum olmadığı için birey kendi doğa sınırlarının içinde iktidardır. Bu durumda herkes kendi doğa yasasının uygulayıcısı konumundadır. *“Böylece doğa durumunda, bir insan bir başkası üzerinde bir iktidar elde eder.”101*

Görüldüğü gibi doğa durumu bireyin özgür, eşit ve bağımsız durumunu ifade eder. Başkası kavramıyla şekillenen bu yaşayış içerisinde herkes eşit olduğu için özgürlük tam ve mutlak olarak vardır. Birey, başkalarının tüm özgürlüklerine saygı duymak zorundadır ve onların özgürlüklerini tehlikeye atacak şekilde engellemede bulunamaz.

Locke felsefesinde doğa durumunun tarihsel bir gerçeklik olarak yaşandığını söylemek kanımızca yanlış olmayacaktır. Sivil toplum ve öncesi şeklinde ortaya konan ayırım ile doğa durumu devlet ya da toplum mekanizması oluşmadan önceki tüm yapıları kapsar. Dolayısıyla doğa durumu yaşanmış ve yaşanmakta olan bir durumdur.

Hangi zeminde olursa olsun doğa durumundan toplum durumuna geçen bir hareketlenme her toplumda görülür. Bu durum savaş durumundan kaçış değil savaş durumunun oluşmasının engellenmesi için atılan bir adımdır. Doğa durumu bir düzen ve uyumun durumu olarak vardır. *“Ancak ortak bir başvuru organı olmayanlar, yeryüzünde demek*

⁹⁹ (Locke,2002: 23)

¹⁰⁰(Locke,2012:10)

¹⁰¹(Locke,2012:12)

istiyorum, hala doğa durumundadırlar; çünkü her biri, bir başka yargıcın olmadığı bu yerde, kendisi için bir yargıç ve yasanın yürütücüsüdür; bu da, önceden göstermiş olduğum gibi, tam doğa durumudur.” 102

Locke'un doğa durumu, Hobbes'in savunduğu gibi herkesin birbiriyle savaştığı bir durum değildir. Sabine göre Locke *“Tam aksine, doğa durumunun barış, iyi niyet, karşılıklı yardımlaşma ve korunmanın yürürlükte bulunduğu bir durum olduğunu öne sürmektedir.”*¹⁰³ İnsanlar sadece kendini yok etme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında kendini bir savaş durumu içine atabilir. Zorunlu savaş durumu dediğimiz bu durum güvenlik sağlayıcı bir yolun adıdır. Doğa durumunda var olan barış, güvenlik, yardımlaşma, düşmanlık, şiddet, ihanet durumlarından tamamen farklıdır. Ortak bir yargıcın yokluğu aynı zamanda bu savaş durumunun da ortaya çıkışını tetikler niteliktedir. Dolayısıyla insanların toplum durumuna geçişleri bu durumdan payını alarak şekillenir. Bu şartlar altında doğa durumu insanlara tam anlamıyla sonsuza kadar barış durumu sunmaz.

“Yeryüzünde aralarında yargıçlık yapma yetkisine sahip ortak bir yüksek makam olmaksızın akla göre birlikte yaşayan insanların durumu tam olarak doğa durumudur. Ancak, yeryüzünde yardımına başvurulacak ortak bir yüksek makamın olmadığı yerde bir başkasının kişiliği üzerinde güç kullanımı ya da açıklanmış bir güç kullanımı tasarımı savaş durumudur.” 104

Bu savaş durumu yine dışsal bir etmen olan paranın devreye girmesiyle ortaya çıkar. Para doğa durumunda ortaya çıkar. Paranın toplum öncesi durumda ortaya çıkışı doğa durumunda ortaya çıkacak bir eşitsizlik durumundan bahsetmemize izin verir. Bunun neticesinde toplumda oluşabilecek bir savaş durumundan kaçmak, doğa durumunu terk ederek toplum durumuna geçmek anlamına gelir.

Locke'un doğa durumunu terk eden insanla ilgili düşüncelerinde bazı çelişkiler de görülür. İnsan doğa durumunda sınırsız özgürlükler ve haklara sahiptir ve doğa durumunda eşit bir şekilde yaşar. Locke insanların bu durumdan neden çıkmak isteklerini anlatma konusunda yetersiz kalır. Locke'a göre doğa durumundaki haklı olanın hakkını arayacağı makam eksikliği ve cezalandırma ölçütünün yokluğu bu durumdan çıkmayı gerekli kılar. *“Doğa durumunda yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkını koruyacak iyi bir yasanın varlığı yanında, bu yasayı tarafsız bir biçimde uygulayacak yargıçların ve yargı kararlarını uygulayacak yürütme gücünün eksikliği insanlar tarafından hissedilmektedir.”*¹⁰⁵

¹⁰² (Locke,2012:66)

¹⁰³ (Sabine, 1969: 212)

¹⁰⁴(Locke, 2012:18)

¹⁰⁵ (Arslan, 2013 :198)

Görüldüğü üzere doğa durumu kavramı siyasal topluma ve devlete geçişin kavramıdır. Locke doğa durumu kavramı ile siyasal bir otoritenin yokluğunu savunur. Siyasi otoritenin yokluğu sonucunda insanlar, bu doğa durumundan kendi istekleri çıkar ve siyasal topluma onay verir. İnsanların doğa durumlarından topluma geçişlerinin temelinde doğa durumunda çıkabilecek anlaşmazlıklara bir çözüm bulma isteği yatar. Doğa durumunun sınırsız özgürlükler ve haklarla insanlara olanak sağladığı bilinse de ve insanlar doğa durumunda eşit bir şekilde yaşasalar da bu denge bozulmaya başladığında savaş ortamına zemin hazırlanır. Bu zeminin olmaması için doğa yasalarının varlığını ortaya koymak gerekir.

3.4.3. Doğa Yasası

Locke'un doğa durumu anlayışı doğa yasasına dayanır. Locke'un doğa yasasına ilişkin düşünceleri için tamamen ahlaki amaçlarla yazdığı *Doğa Yasası Üzerine Denemeler* adlı eserini incelemek gerekir. Locke bu eserle insanın ahlaki varlığını temellendirmeyi hedefler. Bunun için yasahlık ve düzenlilik kavramlarını çıkış noktası olarak kullanır. *"Kaosun zıddı olan yasahlık ve düzenlilik, insanın ahlaki yükümlülüklerini yerine getirmesi için gerekli olan zemini sağlamaktadır."*¹⁰⁶Doğa durumunda insanlar bir eşitlik ve özgürlük durumu içerisinde. Bir savaş durumunun olmadığı bu doğa durumunda savaş durumunun ortaya çıkmaması için doğa yasası vardır. Bu doğa yasası insanın akılla kavradığı bir yasa olmakla beraber insanlığa şunu öğretir: *"Herkes eşit ve bağımsız olduğundan, hiç kimse diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da mal varlığına izin vermemelidir. Çünkü bütün insanlar her şeye gücü yeten kudret sahibinin zanaatkârlığının ve sınırsız bilge yaratıcının eserleridir."*¹⁰⁷

Bu doğa yasası sınırları hiç kimsenin diğerini yok etme hakkını hiç kimseye vermez. Birey, hakkını ihlal eden ve çiğneyenlere de kendi kendinin yargıcı olarak cezalandırma yetkisine sahiptir. Bu cezalandırma yetkisi bireyin kendi hakkını koruması adına atılan bir adım olsa da ister istemez toplumda kimin haklı olduğu sorusu üzerine bir boşluk oluşturur. Doğa durumunda oluşabilecek bu çıkmaz, siyasal bir topluma girilmediği sürece Hobbes'un savaş durumuna dönüşmekten geri kalmaz.

"Savaş durumu bir düşmanlık ve yok etme durumudur ve bundan dolayı söz ya da eylemle başka bir insanın yaşamı üzerinde aşırı tutkulu ve aceleci değil ama sakince hazırlanmış bir planı olduğunu söz ya da eylemle açıklamak, bu kişiyi, bu tür bir niyet açıklamış ve böylece yaşamını başkalarının iktidarı tarafından alınmak üzere ortaya koymuş olduğu kişiye ve bu kişinin savunmasında ona katılan ve kavgasını destekleyen

¹⁰⁶ (Tosun,2010:58)

¹⁰⁷ (Locke, 2012: 7)

her kişiye karşı bir savaş durumuna sokar: Çünkü beni yok etmekle tehdit eden şeyi yok etme hakkına sahip olmam gerektiği makul ve adildir.”¹⁰⁸

Tanrı yaratımı olan insan, doğa yasası sınırları içerisinde yaşamını devam ettirir. Bu süreç içerisinde eşit olan insanlar başkalarının haklarını çiğnememek ve zarar vermemek adına engellenebilir. *“Bu durumda, her bir kişinin doğa yasasını çiğneyenleri, yasanın ihlalini engelleyebilecek derecede cezalandırma hakkına sahip olmasını sağlayan doğa yasasının yürütülmesi her insanın ellerine verildiğinden, tüm insanların barışını ve korunmasını öngören doğa yasasına riayet edilebilir ve bütün insanlar, başkalarının haklarını çiğnemekten ve birbirlerine zarar vermekten alıkonabilir.”¹⁰⁹*

Locke’un üzerinde bu kadar fazla durduğu doğa yasası ve toplum arasındaki ilişki nedir? Locke’un ortaya koyduğu toplumun analizini yapmak ve ortaya çıkışını incelemek daha önce değindiğimiz gibi doğa durumu ve doğa yasasına bakmakla mümkündür.

Doğa yasası akılla bulunan ve doğru ile yanlışın ölçütünün bir kuralı olarak vardır. Doğrunun ve aklın bir görünümü olarak doğa yasası, doğanın ışığında bir akıl yasasıdır. Doğa yasası doğuştan bir düşünce değildir. Bir yasa yapıcı ve yaptırım kavramını içeren bir kavram olarak doğa yasası sezgisel bilgidenden de farklıdır. Tanrı tarafından bildirilmiş olan doğa yasası, duyu verileri ve akıl tarafından doğruluk üzerinde şekillenir. Doğuştan bilgi ile doğa yasası arasında bağlantı kuran Locke çelişkiye düşmeden doğa yasasının da doğuştanlığını reddeder. Böylece Locke’un doğuştan bilgisine getirilen eleştiri aynı zamanda doğuştan doğa yasası kavramına da getirilmiş olur.

Doğa yasasının kaynağı nedir? Öncelikle bir yasa kendi başına var olmayacağından bir yasa yapıcının olması gerekir. Yani yasanın varlığı yasa yapıcının varlığını zorunlu kılar ve onun varlığını gösterir. Locke’a göre doğal durumda geçerli olan doğa yasasının kaynağı ve varlık nedeni *“bize kendisinin her yerde var olduğunu gösteren ve “geçmişte sıklıkla vuku bulan mucizelerin tanıklığıyla olduğu kadar şimdi de tabiatın değişmeyen akışında âdeta kendini insanların gözlerine açan, yüce kanun koyucu’ olan ‘ilâhî irade’ Tanrı’dır.”¹¹⁰*

Locke *Doğa Yasası Üstüne Denemeler* adlı eseriyle teleolojik delili evrendeki düzen ve bu düzenin rastlantısal olmaması durumuyla açıklar. Duyum, deney ve aklın rolünü hafife almadan ele alan Locke, Tanrı kanıtlaması konusunda da bunların işbirliğini kullanır ve Tanrı kavramına ulaşır. Tanrı kavramına ulaşmak aynı zamanda doğa yasalarının kapılarını açmak demektir. Tanrısal olan doğa yasaları bu şekilde insan tarafından kavranmış olur. *“Öyleyse doğa yasası,*

¹⁰⁸(Locke,2012:17)

¹⁰⁹{ Locke,2012:11}

¹¹⁰(Locke,1999: 34-35)

insanın Tanrı'ya borçlu olduğu bir dizi görevdir ki kendisinin korunmasını zorunlu kılmaktadır.”¹¹¹

Şu halde görüldüğü gibi Tanrı'nın varlığı ve doğa yasası arasındaki ilişki açıktır. Tanrı yasaları olarak doğa yasaları ve kutsal kitap bunu doğrular niteliktedir. Doğa yasası ve Tanrısal yasa olarak kutsal kitap arasında da farklılıklar vardır. Doğa yasası doğanın ışığından hareketle, doğadan yola çıkarak kavranırken; kutsal kitap şeklindeki Tanrısal yasa inançla ilişkilidir. Her ikisinin de ortak noktası Tanrı iradesine bağlı olmalarıdır. İnsanlar üzerinde doğa yasalarının bağlayıcılığı önemlidir. *“Doğa yasası ilahi iradenin bir buyruğudur/iradesidir.”¹¹²* Bunun bağlayıcılığı yoksa Tanrısal yasaların da bağlayıcılığı olmaz. Locke doğa yasasının fonksiyonlarını: *“1) Bu kanun, üstün bir iradenin buyruğudur ve kanunun formel sebebi, bu üstün iradedir. 2) Kanun, neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiğini ortaya koyar ki; bu kanunun gerçek fonksiyonudur. 3) Bir yükümlülüğü oluşturmak için gerekli her şeyi içinde bulundurduğundan, tabiat kanunu insanları bağlayıcıdır.”¹¹³* şeklinde açıklar.

Doğa yasasının fonksiyonlarını bu şekilde açıklayan Locke, doğa yasasının varlığını da kanıtlar. Locke doğa yasasının varlığını akıl, vicdan, varlıkların varolma nedeni, toplum, suç-ceza ödülün varlığı, erdem, erdemsizlik gibi kavramlar çerçevesinde ele alır.

İlk kanıt olarak akli ele alan Locke için doğa yasaları daha önce değindiğimiz gibi akılla bilinebilir. *“Doğa yasası akıl ile bilinebilir. Çünkü en başta insanlar yaratılış olarak akılla donatılmıştır.”¹¹⁴* İnsanın görevi de aklın emrettiği şeyleri yerine getirmektir. Böylece insan akli ile doğa yasalarını bilir ve ona göre yaşar. Aklın ışığını kullanamayan insanlar tarafından ise doğa yasasının bilinmesi beklenemez.

Doğa yasalarının varlığının ikinci kanıtı vicdandır. Vicdan yazılı bir kanun olmasa da kişinin kendi kendini sorguluyor olmasıyla doğa yasasının varlığını gösterir. *“ Kişinin kendine verdiği mahkûmiyet kararı doğa yasasının varlığının kanıtıdır.”¹¹⁵*

Doğa yasalarının varlığının üçüncü kanıtı olarak varlıkların yaratılma nedeni bir amaca hizmet ediyor olmalıdır. Aksi halde amaç olmadan yaratılma durumu üstün irade ile çelişir. Üstün irade insanın doğa yasasının varlığını bilmesini ve ona uygun bir yaşam sergilemesini ister. Dolayısıyla *“Locke, insanın diğer varlıkların üstünde olarak hem ruha hem de akıla sahip olarak yaratılmış olmasının, doğa yasasını bilmek üzere ve ona uygun davranmak üzere olduğunu söyler.”¹¹⁶*

¹¹¹(Hampsher- Monk,2004: 115)

¹¹²(Locke,1999: 19, 38)

¹¹³(Locke,1996:335)

¹¹⁴ (Locke,1999: 20-21)

¹¹⁵ (Tosun,2010:59)

¹¹⁶ (Locke,1999:23)

Doğa yasasının varlığının başka bir kanıtı da toplumdur. Doğa yasası sosyal ilişkiler ağını oluşturur ve toplumun toplum halinde olmasını sağlar. Bu yüzden doğa yasasının yokluğu demek toplumun da yokluğu demektir. *“Diğer yandan, doğa yasasının varlığı, toplumu ayakta tutan diğer bir temel olan sözleşmelerin yerine getirilmesini de sağlamaktadır.”*¹¹⁷

Locke için doğa yasasının son kanıtı da ahlak kurallarıdır. *“Doğa yasasının yokluğu düşünüldüğünde her şey insan iradesine göre olacaktır. Ödeve uygun davranışı gerektirecek bir şey olmadığı için insan, hazzın ve faydalı olanın emrettiği kör ve kanunsuz içgüdünün öngördüğü şeyden başkasını yapma yükümlülüğünden başka bir şeye sarılmayacaktır. Çünkü insan için “dürüst ve erdemli” olma terimleri anlamsız görünecektir.”*¹¹⁸Oysa bu terimler yaşam içerisinde anlam kazanır. Bu nedenle Locke’a göre *“erdem ve erdemsizlik sahip oldukları şeref ve aşağılı halini doğa yasasına borçludurlar. Bu nedenle de insan şerefli ve aşağılık olmayı ihmal edemez. Erdemliliğin mükâfatı, erdemsizliğin ise cezayı mümkün kılması doğa yasalarının varlığı ile ortaya çıkan bir hakikattir.”*¹¹⁹

Bu açıdan bakıldığında Locke’un doğa durumu ve toplumsal sözleşmesinden yola çıkarak devletin kaynağının ne olduğunu geleneksel anlayışlar ya da Tanrı yerine, bilimsel bir temelde göstermeye çalıştığı açıktır. Doğa durumundan toplumsal yaşama geçişi sağlamanın yegâne yolu ‘toplum sözleşmesine’ başvurmaktır. Bu yolla Locke toplumda mülkiyetin korunmasını yani özgürlüğün korunması amacını güder. Locke’un sistemi toplumda yalnızca bireyin değil, kamu mutluluğu ve güvenliğinin olduğu sistemdir. Aynı zamanda bu sistem, yeni bir sözleşme fikrine açık olduğu için özgürlük durumunun da temel alındığı bir sistemdir.

3.4.4.Toplum Sözleşmesi

İnsanların toplum sözleşmesiyle birlikte toplum çatısı altında beraber yaşamalarını çok eski dönemlere kadar götürmek mümkündür. Buna rağmen bu kavramın asıl temsilcileri olarak Locke, Hobbes ve Rousseau karşımıza çıkar. Locke’dan farklı olarak *“Rousseau ve Hobbes’un ortaya koydukları toplum sözleşmesine göre, doğa durumundaki insan yetkilerini devlete teslim etmesiyle bu devletin egemenliği altında girdiği için artık edilgen bir duruma düşmüştür. Yani sadece devletin söz sahibi olduğu tek taraflı bir anlaşma söz konusudur.”*¹²⁰

Daha önce üzerinde uzunca durduğumuz gibi insanların temel haklarına sahip olmasına rağmen özgürlük ve mülkiyetlerini kaybetme tehlikesi içinde olmaları onların bir sözleşme fikrine açık olduğunun göstergesidir. Siyasal topluma geçmenin ölçütü, bir haksızlık durumunda başvurulacak bir yargı makamının yokluğudur. Bu maksatla uygar topluma geçmek insanın seçmesi gereken ilk yoldur. Bunun için insan kendini ve başkasını koruma ve cezalandırma gibi

¹¹⁷ (Locke,1999:24)

¹¹⁸ (Tosun,2010:60)

¹¹⁹ (Locke,1999:24)

¹²⁰ (Keleş,2013:56)

yetkilerinden vazgeçer, yetkilerini toplumun ürünü olan devlete bırakır. *“Buna göre Locke, sözleşmeyi ‘trust’(güven) kavramına dayandırmaktadır. İnsanlar çoğunluğun kararı ile seçilmiş yöneticilere cezalandırma ve icra hakkını verirler, geri alma hakkını elde tutarlar. Güven üstüne kurulan bu ilişkide yönetici doğa yasalarını çiğnediği anda, halk güvenini geri alır ve trust bozulur.”*¹²¹Bu bırakma durumu insanın temel hak ve özgürlüklerinden vazgeçme anlamına gelmediği gibi keyfi uygulamaların önünü açtığı anlamına da gelmez. *“İnsanların tümü daha önce söylendiği gibi doğa tarafından özgür, eşit ve bağımsız kılınmış olduklarından, hiç kimse kendi onayı olmaksızın servetinden yoksun bırakılamaz ve başka birinin siyasi iktidarına tabi kılınamaz.”*¹²²Sınırlı olan bu yetkiyle sadece bireyin istek ve ihtiyaçlarına cevap verilir ve bireyin var olan hakları koruma altında olur.

İnsanlar doğa durumunun eşit ve özgür avantajlarına rağmen yine de devletin yönetimi altına girip yaşamlarını, özgürlüklerini ve mülkiyetlerini koruma eğilimi gösterir. Devlet bireyin doğa durumunda var olan özgürlük ve temel haklarının korunmasının en yüksek seviyede olmasını sağlar. Ortak ve tarafsız bir yargıç eksikliğinin giderilmesi için yapılması gerekenler vardır. Bu anlamda toplum sözleşmesi gereklidir. Bireyin toplum sözleşmesi ile devletin kural ve yasalarına bağlanması, onun özgürlüğünden taviz verilmesi gibi algılansa da aslında özgürlüğünün en üst seviyeye çıkarılması olarak görülmelidir.

Doğa durumunda tüm insanların akıl sahibi olarak akılcı kararlar verdiğini vurgulayan Locke, insanların toplum sözleşmesine verdikleri kararı da akıl sonucu elde edilmiş olarak görür. Doğa yasasını çiğneyenler akılcı değildir. Özgür olan insan doğa durumunda var olan barış ve huzur ortamının devamlılığı ve sürekliliği adına kendi istek ve iradesi ile otoritelerini devlete teslim eder. Bu otorite ise herkesi temsil eden bir otorite olarak emeğe endekslenen mülkiyet başta olmak üzere bireyin tüm haklarını güvence altına almak vaadi ile ayakta kalır. *“Özetle Locke için sözleşmenin amacı karşılıklı güven ve yardımı sağlayarak bir birlik kurmaktır. Bunun için bireylerin kendi hür iradesiyle devleti kurması oldukça önemlidir.”*¹²³

3.4.5. Toplum Durumu

Doğa durumunun savaş durumuna dönüşmesini engellemek adına atılan en gerekli adım hiç kuşkusuz toplum durumuna geçiştir. Bu geçişte insanlar toplum sözleşmesi ile bunu onaylar. Devlet insanların rızasına dayanan toplum sözleşmesiyle kurulduğu için Locke’un siyasi toplumunun temeli ‘rıza’ kavramıdır. Toplum sözleşmesi doğa durumunda yaşayan herkesi kapsamak zorunda olmadığı gibi isteyenler doğa durumunun özgürlük sınırları içerisinde de kalır. Russel’e göre *“yasaların yükümlülüğüne girmek istemeyenler, toplum dışında kalarak*

¹²¹ (Güriz,1992:204)

¹²² (Locke,2012:64)

¹²³ (Ünalı,2002:34)

toplumsal yaşamın onlara sağlayacağı güvenceyi feda etmeyi tercih edebilirler. Locke bu görüşü ile bireye seçme özgürlüğü tanımış olmaktadır.”¹²⁴Sözleşmeye onay vermeyenler toplum durumuna giremez ve toplumun bir kısmı hala doğa durumunda yaşamını devam ettirir. “Herhangi bir insanın herhangi bir topluma girme konusundaki açık onayının o insanı o toplumun tam üyesi, o yönetimin bir uyruğu yapmasından hiç kimse kuşku duymaz.”¹²⁵

Toplumun kurulması aşmasında ortak onay ile bir çerçeve kurulur ve yine çoğunluk ile bir yönetim şekli belirlenir. Locke önce toplumu oluşturur ve bu toplum beraberinde devlet kurumunu maddi olarak meydana getirir. Toplum tarafından doğa yasasının sınırları içerisinde kalınarak yapılan yasalarla iktidar yönetimin başına gelir. Herkesin kendi iktidarı olduğu doğa durumundan toplum durumuna geçişte kişinin tüm iktidar yetkilerini bırakarak toplumun ve devletin oluşmasına onay vermesi yeterli koşulları oluşturur. Özgürlük içerisinde onay veren kişi artık devletin bir üyesi haline gelir. Bu durumda doğa durumunu terk etme konusunda da ortak bir anlaşma yapılmış olur. Bu terk ediş tek başına yeterli olmamakla birlikte eksiklikler vardır.”*İlk olarak ortak onayla, doğru ve yanlışın standardı olması ve insanlar arasındaki bütün uzlaşmazlıkların karara bağlanmasında ortak bir ölçü olması kabul edilmiş ve izin verilmiş, oluşturulmuş, yerleşik, bilinen bir yasa eksikliği vardır.”¹²⁶*

Doğa durumunda doğa yasalarının varlığı insana haklarını vermesine rağmen yazılı yasanın varlığı artık bunları tam anlamıyla güvence altına almayı sağlar. “İkinci olarak doğa durumunda, yerleşik yasaya göre bütün ihtilafları karara bağlama yetkisine sahip, bilinen ve tarafsız olan bir yargıç eksikliği vardır.” ¹²⁷

Oluşturulan yazılı yasaları uygulayacak ve bunlarla ilgili yaptırım gücünü elinde tutacak kişi artık doğa durumundaki gibi herkes değil, herkesin ortak noktada oluşturduğu kişiler olur.”*Üçüncü olarak doğa durumunda doğru olduğunda hükmün arkasında durma, destekleme ve ona gerekli yürütmeyi sağlama iktidarının çoğu kez eksikliği duyulur.”¹²⁸*

Toplum durumu bu eksiklik durumunu ortadan kaldırma nosyonu ile kendiliğini sürdürür. Böylece Locke toplum durumunun zorunluluğunu ortaya koyar. Bu sayede doğa durumundaki eksiklikler toplum durumuyla birlikte tamamlanmış olur.

¹²⁴ (Russell,1983:605)

¹²⁵(Locke, 2012:78)

¹²⁶ (Locke, 2012:82)

¹²⁷(Locke, 2012:82)

¹²⁸(Locke, 2012:82)

3.4.6. Kuvvetler Ayrılığı

Doğal haklarının en üst düzeyde korunmasını isteyen birey kendi yasama ve yürütme haklarını toplumdaki en üst güç olan egemene devreder. Bununla birlikte anlaşmazlıklar için ortak bir başvurma yeri meydana gelir. Toplum içinde var olan anlaşmazlıkların çözüm merkezi devlettir. Devlette de yasama, yürütme ve federatif gibi üç gücün varlığından söz eden Locke kuvvetler ayrılığı prensibi ile sınırlanan iktidarın daha somut bir biçimde sınırlanması gerektiğini ifade eder. *“Locke yönetimi yasa yapma, yargılama, yasaları uygulama ve topluma dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruyucu olarak tanımlamaktadır.”* 129 Bu somut sınırlandırmadan kastedilen şey en yüksek güç olan yasama gücünün uygulamalarının keyfililiğinin olabileceği durumların karşısında yürütme gücünün varlığının olmasıdır. İnsanlar toplum sözleşmesi ile nihai otorite devlete haklarını teslim ederken aynı zamanda yasama ve yürütme yetkilerini de teslim etmektedir. Bu bağlamda Locke’un devleti siyasi erklere bölünmüş bir vaziyette topluma hizmet eder.

Locke’un düşüncesinde yasama diğer güçlere kaynaklık etmesi ve yürütmenin keyfililiğini önlenmesi bakımından en üstün güçtür. Yasama toplumun genel işleyişi için gerek toplumu gerekse bireyleri kapsayacak şekilde koruyucu yasalar ortaya koyar. Ortaya konulan yasalarla beraber hem cezalandırma hakkını elinde tutar hem de toplumsal hayatı koordine eder. Bu sadece yönetilen halk için değil, yönetenlerinde dâhil olduğu toplumdaki her kesim içindir. *“İnsanların topluma girmelerinin en önemli amacı mülkiyetlerini barış ve güvenlik içerisinde kullanmak olduğundan ve bu amaca ulaşmanın en önemli araç ve vasıtası, bu toplumda oluşturulmuş yasalar olduğundan, bütün devletlerin ilk ve temel pozitif yasası yasama iktidarının oluşturulmasıdır.”* 130 Yasama, Locke için toplumdaki bireylerin korunabilmesi için devlet gücünün nasıl kullanılacağını yönlendirmeye hakkı olan kuvvet olarak tanımlanır.

“Yasama iktidarı, devlet gücünün, topluluğun ve topluluk üyelerinin korunması için nasıl kullanılacağını yönlendirme hakkı olan iktidardır. Ancak sürekli olarak yürütülmeleri gereken ve her zaman yürürlükte kalmaları gereken bu yasaların çok küçük bir zaman diliminde çıkartabilmelerinden dolayı yasamanın her zaman yapacak bir işi olmadığından her zaman toplantı halinde olmasının gereği yoktur.” 131

Locke yasama ve yürütme gücünü birbirinden ayırırken aslında yasayı uygulayacak olan kişinin bunu kendi çıkarları doğrultusunda yapma eğilimini ortadan kaldırmayı hedefler. Yasama gücü kanunları yaparken, ayrı bir güç olan yürütme gücü de bu kanunları uygular.

¹²⁹ (Locke,1960:101)

¹³⁰(Locke,2012:111)

¹³¹{ Locke,2012:95}

*“Kolayca kötü yola sapma eğilimi insan için aynı şahıslar hem kanun yapma hem uygulamaya kalkma, onları fena yola teşvik eder.”*¹³²Bu yüzden yasaları uygulayacak olan erk yürütme erkidir. Locke’un felsefesinde yürütme yasamaya bağlıdır. Ortaya konulan yasaların toplum hayatındaki işleyişini elinde tutar. Yürütme gücü kaynağını yasamadan alır ve yasamanın verdiği sınırla yetkilendirilir.

*“Yürütme iktidarı, yasamada da bir payı olan bir kişiye verilmesi dışında nereye yerleştirilirse yerleştirilsin yasamaya tabi ve ona karşı sorumludur ve arzulanması halinde değiştirilebilir ya da yerinden edilebilir; bu yüzden de tabiiyetten muaf tutulan üstün yürütme iktidarı değil, tek kişiye verilmiş üstün yürütme iktidarındır; bu kişinin yasamada bir payı olmasından dolayı, kendisinin katılacağı ve onaylayacağını ötesinde tabi olacağı ve kendisine karşı sorumlu tutulacağı ayrık bir üst yasama yoktur.”*¹³³

Nasıl ki toplum sözleşmesinin kaynağı halk ise yasama ve yürütme de gücünü halktan alır. Bundan dolayıdır ki yasama gücü halkın yaşamı ve malı üzerinde dilediğini yapma hakkına sahip olmadığı gibi kişileri köleleştirme, yoksullaştırma gibi haklara da sahip değildir. Buradan da anlaşıldığı gibi yasa yapıcılar da doğa yasasına uygun kurallar yapar. Gücü zorla ele geçirme hakkı olmayan yasama gücünün en temel işlevi mülkiyetin korunmasıdır. Yasama gücü keyfi kararlarla hareket edemez. Onun görevi adalet dağıtmakla sınırlıdır. Bir diğeri ise yasama insanların izni olmadan emeği ile elde edilmiş mülkiyetine asla dokunamaz. Bu durum insanı doğa durumundan geriye götüren bir hal alır. Ayrıca yasama gücünü kimin kullanacağına karar veren yetki halk olduğu için yasama, yasa yapma gücü başkasına devredilemez. Yetkilerini yasamadan alan yürütme gücüne gelindiğinde ise bu yasamaya karşı sorumlu olup yetkilerini kötüye kullandığında yasama tarafından cezalandırılır.

Son olarak Federatif güç ise devletlerarasındaki savaş, barış ve anlaşmalar konusunda karar verir. Bu gücün belirli yasaları yoktur ve devletlerin çıkarları çerçevesinde karar verilir. Federatif güç bir devletin başka devletlere karşı güvenliğini sağlayan güçtür. Bu güç devletin dış ilişkilerini düzenleyen, devletin güvenliğini sağlayan bir sistemi ifade eder. Nasıl ki toplum içinde aynı haklara sahip insanlar arasında çatışmazlıklar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkabiliyorsa bir toplumun üyesi ile başka bir toplumun üyesi arasında da uyuşmazlıklar çıkabilir. Bir toplumun bireyini ilgilendirir gibi görünen bu mesele aslında o bireyin ait olduğu tüm toplumu ilgilendirir. Yürütme gücü toplumun iç işlerinde yasal işlemleri kapsarken, federatif güç dış menfaat ve güvenliği sağlar. Yürütme gücü yasamaya, federatif güç ise yasama ve yürütmeye bağlıdır. Sınırları birey özgürlükleri ve mülkiyetin sınırları tarafından çizilen bu güçler hiçbir zaman aynı kurumda bir araya gelmemelidir.

¹³² (Locke,1969:242)

¹³³(Locke,2012:100)

Locke'un devlet yönetiminde en dikkat çeken husus ise yargı erkinden bahsetmemesidir. Öyle ki güçler ayrılığı kuramı ile modern siyasal düzenin kurucusu sayılabilecek filozof, devletin her kademesine vazife biçerken yargı gibi bir konuyu es geçmesi düşünülemez. "*Locke tasnifinde, yargı erkine özel bir yer vermemekte, onu yasama erki içinde almakla yetinmektedir.*"¹³⁴Bu bağlamda doğa durumunu korumanın en öncelikli hedefi olan devletin yargı konusunda yine ortak bir uzlaşma aradığını söylemek mümkündür. Diğer bir yorumlama ise o günün İngiltere'sinde yargı mensuplarının diğerlerine nazaran daha özgürlükçü bir ortamda çalışabilmeleri de olabilir. Yani bir anlamda diğer yürütme erklerinden daha bağımsız olmalarıdır. Öte yandan zaten yürütme içerisinde var olan bir kurum olarak sayılabileceği için Locke'un felsefesinde yer bulmamıştır. Zaten Locke'un amacı, iktidarın mutlaklaşmasını önlemek üzere tasarlanan bir yönetim modelidir. Çünkü toplumda bireyin özgürlüğü, hak ve çıkarları devletinkinden önemli ve önceldir. Bu üç temel güç hem birbirlerinden bağımsız hem de belirli bir kontrol mekanizmasıyla birbirlerini denetler konumunda olmalıdır.

Locke'un siyaset felsefesinde özgürlük kavramına yüklediği anlamla birlikte günümüzde var olan etkilerine şaşırılmamalıdır. Özgürlüğü sosyal ve siyasal amacın kaynağına yerleştiren Locke için aydınlanma felsefesi ve aydınlanma felsefesinde özgürlük kavramının yerini anlamak da önemlidir. Bu yüzden Locke'un Aydınlanma Felsefesi'nde inanma ve aklı, dolayısıyla bilgi ve inancı nasıl birbirinden ayırmayı amaç edindiğini hoşgörü zemininde incelemek gerekir.

¹³⁴ (Ünalı,2002:38)

4. JOHN LOCKE'UN AYDINLANMA FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK SORUNU

4.1. Aydınlanma Nedir?

Locke'un aydınlanma düşüncesi ile bağlantılı olan din özgürlüğünü savunduğu özgürlük anlayışı ile ilgili düşüncelerine geçmeden önce aydınlanmanın tanımına baktığımızda birçok farklı aydınlanma tanımı görmek mümkündür. Akli kendine temel alan kapsamlı bir aydınlanma tanımına göre Aydınlanma:

“Avrupa’da 17. Yüzyılın ikinci yarısıyla, 19. Yüzyılın ikinci çeyreğini kapsayan ve önde gelen bir takım filozofların akli insan yaşamındaki mutlak yönetici ve yol gösterici yapma ve insan zihniyle bireyin bilincini, bilginin ışığıyla aydınlatma yönündeki çabalarıyla seçkinleşen kültürel bir döneme, bilimsel keşif ve felsefi eleştiri çağına, felsefi ve toplumsal harekete verilen addır.”¹³⁵

Bu hareketin tam olarak ne olduğuna yönelik soruların cevaplarını vermek adına kelimenin diğer dillerdeki karşılıklarına baktığımızda *“Fransızca’da ‘Işık’ anlamına gelen ‘Lumières’; İngilizce’de ‘Enlightenment’; Almanca’da ise ‘Aufklaerung’ kelimeleri ile karşılanan”¹³⁶* aydınlanmanın farklı kavramları içinde barındıran geniş bir kavram olduğu görülür. Bu manada:

“Aydınlanma, sonuçları itibari ile hem Amerika hem de Avrupa’nın her tarafında etkili olmuş, geleneksel olarak İngiliz devrimiyle başlayıp, Fransız devrimiyle bitirilen felsefi bir hareketi, daha da önemlisi, bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir süreci ifade etmek için kullanılan ve insanları “kötü” ve “köleleştirici” olarak kabul edilen mit, ön yargı ve hurafelerden, yani kurumsal dinin temsil ettiğine inanılan “eski düzenden” kurtararak, “iyi” ve “özgürleştirici” olarak kabul edilen “aklın düzenine” sokmayı hedefleyen bu sürecin çizgilerini, aklın özerkliği, entelektüel kültürün dayanışması, aklın ilerleyişinin kaçınılmaz olduğuna iman ve tinin iktidarı belirlemiştir.”¹³⁷

Tüm bu tanımlara ve açıklamalara rağmen Aydınlanma’nın zamanı filozoflar tarafından farklı şekilde açıklanır. Fakat önemli olan aydınlanmanın zamanından ziyade yalnızca bir alanı kapsayan bir hareket olarak anlaşılmasıdır. *“Aydınlanma, yalnızca entelektüel bir hareket değil, ışığını bütün insan etkinliklerine yansıtacak biçimde yayılan, hukuktan ticarete, ekonomi politikten, genel siyasete, askeri kurumlardan dine, eğitimden bilime hemen her alanı içerisine alan bir etkinlik, bir aydınlıktır.”¹³⁸* Bu aydınlık durumu için önemli olan insan aklının merkezi bir konumda olmasıdır. Çünkü akıl aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturur. Bu manada

¹³⁵ (Cevizci,2010:165)

¹³⁶ (İyi, 2006: 17)

¹³⁷ (Çiğdem, 2011: 13-15)

¹³⁸(Ulrich, 2004:7)

"Aydınlanma düşüncesi, gelenek ve dinde somutlaşan mit, önyargı ve hurafeye karşı, tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiş bir kavram olmaktan çok bütün özneler için geçerli evrensel bir kategori olan aklın gücünü savunmuştur."¹³⁹ İnsan aklının her egemen olduğu dönemde bir aydınlanma anlayışına rastlamak mümkün olmakla birlikte bunu bir dönem ya da dönemlerle sınırlamak da mümkündür. Aydınlanma ile ilgili tüm bu düşüncelere rağmen burada önemli olan John Locke'un aydınlanma hakkındaki fikirleri ve etkilerini ortaya koymaktır.

İngiliz Aydınlanması ve dolayısıyla Avrupa aydınlanmasının etkin filozofu Locke özgür düşünce ve akla uygun bir yaşam modeliyle eserler ortaya koyduğu için aydınlanmanın kurucusudur. Timuçin'a göre "aydınlanma en büyük etkiyi Locke'dan almıştır."¹⁴⁰ Locke bir yandan dini farklılıklara özgürlük tanımak diğer yandan doğa durumunda insanın var olan belirsizliklerini aşmak ister. Bunun için Locke devlet mekanizmasıyla bireyin özgürlük ve mülkiyet haklarını korur ve aydınlanmanın önemli filozoflarından birisi olur. "Locke'un felsefesi, insanın doğal hakları fikrine vurgu yapması, halka dayalı toplumsal ve siyasal düzen düşüncesini savunması nedeniyle yalnızca Aydınlanma'yı değil sonraki bütün düşünce dünyasını da etkilemiştir."¹⁴¹ Locke'un aydınlanma bağlamındaki görüşlerinin çerçevesini inanç alanı ile ilgili ortaya koyduğu fikirleri oluşturur. Bu fikirler de Locke'un hoşgörü anlayışına dayanır.

Locke'u aydınlanma düşünürü yapan bir diğer nokta da deneyci olmasına rağmen aklı geri plana atmamasıdır. Aklın nihai rolünü ortaya çıkaran Locke, boş zihnin deneyle dolmasını savunurken bilgi felsefesinde aklın önemini ortaya koyar. Locke akıl sözcüğünün değişik ve farklı anlamlarının olduğunu bilmesine rağmen onu "İnsanı hayvanlardan ayırdığı ve onlardan üstün kabul edilen yeti"¹⁴² olarak ele alır. Algılarımızın ve deneyimimizin bize şeylerin bilgisini veriyor olması bize akli gereksiz gösterebilir. Fakat bilgimizin hep aynı şekilde kalmayacağı aşikârdır. Bilgimizi kavramaktan sonuç çıkarmaya kadar tüm işlemlerde akla gereksinim duyulur. Duyu ve sezgi bilgimizi ancak bir yere kadar götürür. Doğru bilginin dayanaklarını bulmak, incelemeler yapmak ve karşılaştırmalara imkân vermek akıl ile olur. Locke bu anlamda akıl için dört derecenin varlığından bahseder. "Birincisi ve en yükseği kanıtları bulmaktır; ikincisi bunların bağlantılarının ve güçlerinin açıkça görülebilmesi için onları düzenli ve yöntemli olarak yerleştirmek ve açık ve uygun bir sıralama yapmaktır; üçüncüsü bağlantıları algılamak; dördüncüsü de doğru bir sonuç çıkarmaktır."¹⁴³

Görüldüğü gibi aklın çıkarımlarda bulunuyor olması Locke'un deneyini tamamlar niteliktedir. Her alanda Aydınlanma düşünürü olmanın görüntüsünü yansıtan Locke,

¹³⁹ (Yalçın, 2004: 157)

¹⁴⁰ (Timuçin, 2010: 28)

¹⁴¹ (Timuçin, 2010: 90)

¹⁴² (Locke, 1996: 464)

¹⁴³ (Locke, 1996: 465)

aydınlanma için önemli kavramlar olan akıl ile inanç arasında çizilmesi gereken sınırları gösterir.

4.2. İnanç ve Akıl

İnanç ve aklın ayrı alanlar olarak ele alınması Locke'un aydınlanma düşüncesinin anlaşılmasını sağlar. Bu açıdan akli ve inancı farklı alanların kavramı olarak gören Locke, bu kavramlara açıklık getirmek ister. Birbirinden farklı olan bu kavramların sınırlarını belirlemek gerekir. Locke'a göre Akıl "*insana has düşünme tarzı*",¹⁴⁴ "*genel olarak insanda var olan soyutlama yapma, kavrama, bağıntı kurma, düşünme, benzerliklerin ve farklılıkların bilincine varma, çıkarsama yapabilme*",¹⁴⁵ "*bazı inançların doğruluğundan başka inançların doğruluğu yönünde çıkarımlar yapabilme, hakikatleri keşfedebilme, doğruları formüle edip eleştirebilme kapasitesi*"¹⁴⁶ ve "*gerçekliği tanıma yetisidir.*"¹⁴⁷ Daha önce değindiğimiz gibi bu yeti Locke'un deneyci felsefesini tamamlar. Locke'un bu yetiyi kullanması onun aydınlanma düşünürü olduğunun kanıtıdır. Vahiy ise, "*Tanrı'nın kendini tanıtması*",¹⁴⁸ "*bir düşünce ya da bir buyruğun Tanrı tarafından elçisine ilham edilmesidir. Tanrı'nın yüksek öneme haiz mesajlarını kendi var oluşu, sıfatları, iradesi vb. ile ilgili temel bilgileri insanlığa peygamber aracılığıyla iletme yoludur.*"¹⁴⁹

Bu anlamda Locke inanma ve akıl yürütmeyi birbirinden seçik olma durumuna göre ayırır. Akıl yürütme ile zihnin duyum ve düşünce yoluyla elde ettiği çıkarımlarla sonuca varılırken "*İnan, usun çıkarımlarına değil de, onların olağanüstü bir iletişim yoluyla Tanrı'dan geldiğini bildiren kimseye duyulan güvene dayanan önermeler için gösterilen onaylamadır.*"¹⁵⁰

Locke akıl ve inanç arasında bir sınır çizer. Vahiy, aklın açık ve net kanıtlar ortaya koyduğu durumlar karşısında kabul edilemez. Ayrıca bazı akıl üstünde şeylerin bulunması doğaldır. Aklın karar vermediği ya da çıkarımda bulunmadığı konularda vahye kulak vermek yerindedir. Çünkü "*çoğu zaman insan doğal yetenekleriyle ulaşabileceği gerçekleri göremez ve ya bu gerçekler hakkında yanlış fikirlere sahip olabilir. Bu durumda da vahiye gereksinim duyulur.*"¹⁵¹ İnanç ve akıl arasında sınırlar çizilmezse din açısından da büyük tehlikeler ortaya çıkar. Bunlardan en önemlisi ise daha sonra üzerinde duracağımız dinde bağnazlık ve aşırılıklardan kaçınamama durumudur.

¹⁴⁴(Bolay ,2004: 8)

¹⁴⁵(Cevizci, 2010: 8)

¹⁴⁶(Cevizci, 2010: 20)

¹⁴⁷(Timuçin, 2006:477)

¹⁴⁸(Timuçin,2006 :7)

¹⁴⁹(Cevizci, 2010: 351)

¹⁵⁰(Locke, 1996:474)

¹⁵¹ (Bakırcı,2004:84)

4.3.Aydınlanma, Din ve Devlet

Devlet ve dinin farklı alanlar olduğu üzerinde durarak laiklik anlamında önemli adımlar atan Locke'un Aydınlanma düşüncesinde din ve devlet ilişkisi nasıl olmalıdır? Bu sorunun yanıtı Locke için oldukça önemli olmakla birlikte aydınlanma felsefesinde özgürlük probleminin yerini belirlemek açısından da önemlidir. *"Aydınlanma düşüncesini belirleyen en önemli konulardan birisi, hiç şüphesiz din, özellikle de Hristiyanlık eleştirisidir. Aydınlanma filozoflarına göre kurumsal din, Aydınlanma'nın, bireysel ve toplumsal hürriyetin, bilimin, ilerlemenin ve eşitliğin önündeki en büyük engeldir."*¹⁵²

Aklın din karşısında yerinin net çizgilerle belli olması artık temel otoritenin din olması yönündeki düşüncelerin önünü keser. *"Nitekim Aydınlanmanın en temel karakteri, kurmaya çalıştığı yenedünyada, mutlak bir hümanizm ve bu hümanizme bağlı olarak mutlak bir akılcılıkla, insanların yegâne rehberinin, gelenek ya da din değil de, kendi dışında başka hiçbir kaynağa ihtiyaç duymayan akıl olduğuna duyulan inançtır."*¹⁵³Akıl ile vahiy arasına kesin sınırlar çizilmesi gerektiği görüşünün bu denli önemli olması beraberinde vahiy kaynaklı düşüncelerin geride kalmasına neden olur. *"Buna göre, hakikati bulmak için artık, miras aldıkları geleneğe, bir kuruma ya da bir seçkine, hatta Tanrı'dan gelen bir vahye bile gereksinim kalmamıştır."*¹⁵⁴

Aydınlanma içerisinde Hristiyanlık dininin rasyonel açıklamalarla şekillendirilmeye çalışılmasıyla rasyonel teolojinin önem kazanması gecikmez ve geleneksel din anlayışına gösterilen tepki ile birlikte Protestan hareket ortaya çıkar. Böylece Katolik kilise otoritesini yitirir. John Locke'un 1695'te yazdığı *Hristiyanlığın Akla Uygunluğu* adlı eseri din anlamında laiklik için önemlidir. Akıl çağı olarak aydınlanma döneminde her şeyin akla göre olması gerekliliği dinin de akla uygunluğunun sorgulanmasını beraberinde getirir.

Ancak aydınlanma düşünürlerinin dini konulara farklı yaklaşımları vardır. Ortak nokta akıl kavramı olmasına rağmen kimi düşünürler akıl dini ya da doğal din savunuculuğu yaparken, kimileri ise din ile ilgili her şeyden uzaklaşmak gerektiği inancındadır. Bu anlamda Goldman'a göre *"Aydınlanma yazarları dinsel sorunlar konusunda aralarındaki tüm farklara rağmen (tabii ki sınırlı bir farklılık alanında) geleneksel Hristiyanlığa ve kiliseye karşı düşmanlıkta birleşmiştir. Ancak bunları şu üç farklı görüşle anmak mümkündür: Ansiklopedicilerin Tanrıtanımazlığı, Voltaire'in Yaradancılığı (deism), Rousseau'nun Tanrıçılığı(theism)."*¹⁵⁵

John Locke'un aydınlanma felsefesindeki yerini sağlamlaştıran eserlerinden biri de kuşkusuz 1689 tarihinde yazdığı *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı eseridir. Bu eserle din ve

¹⁵² (Çiğdem, 2011: 49)

¹⁵³ (Cevizci, 2008:26)

¹⁵⁴ (Armstrong, 1998: 371)

¹⁵⁵ (Compleston,1995:13)

siyaset alanındaki tüm hoşgörü anlayışını açıkça ortaya koyar. Destain'e göre *"Locke'un hoşgörü konusunda yazmış olduğu mektupların Avrupa'ya etkilediği açıktır."*¹⁵⁶Hoşgörü probleminin toplum içerisinde gündeme gelmesini sağlayan şey yine toplum içinde insanların farklı dinlere inanmalarıdır. İnanç adı altında dayatılan bir hoşgörü amacına hizmet etmez. Bu dayatma insanlara hangi yol olursa olsun gerçek bir çıkış ve kurtuluş yolu vermez. Locke bir anlamda siyasal iktidarın inançla olan sınırını çizerek bu iki alanı birbirinden ayırır.*"Bu iki alanın birbirinden bu şekilde ayırt edilmesi, özellikle dini, hayatiyetini sürdürmekten alıkoyma, onu izole etme veya ona roller biçip devlete tâbi kılma amacını taşımaz. Hele hele dinin sadece vicdanlara hapsedilmesi anlamına hiç gelmez. Locke'un vurguladığı da budur. Devletin zorlayıcı araçları, inanç alanında hiçbir iş görmez. Dine baskı ve dinde baskı sökmez."*¹⁵⁷ Locke burada laikliği gösterir. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak laiklik ile birlikte Locke'un din ve devlet arasındaki çizgiyi oldukça belirgin bir şekilde ifade ettiğini söylemek doğru olur.

Burada devletin üstlendiği rolü iyi anlamamız gerekir. Bir devlet tarafsız olarak vatandaşlarına belli inançlar, değerler ve düşünceler üzerinde yükselen bir hayat tarzı dayatmaz; aksine, vatandaşların inandıkları gibi yaşamalarının önünü açar.

*"Zira, siyasî toplum düzeni, başka bir amaç için değil, sadece insanların bu dünyayla ilgili şeylerinin mülkiyetini emniyet altına almak için tesis edilmiştir. İnsanların, ruhlarına veya cennete yönelik eylemleri, devlete ait olmadığı yahut onu hiç ilgilendirmedikleri için, tamamen her insanın kendisine bırakılmıştır. İnsanların hayatlarını ve bu hayata ait olan şeyleri korumak devletin işidir ve bunların korunması siyasî yönetimin görevidir. Böylelikle, siyasî yönetici dünyevî malları bir kişi veya bir gruptan alıp başka birine veremez, vatandaşlar arasında değiştiremez (yasa ile dahi olsa), çünkü ister doğru olsun ister yanlış, sivil yönetimin amacıyla alâkası olmayan bir sebep yüzünden (dinlerini kastediyorum), devletin koruması altında olan vatandaşların dünyevî mallarına hiçbir zarar veremez."*¹⁵⁸ .

Locke siyasî yönetimin işlerini, din işlerinden kesinlikle ayırt etmeyi ve ikisi arasına âdil sınırlar koymayı bütün her şeyin üzerinde zorunlu bulur. Hatta siyasal düzen için oluşturulacak yasaları dinsel içerikten uzaklaştırır. Bu bir anlamda dönemin etkin gücü olan kilisenin mümkün olduğunca toplum hayatındaki gereksiz yaptırımlarından kaçınmanın bir kurtuluşudur.

İnsanın kiliseye bağlı olması durumu onun devlete olan bağlılığının bir göstergesi ve simgesi değildir. Devlet ve din kurumları birbirinden tamamen bağımsız alanlardır. Kilise devletten bağımsız şekilde gönüllü bir topluluk olarak insanların ruhları ile ilgili durumlar için vardır. Bir kurtuluşun yolu olarak seçilen kilisede her şey gönüllük esasına göre olduğu için

¹⁵⁶ (Destain,2010,:54)

¹⁵⁷ (Locke ,2012 a:9)

¹⁵⁸(Locke,2012a :44)

şiddet yerine ikna edici yöntemler kullanılır. Diğer taraftan devlet sadece doğa durumundan bir sözleşme ile çıkan insanların canlarını ve mallarını korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülük sözleşme çerçevesinden çıkmadan yapılır. Yapılan sözleşmeye göre güç kullanmak devletin en son yaptırımıdır. Kişilerinin tercihlerinin belirlenmesinde ne devletin ne de kilisenin bir sorumluluğu vardır. Kişi iradesi her şeyin üstünde bir güçtür.

“... Ruhların iyiliği siyasi yönetimle ilgili değildir, yönetimin ilgisi kanunlarla emredip, cezalarla zorlamaya bağlıdır... Kanunlar, mümkün olduğu kadar, vatandaşların mülkiyetinin ve sağlığının başkalarının sahtekârlığı ve şiddeti yüzünden zarar görmemelerini sağlarlar; bunlara sahip olanları kendi ihmalkârlıklarından ve müsrifliklerinden korumazlar. Hiç kimse, istesin veya istemesin, zengin veya sağlıklı olmaya mecbur edilemez. Hatta bizzat Tanrı bile, insanları kendi iradelerine karşı korumaz.”¹⁵⁹

Devlet bu şekilde sınırlamalara sahip olarak aynı zamanda doğru dinin ne olduğu konusunda da bir yetkiye sahip değildir. Toplumda herkes tarafından çoğunlukla inanılan din doğru dindir diye bir mantıksal çıkarım yapmak dinin bireyselliği durumuna ters düşer. Bu yüzden bir dinin bir toplumda yerleşmiş olması o dinin doğru olacağı anlamına gelmez. Her insanın kendi inancı ve inancı kendi bildiği yoldadır. Locke'un hoşgörü düşüncesi aynı zamanda özgürlük düşüncesiyle de yakından ilişkilidir. Nihayetinde devlet bireylerin özgürlüklerini korumak için vardır. Burada bireyin din alanında mutlak özgürlüğünün sağlanması liberalizmin bireye bu açıdan verdiği teminatın göstergesidir.

“Liberalizm, insanların inançlarını serbestçe yaşamalarına fütursuzca müdahale edilen bir çağda ve coğrafyada, her şeyden önce, tam bir din ve vicdan özgürlüğü vaadi ve hoşgörü talebi olarak yükselir. Bu vadin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair verilen cevap da çok basittir: İnsanların vicdanlarına tahakküm ve tasallut etmeye yeltenmemeyi, onların inandıkları gibi yaşamalarının önündeki engelleri kaldırmayı, insanların önünü açmayı, sadece ve sadece bunları yapmayı. Göreceksiniz, her şey değilse de (liberalizm, mükemmeliyetçi değildir) çok şey nasıl da düzelecek!”¹⁶⁰

Locke için liberalizmin din alanına da uygulanıyor olması devletin sınırını daha belirgin hale getirir. Bu sınırlılık ilkesi, bireyin inanç özgürlüğünün önünü açar ve inandığı gibi yaşamasına izin verir. Bu anlamda liberal devlet, tüm bireylere karşı tarafsız olarak mevcudiyetini sürdürür.

“Liberal perspektifi diğer bütün perspektiflerden ayıran ve ona pratikteki rengini veren bu ilke, devletin tarafsızlığı ilkesidir. Modern sivil-siyasî yönetim, yönetilenlerin rızasına dayandığı ve söz konusu rızanın kendisine verilmesini sağlayan

¹⁵⁹(Locke,2012 a:43)

¹⁶⁰(Locke,2012 a:9)

yükümlülükleri yerine getirdiği ölçüde meşrudur. O hâlde, yönetimin, yönetilenlerin hayat tarzlarını biçimlendiren inançlar karşısında tarafsız kalmaları zarurîdir. Aynı ilke uyarınca, hiçbir grubun da kendisini diğerleri karşısında avantajlı ve imtiyazlı kılacak uygulamalar beklememesi gerekir.”¹⁶¹

Hangi türü olursa olsun siyasi ya da herhangi hiçbir otoritenin baskısı insanı gerçek anlamda bir inanca götürmez. Çünkü insanlar inanç ya düşüncelerinden dolayı bir topluluk halinde sayıca fazlalığı oluşturuyor olsalar bile liberal devletin sorumluluğu bütün vatandaşlarına aynı ölçüde yaklaşmaktır.

“Liberal devlette Cuma namazı ve tatili, başörtüsü yasağı, inançlarının kendine emrettiği gibi yaşamak isteyenlerin oluşturdukları kurumlara yasak konulması (sözgelimi, kadın elemanların tesettüre uyararak sadece kadınlara hizmet verdikleri sağlık kuruluşlarının açılmasının engellenmesi) gibi problemler asla söz konusu olamaz. Devlet, dinin belli bir yorumunu empoze edemez. Şüphesiz, devletin tarafsızlığı sadece dinî inançlar için değil, hayatın diğer alanları için de söz konusudur. Ayrımcılık, her ne gerekçeyle olursa olsun, gayrimeşrudur. Bütün bunlar, Locke’ un dinsel alandaki çeşitlilik konusunda devletin nasıl tavır alması gerektiğini tasvir ederken kullandığı argümanların modern zamanlara yansıyan doğal sonuçlarıdır.”¹⁶²

Din ve devletin birbirinden ayrı alanlar olması ve uygulamalarının da farklı amaçlar üzerine inşa edilmesini gerektirir.

“Dinî bir topluluğun gayesi (daha önce söylendiği gibi), Tanrı’ya toplu olarak ibadet etmek ve bu sayede de sonsuz hayatı kazanmaktır. O hâlde, bütün disiplini bu amaca yöneltmeli ve bütün ruhanî kanunlar da bununla sınırlandırılmalıdır. Bu toplulukta sivil mülkiyet ve dünyevî mallarla ilgili olan hiçbir şey yapılmamalıdır ve yapılamaz. Her ne sebeple olursa olsun, burada hiçbir gücün kullanılmaması gerekir. Çünkü güç, tamamen siyâsî yönetime aittir ve bütün maddî malların mülkiyeti onun yargılama yetkisine tâbidir.”¹⁶³

Görüldüğü gibi insan hayatına anlam ve değer katan din olgusu içsel duyguların ve rahatlığın olgusudur. Bu olgu devlet yönetiminin uygulamalarından çok farklı olarak bireysellik içerir. Din insan hayatına da düzen ve huzur verir. “Milletlerin kralları, milletleri üzerinde hâkimiyet kurar” dedi Kurtarıcımız havarilerine, ‘Fakat siz böyle olmayın’ Hakikî dinin işi bambaşka bir şeydir. Din, zahirî bir ihtişam meydana getirmek veya ruhanî egemenliği ele

¹⁶¹(Locke,2012 a:10)

¹⁶²(Locke,2012 a:11)

¹⁶³(Locke,2012 a: 21)

geçirmek yahut zorlayıcı kuvvet uygulamak için değil; insanların hayatını erdem ve dindarlık kurallarına göre düzenlemek için kurulmuştur. ¹⁶⁴

4.4. Hoşgörü Kavramı

Toplum içerisinde insanların bir arada yaşayabilmeleri için barış ve hoşgörü zeminine ihtiyaçları vardır. Hoşgörü *“başkalarının hoş gitmeyen görüş ve davranışlarına katlanma, onları hoş görme, onlara tepki göstermeme ve başkalarının düşünce ve kanaatlerini serbestçe ifade etmelerini ve onları yaşamalarını hoş görme”* ¹⁶⁵demektir.

Locke için gerekli ve kaçınılmaz olarak var olması gereken hoşgörü anlayışı *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı eserde ele alınır. *“Kitabın konusu, daha çok dönemin İngilteresi’nde farklı din anlayışlarına yönelik önemli bir problem olan hoşgürüdür.”* ¹⁶⁶Locke sınırsız bir din özgürlüğü ile mutlak anlamda bir özgürlüğün olanağına inanır. *“Bu yaklaşım, aynı zamanda, hoşgörüyle bireyin (negatif)özgürlüğü arasındaki tartışılmaz ilişkiyi tecessüm ettirir.”* ¹⁶⁷Bu ilişki devletin meşru otoritesinin kesin sınırlarının çizilmesiyle bireyin inandığı gibi yaşamasına izin verir.

Locke dinsel hoşgörüsüzlüğü doğru bulanlara karşı çıkar. Locke’un hoşgörü kavramı ile esas olarak üzerinde durduğu şey kilisenin devlet karşısında özgürlüğüdür. Devletin din üzerindeki hâkimiyeti tehlikeli boyutlara varabilir. Din ve devleti birbirine bağlayan Hobbes ve Rousseau’ya karşı Locke, devletin tamamen laikleşmesinden yanadır. Devletin laikleşmesi ile de din ve devlet alanlarının sınırları kesin olarak çizilir.

Özgür insan, bir dine inanıp inanmama konusunda da tamamen özgür olmalıdır. İnsanın özgürlük hakkı içerisinde yer alan din ve vicdan özgürlüğü bireye sınırlamalardan uzak bir özgürlük alanı sunar. Liberal hoşgörü anlamında Locke, din alanında da gösterdiği çabanın ürününü özgür düşüncesiyle birleştirir. Din alanında bireyin zorlamalardan uzak bir özgürlüğe sahip olması gerektiğini Locke şu şekilde ifade eder:

“Zevk almadığım bir zanaatla zenginleşebilirim, inanmadığım ilaçlarla bazı hastalıklardan tedavi olabilirim; fakat şüphe duyduğum bir din ve tiksindiğim bir ibadet aracılığıyla kurtulamam. Bir inançsız için başka bir insanın inancına bürünmek beyhudedir. İman ve sadece içsel samimiyet Tanrı’nın kabulünü kazanan şeylerdir. Bunun içindir ki hiç kimse hiç kimseye bir şeyi dayatamaz. İnsan rızası ile ikna etme politikalarının hüküm sürdüğü bir dönemde Locke’a göre” Herhangi bir kimse kendisiyle aynı inancı paylaşan büyük bir topluluğa sahip olma isteği ile ateş ve kılıç zoruyla kendi inancını kabul ettirse ve hatta ibadet yaptırsa dahi hakiki bir inananlar

¹⁶⁴ (Locke,2012 a:13)

¹⁶⁵ (Bolay,2004:164)

¹⁶⁶ (Toku,2003:127)

¹⁶⁷ (Locke,2012 a:8)

topluluğu meydana getirmiş olmaz. Bu tür bir yöntem kullanan kimse hakikatte o inancın yayılmasını sağlayamaz. Bir inancın kabul ettirilmesi zorla değil ikna ile mümkündür.”¹⁶⁸

Daha önce değindiğimiz gibi devlet ve din arasındaki temel ayrımın insanlar arasındaki eşitlikçi yaklaşımı bozmadan tarafsızlık getirmesi gerekir. Bu da yönetimin hiçbir inanç sistemini içermeyen bir tarzda olması gerektiği sonucunu doğurur. Bütün inanç sistemlerine eşit ve tarafsız olmayan siyasi yapı, kendi düşüncesine ve inancına paralel olan insanlara ayrıcalık tanımaya başlar. Oysaki insanların inançlarına kanunlar hükmedemez. Bu siyasi yönetimin gücü ve işi olmadığı gibi tamamen bireysellik içerir. Aynı şekilde toplumsal varlık olan insanın istediği inanca girip çıkmasına veya din değiştirmesine kimsenin karışmaması gerekir. Locke'a göre *“Bir kimse gönüllü olarak katıldığı topluluğun doktrinde yanlış olan yahut ibadetine aykırı gelen herhangi bir şey bulursa, bu topluluğu terk etmek, neden ona girdiği zaman ki kadar serbest olmasın?”¹⁶⁹*

Böylece Locke insanın özel yaşamının dokunulmazlığı konusundaki hoşgörü düşüncelerini açıkça belirtir. Locke için :

“özel aile içi işlerde, mülklerin yönetiminde beden sağlığının korunmasında her insan kendi iyiliği için neyin uygun olduğunu tasavvur edebilir ve iyi olduğunu umduğu yönde gidebilir. Hiç kimse, komşularının işlerini kötü idare ettiğinden şikâyetçi olamaz. Hiç kimse tarlasını ekerken veya kız kardeşlerini evlendirirken bir hata işlediği için bir başkasına kızamaz. Hiç kimse servetini meyhanelerde tüketen bir mirasyediyi cezalandıramaz. Her insan, bedeli ne olursa olsun, istediğini yıkmaya, yapmaya veya gerçekleştirmeye bırakılmalıdır. Hiç kimse ondan yakınamaz, hiç kimse onu kontrol altına alamaz; o özgürlüğe sahiptir.”¹⁷⁰

Görüldüğü gibi Locke inanç alanında özgürlük savunucusudur. Hangi inançtan olursa olsun her insanın Tanrı'nın doğada var ettiği her şeyden istediği şekilde faydalanma hakkı vardır. Hiçbir otorite bunu engelleme hakkına sahip değildir. Hoşgörüsüzlük, insanların toplumsal çıkarlarını yok etme tehlikesi taşıdığından istenilmeyen bir durumu ifade eder. Bu durum bireyleri tehlike altına soktuğu gibi toplumun bizatihi kendisini de tehlikeye sokar. Locke'a göre:

“Tanrı, hiç kimseye bir başkasını kendi dinine zorlamaya yönelik açık bir otorite vermemiştir. Ve böyle bir güç, insanların rızasıyla yönetime de verilemez, çünkü hiç kimse, hangi inancı veya ibadeti benimseyeceğini ona emrecek başka her hangi birinin (ister hükümdar olsun, ister vatandaş) seçimine öyle körü körüne terk edecek

¹⁶⁸ (Locke, 2012 a:15)

¹⁶⁹ (Locke, 2012 a: 36)

¹⁷⁰ (Locke,2012 a: 46)

kadar kendi selametiyle ilgisini kesemez. Çünkü kimse, isteseydi bile, imanını başkasının emirlerine uyduramaz. Hakiki dinin bütün hayatı ve gücü aklın samimi ve tam olarak ikna edilmesine bağlıdır.” 171

Bu anlamda hoşgörü topluluklar için kalıcı barış ortamını sağlamanın ön koşuludur. Bir anlamda hoşgörü toplumsal hayatın devamı için hayati bir önem arz eder. Tanrının iradesi ile ortaya konan doğa kanununun akılla keşfedilebilir olması insanı özgür kılar. Bu durum insanın hem özgür hem de akıl sahibi varlık olarak eşit olduğunun kanıtıdır. Locke için hoşgörüsüzlük akıl almaz bir anlamsızlıktan başka bir şey değildir. *“Locke’a göre, inanç, aklın çok güçlü bir şekilde ve dıştan hiçbir baskı uygulanmadan kendi kendini ikna etmesine bağlıdır. Zorlamayla ulaşılabilecek olan olsa, dince de hiç makbul sayılmayan iğrenç bir münafıklıktır.” 172*

Hoşgörü anlayışı konusunda Locke’un ateistlerle ilgili görüşlerine de yer vermek gerekir. Locke’a göre :

“Son olarak, Tanrı’nın mevcudiyetini inkâr edenlerin de hoş görülmemeleri gerekir. İnsan toplumunun bağlarını oluşturan sözler, akitler ve yeminler bir ateist üzerinde hiçbir etki yaratmaz. Düşüncede bile olsa, Tanrı’yı işin içinden çıkarmak, her şeyin dağılıp çözülmesine yol açar; kaldı ki, ateistlikleri yüzünden onlar, dinin yapabileceği her şeyi tahrip edip çökertirken, bu arada hoşgörü imtiyazını da reddederler.” 173

Bu çözülmenin ve yozlaşmanın önüne geçmek adına herkes üzerine düşen sorumluluk ve hoşgörünün temsilciliğini yerine getirmelidir. Böylece düzen içerisinde insanların huzurlu olduğu bir çerçeve gelişir ve toplum düzeni sarsan durumlar ortadan kalkar.

“Herkes kendi filllerinden sorumlu olmalı, hiç kimse, başkasının hatası yüzünden şüphe altında tutulmamalı yahut nefret konusu olmamalıdır. Fitneciler, katiller, hırsızlar, soyguncular, zina yapanlar, iftiracılar, millî veya değil hangi kiliseden olurlarsa olsunlar cezalandırılarak sindirilmelidirler.” 174

4.5.Akıl Dini

Locke’un inanç özgürlüğünü tam olarak anlayabilmek için akıl dini olarak ortaya koyduğu din görüşünü ele almak gerekir. Bu sayede akıl dininin inanç özgürlüğünü sağlayıp sağlamadığı konusuna da açıklık getirilir. Locke’a göre *“gerçek inanç bütün hayatı ve gücünü aklın samimi ve tam olarak ikna edilmesine bağlıdır.” 175* Dolayısıyla aklımızda ve kalbimizde soru varsa bu gerçek kurtuluşa engel olur.

¹⁷¹ (Locke, 2012 a:17)

¹⁷² (Locke, 2012 a:9)

¹⁷³ (Locke, 2012 a:47)

¹⁷⁴ (Locke, 2012 a:50)

¹⁷⁵ (Locke, 2012 a:17)

Locke Hoşgörü Üzerine Bir Mektup adlı eserinde inanma ile irade arasındaki bağlantıdan hareket eder. Bunların birbirinden bağımsız olduğunu vurgulayan Locke için inanmak aynı zamanda kabul etmektir. Akla büyük önem veren ve kavrayışımızın temelinde aklın rolünü büyüten Locke, inanç söz konusu olduğunda aklın tek başına yeterli olmadığını ifade eder. Bunun içindir ki aklımızın dışındaki diğer yetilerimize de bakmak zorundayızdır. Hayatımızda her şey bildiğimiz bilgilerden oluşmaz. Bilmediğimiz şeylerin fazlalığı kabul edilir bir gerçekliktir. Tanrı bize bilgi eksikliğini tamamlamamız için inanç verir. İnanç için sahip olduğumuz yetiler ise bu inancın yönetilmesi için vardır. *“Bizim bilgi açısından eksik oluşumuzu gidermek amacıyla Tanrı bize inanç ve kabul oluşturma yetisi vermiştir. Bu yetilerimiz iyi yönetilmelidir. Herhangi bir yönlendirme olmadan, onları kendi başına çalışmaya terk etmemeliyiz. İnanç ve kabullerimizi kontrol etmeli ve onların derecesini iyi ayarlamalıyız.”*¹⁷⁶

O halde inancın tanımına bakılırsa Locke için inanç *“hakkında herhangi bir kesin bilgi olmadan, bizi doğruluğuna ikna edecek delil ve kanıtlar elde ettiğimiz herhangi bir önermenin doğru olduğunu kabul etmektir.”*¹⁷⁷

İnancın rasyonel olması söz konusu olduğunda da değerlendirmelerin doğruluğu ve yanlışlığı problemi doğar. Burada Locke irrasyonel inançların dahi iradi olmadığını özellikle belirtir. Locke’a göre deliller ve bunların göstergeleri önemlidir. Burada kabullerimizin ihtimalleri devreye girer. Bu yüzden yine de aklın yönünde gitmeyenler, bir şeye körü körüne inanmaya devam eder. *“Locke inançtaki iradi olmayışı algı ve bilgiye de taşır, yani algı ve bilgilerimiz de iradi değildir. Bir şeyin renginin ne olduğu veya havanın sıcak veya soğuk olup olmadığını algılama konusunda iradeye yer yoktur.”*¹⁷⁸ Çünkü gözlerimizi açığımızda karşımızda duran nesneyi görmeme ihtimalimiz yoktur.

Locke kesinliğe ulaşana kadar bilgimizi askıya almak gerektiğini düşünür. Bunun için araştırma ve öğrenme durumunun durdurulması gerekir. Böylece yanlış seçim yapacağımız eylemlerin önü kesilir. *“Yargımızı askıya almak gücümüz dâhilindedir. Bilgi de algı gibi kontrolümüz dışındadır, dolayısıyla inanç da bilgi gibi bizim kontrolümüzde değildir. İki idenin birbiri ile uyumu zihnimizde belirlediği zaman bunu algılamayı reddedemem ve onu algılamaktan kendimi alıkoyamam. Algı gerçekleşince bilgiyi ve inceleme neticesinde ulaşılan büyük ihtimal lehine yönelik kabulümüzü engelleyemeyiz, ama araştırmayı durdurarak ve bu hakikati araştırmaya yönelik bütün yetilerimizi durdurarak hem bilgiyi hem de kabulü askıya alabiliriz...”*¹⁷⁹

¹⁷⁶ (Locke, 1801: 33. C. 3, 143)

¹⁷⁷ (Locke, 1979: IV, XV, 3)

¹⁷⁸ (Locke, 1979: IV, XIII, 2)

¹⁷⁹ (Locke, 1979: IV, XX, 16)

Locke'a göre bir şeye inanmadan önce inanılacak şeyin enine boyuna araştırma süzgecinden geçirilmelidir. Bu ise akıl aracılığı ile olur .Akıl araştırarak kabullere ulaşır.Ulaşılan kabullerde de neticeye göre ihtimalin ağır bastığı durum tercih edilip, inanılmalıdır.“*Zihin bütün ihtimalleri değerlendirmeli, o şeye inanma veya inanmama yönünde karar vermeden önce lehte ve aleyhteki delilleri yakından incelemelidir...*”¹⁸⁰ Yanlış şeye inanmak aslında o şeyi tam olarak araştırmamak demektir. Bunun için inandığımız şeylerin ihtimalleri tam olarak incelenmelidir. Belirttiğimiz gibi en mantıklı yol inancı askıya alma yoludur. Fakat inancı askıya alma durumu inancı kaybetme durumundan tamamen farklıdır. Çünkü inanç askıya alınsa bile bizim kontrolümüz altında olmaya devam eder. Buradan da Locke'un öne sürdüğü inanç anlayışında aklın merkezi durumu ortaya çıkar.

Din alanında aklın egemenliğinin kabul görmesi akıl dini denen din uygulamalarının yolunu açar. Cevizci'ye göre “*Aydınlanma döneminde aklın ön plana çıkarılması ve her konuda akla başvurulması karar verilmeye çalışılması sonucunda, dinî otoritenin hayatın her yönünü kontrol altında tutan egemenliğinin ortadan kaldırılmasına zemin hazırlanmıştır.*”¹⁸¹

Locke, aklın vazgeçilmez rolüyle akla yol gösterici nihai yargıç rolünü biçer. Bu anlamda Hıristiyanlığın içerisindeki inançtan söz ederken dinin görevinin insan ruhunun günahattan ve kötülükten kurtuluş yolu olduğu bellidir. Vahiy insan ve Tanrı arasında bir ilişkidir. Bu ilişkiye neden ihtiyaç duyulduğunun açıklanması gerekir. Daha önce de değindiğimiz gibi insanın vahye muhtaç olması insanın yetilerinin sınırlı olmasıyla ilgilidir. İnsanın bu sınırlı yetileri ile her şeyi bilmesi ve kavraması mümkün değildir. Bunun içindir ki Tanrı insanı aydınlatmak için vahiy insanın hizmetine sunar. Vahiy olarak bildirilen hükmün Tanrı'dan gelip gelmediğinin belirlenmesinde tek ölçü ise akıldır. Aklın reddettiği şeyi iman insana asla kabul ettiremez.“*Bununla birlikte, Locke inanç için aklın tek kaynak olduğunu iddia etmez. İnançlarımızı sağlam temele dayandırmak için üzerimize düşen sorumluluğu yerine getirme bağlamında, inançlarımızı delilsel temele dayandırma hususunda bilgi olarak da kabul edilen doğrudan (immediate) inançlar karşımıza çıkmaktadır. Fakat birçok doğrudan inanç aklın algılamasıyla harekete geçmez. Dolayısıyla biz epistemik sorumluluğumuzu tam olarak yerine getirmek için aklımızın dışındaki diğer yetilerimize de kulak vermek zorundayız.*”¹⁸²

Locke akılla vahiy arasında öyle bir sınır çizilmesi gerektiği inancında olsa da Locke'a göre:

“Vahyin bildirdiği ve imanın konusu olan şeyler ise akla zıt olamaz. Vahyin bildirdiklerinin akla zıt olması demek, Tanrı'nın kendi ellerini bağlaması demektir. Çünkü aklın ışığını ve tabii yetileri insana veren Tanrı'dır. Gerekli durumlarda vahyin

¹⁸⁰ (Locke, 1979: IV, XV, 5)

¹⁸¹ (Cevizci, 2008: 51)

¹⁸² (Wolterstorff, 1996: 90-91)

ışığını insana vermeyi engelleyecek biçimde insanı var etmiş olamaz. Tanrı'nın gerek gördüğü durumlarda insana verdiği vahiy, aklın muhtemel varsayımlarından üstün olmakla birlikte akla uygundur. Çünkü onun bir vahiy olduğuna ve onu anlatan önermedeki sözcüklerin ne ifade ettiği üzerine karar verme işini akıl yapar. Yani vahiy, her ne kadar akli aşı ve bir iman konusu olsa da onu anlayan akıldır.”¹⁸³

Vahiy hakkında akılla karar verilebileceği görüşünde olan “Locke, aklın karar veremediği ya da muhtemel gördüğü konularda vahiy dinlemesi gerektiği görüşündedir. Çünkü zihnin tabii yetileri ve kavramları ile doğruluğuna karar veremediği her vahiy önermesi salt iman konusudur ve aklın üstündedir.”¹⁸⁴Böylece akli, inanç alanının dışına atmak doğru değildir. Aksi durumda bağnazlık gibi tehlikeli durumlar ortaya çıkar.

4.6.Bağnazlık

Aklın kullanımı Locke'un aydınlanma felsefesi içinde ne kadar önemli bir yer işgal ediyorsa akli kullanamama durumu olarak bağnazlık da onun aydınlanma felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden bağnazlığın tanımı yapılmalıdır. “Bağnazlık usu bir yana yiterek onsu bir açıklama getirir. Gerekçe böylece o, açılmayı da usu da bir yana atar ve bunların yerine insanın kendi beyninin temelsiz düşüncelerini kor ve bunları hem düşüncenin hem de davranışın temeli yapar.”¹⁸⁵Böylece bağnazlık kolay olanı tercih etmektir. İnsanların beyninin bu dar görüşlülüğüne olan eğilimleri bu tercihin öne çıkmasını sağlar. İnsanın tembelliği ve bilgisizliği ile birleşen ve kendini beğenmiş davranışlarla kendini gösteren bağnazlık, güven vermez. Bu açıdan daha önce değindiğimiz gibi vahiy karar verirken bu akıl yoluyla yapılmalıdır. Bu sayede kuruntu ve yanlışların peşinden gidilmez. İnsanları huzursuz eden ve aşırılıklarla saçmalaşan din uygulamalarının en büyük nedeni inanca akli kullanmadan başvurmadır. Buna göre zihindeki boş inançları akıl ilkelerinin süzgecinden geçirmek, düşünen insanın bağnazlığa karşı galibiyetidir.

“Bağnazlık, vahiy karşısında akli bir kenara atmaktır. Böyle bir davranış ise neticede vahiy bir kenara atarak akıl ve vahiy yerine insan beyninin temelsiz hayallerini koymaya ve bunları düşünce ve davranış temeli yapmaya sebep olur. Akıl ya da vahiy dayanmayan bağnazlık, coşkulu ve kendini beğenmiş bir beynin dar görüşlülüğünden doğmuştur. Bağnazlık bir kez kök saldı zaman, insan davranışlarını akıl veya vahiy yahut her ikisinin yaptığından daha güçlü etkiler. Bunun sebebi ise insanın kendi içgüdülerine uyma eğiliminin çok büyük olmasıdır. Eğer kendini beğenme duygusu,

¹⁸³ (Locke,1996:397)

¹⁸⁴ (Locke,1996:397)

¹⁸⁵ Locke,1996:480)

sağduyunun üzerine çıkararak, aklın sınırları ve düşüncelerin denetiminden kurtulursa, insan arzu ve istekleriyle beraber bir ilahî otorite düzeyine yükselir.”¹⁸⁶

4.7.Özgürlük, Devlet ve Din

İkinci bölümde üzerinde durduğumuz gibi doğa durumundan toplum sözleşmesi ile yetkilerini devrederek toplum durumuna geçen insan, yargı gücünü devletin siyasi yönetimine bırakır ve haklı ile haksızlığın ortak noktasını bulur. Böyle bir otoriteye sahip olan bu güç, bireyler üzerinde meşru uygulamalarla sorunları çözme ve cezalandırma hakkına sahiptir. İşte bu cezalandırma yetkisinden güç alan hâkimler de yetkilerini bireylerin din alanında değil siyasi yönetim alanında kullanır. Bu yargı insanların inanç alanında tercihlerde bulunma ya da seçim yapma hakkını elinde bulundurmaz. Yönetimin siyasi şartları ve uygulamaları, inanç ve inancın şartlarıyla farklıdır. Cezalar yoluyla insanın dini ve inancı üzerinde etki uyandıran bir yönetim amacına ulaşmış olsa da ruhun kurtuluşu için işe yaramaz.

“Hâkimlik görevi, onu insanlıktan ve Hristiyanlıktan vazgeçmek zorunda bırakmaz; fakat ikna etmek bir şeydir, emretmek ise başka bir şey; biri tartışmalarla kabul ettirilir, diğeri cezalarla. Bu sivil gücün sadece bir şeyi yapma hakkı vardır; diğerleri için, iyi niyet yeterli bir otoritedir. Diğerlerini hataları konusunda uyarmak, yanlışlıktan uzaklaşması için ikna ve teşvik etmek ve sonuçta doğruya yöneltmek her insanın görevidir; fakat kanunları icra etmek, itaat beklemek ve kılıçla zor kullanmak siyasi yönetimden başka kimseye ait değildir.”¹⁸⁷

Kiliseyi kendi istekleri ile bir araya gelmiş insan topluluğudur. Kilise toplu olarak ibadet etmek amacıyla vardır. Kurtuluş ümidi ile böyle bir topluluğa katılan kişi için bu toplulukta olmak doğru ve faydalıdır. Eğer aksi bir durum var ve o toplulukta yolunda gitmeyen şeyler ve yanlışlar görülüyorsa kişi o topluluktan da ayrılma özgürlüğünü yanında taşır. Bu yüzden kişi hiçbir dini topluluğa sonsuza kadar bağlı olacağını garantisini veremez.

“Onun serbest ve gönüllü bir topluluk olduğunu söylemeliyim. Hiç kimse, bir kilisenin üyesi olarak doğmaz; aksi söz konusu olsaydı, ebeveynlerin dini, dünyevî mallar gibi miras hakkıyla çocuklara intikal ederdi ve herkes, topraklarını elde tutmasını sağlayan aynı tasarruf hakkıyla inancını devam ettirirdi ki, bundan daha saçma hiçbir şey tasavvur edilemez. O hâlde, hiç kimse, doğuştan bir kiliseye yahut mezhebe bağlı değildir; herkes, Tanrı indinde hakikaten makbul olan inancı ve ibadeti bulduğuna inandığı o topluluğa gönüllü olarak katılır.”¹⁸⁸

¹⁸⁶ (Locke,1996:400)

¹⁸⁷(Locke,2012 a:18)

¹⁸⁸ (Locke,2012a :19)

Hiç kimsenin hiç kimseye zarar verme durumunun olmadığı toplumda benzer bir durumla hiç kimse de inancı ile yargılanmadan ve farklı inançlara sahip olan insanların hakkını çiğnemenin aklın yasalarına göre yaşamını devam ettirir. *“İster bir Hıristiyan, ister bir putperest (pagan) olsun, ona hiçbir şiddet yöneltilmemeli ve kötülük edilmemelidir. Hayır, çıplak adaletin dar ölçüleriyle kendimizden memnun kalmamalıyız; merhamet, cömertlik ve geniş fikirlilik buna ilâve edilmelidir. İncil’in emrettiği budur, aklın buyurduğu budur ve içinde doğduğumuz doğal ortaklığın bizden talep ettiği budur.”* 189 Aynı şekilde kişiler için geçerli olan bu hoşgörü durumu kiliseler için de benzer bir nitelik taşır. Barış, dostluk ve eşitlik adına hoşgörü insanların birbirlerini yargılamasının önüne geçer. Kendiliğinden oluşan gönüllü toplulukların temel haklarının korunması bu yolla gerçekleşmiş olur. *“Sözün kıyası, hiç kimse, ne tek tek kişiler, ne kiliseler, hatta ne de devletler, din vesilesiyle birbirlerinin dünyevî mallarına ve sivil haklarına tecavüz etmek yetkisine sahiptir.”*190

Kilisenin de devlet gibi sınırları bellidir ve sabittir. Dolayısıyla siyasi yöneticiler işlerini kilise adamlarından farklı şekilde gerçekleştirir. Bu ayrı alanlar birbirlerinin sınır ve alanlarına müdahale ettiğinde kişinin özgürlük anlayışı da ister istemez sınırlanır. Ruhlar din alanını oluşturup kilise ile ilgili iken, yönetim kanunlarla ilgili olup emir ve cezalarla meşruluğunu korur. Bu anlamda kilise adamları da siyasi yöneticiler de sınırlarını bilmelidir. *“Kilise adamları, güzel konuşmalarının veya bilgilerinin yardımıyla siyasî yöneticinin yetki alanı içine girmemelidirler; aksi hâlde, sadece hakikat aşkı iddiasında olmalarına rağmen, onların ateş ve kılıçtan başka hiçbir şeyle nefes almayan bu taşkın gayreti tutkularını saptırır ve arzuladıkları şeyin geçici egemenlik olduğunu gösterir.”*191

Özgür olan insanlar kilise gibi topluluklara neden girme gereği duyarlar? Locke için bunun cevabı tabii ki de manevi olarak düşünce geliştirmeyi sağlamak değildir. *“Bundan dolayı, insanlar, oluşmuş bu özgürlükler içinde, birbirleriyle tanışmak, sadece karşılıklı olarak manen ve fikren yükselmek için değil, tanrıya ibadet ettikleri dünyayı kendilerinin kılmak, onun kutsal Kral’ına kendisinden utanmadıkları, böylesinin onun indinde değersiz yahut uygunsuz olmadığını düşündükleri türden bir hizmet sunmak”*192 için dinsel topluluklara girer. Bu topluluk Tanrı’ya ibadet üzerine şekillenir. İnsanların bu bir araya gelişleri hayatın kutsallığı ve uygun yaşam biçimlerinin oluşturulması hedefini taşır. Kilise olarak adlandırılan ve kurtuluş yolunu insanın kendi içinde bulduğu bu topluluğa siyasi yönetim hoşgörü ile yaklaşmalıdır.

Bu şekilde Locke kilise ile devletin sınırını çizer. Kilise ile devletin farklı görev ve sorumluluklara sahip olduğu görüşü ile kilisenin görevlerinden şu şekilde bahseder: *“Kilisenin yegâne görevi ruhların selâmetidir ve orada şu veya bu ayinin yapılması devleti yahut onun*

189(Locke ,2012 a:22)

190(Locke ,2012 a:27)

191(Locke ,2012 a:27)

192(Locke,2012 a:32)

herhangi bir üyesini hiçbir şekilde ilgilendirmez. Bu dinsel toplantılarda ne herhangi bir ayinin yapılması ne de kaldırılması hayata, özgürlüğe veya herhangi birinin malına hiçbir kazanç sağlamadığı gibi, bir zarar da vermez.”193

Yasaları kullanan devlet ve yöneticileri bir dinsel töreni yapma ya da yapmama konusundaki düşünce empoze etme gücüne sahip değildir. Aynı şekilde bir topluluk bir sebepten dolayı bir araya geliyor ve bir hayvanı kurban etme şeklinde eylemlerde bulunmak istiyorsa bunun yasalarla önüne geçilmesi de doğru değildir. Nitekim bu kurban etme durumunda hiç kimse zarar görmemiştir. Zararın olmadığı bir durumda hükümet kendini hiçbir şekilde yetkilendiremez. Sınırları olan devlet, bireye olan yaklaşımında sınırdan durmak ve sınırları ihlal etmemek zorundadır.

“Meliboeus, kendisinin olan bir buzağıyı, meşru bir şekilde kendi evinde öldürüp onun herhangi bir parçasını uygun olduğunu düşündüğü tarzda yakabilir. Ve aynı nedenle, buzağısını dinsel bir toplantıda da öldürebilir. Çünkü bundan dolayı, herhangi bir kimseye zarar verilmemiştir; başka birinin malları ziyan edilmemiştir. Böyle yapmanın Tanrı’yı hoşnut kılıp kılmayacağı, bunu yapmayı düşünenlerin işidir. Siyasî yönetimin görevi, sadece, devletin zarar görmemesine; hiç kimseye gerek hayat gerekse mülk bakımından hiçbir zarar verilmemesine dikkat etmektir.”194

Yasalar sadece ait oldukları toplumun insanları için bağlayıcıdır ve bağlayıcılık onların yaşam ve özgürlüklerini sınırlayamaz. Toplum durumuna geçen insan yetkilerini devrederken tüm özgürlük haklarını devretmez. Bu noktada devlet adamı ve din adamının görev ve sorumlulukları birbirinden tamamen farklıdır. *“İsa insanlara, inanç ve dürüstlikle, sonsuz hayatı nasıl kazanabileceklerini öğretmiştir; ancak, herhangi bir devlet kurmamıştır. Takipçilerine hiçbir şekilde yeni ve özel bir yönetim biçimi tanımlamamış, siyasî yönetimlerin ellerine de, insanları eski dinlerini terk edip, kendisinininkini kabul etmeye zorlamakta kullanacakları kılıcı teslim etmemiştir.”195*

Sonuç olarak din, bir inanç alanıdır. İnanmak ise iradeye bağlıdır. Locke’un aydınlanma felsefesinde devletin kanunları bu iradeyi yönetme yetkisine sahip değildir. İnanç ister doğru ister yanlış olsun siyasî yönetimin amacı bunu yargılamak ya da yorumlamak değildir. Aksine toplumun ve toplumda eşit olan her bireyin can ve mal güvenliğini sağlamaktır. Hakikatin yolu olarak din yasalarla değil akılla ilişkilidir. Bunun için de özgür kişinin kendisinden başka hiçbir güce ihtiyacı yoktur.

¹⁹³(Locke,2012 a:33)

¹⁹⁴(Locke,2012 a:36)

¹⁹⁵ (Locke,2012 a: 39)

Aydınlanma düşünürü Locke'un bilgi felsefesinden yola çıkarak ele aldığımız özgürlük konusunun siyaset felsefesinde ve din alanında nasıl uygulandığını açıkladıktan sonra tezimizin son bölümünde Locke'un etkilerini ele almak bizi tezimizin amacına götürür.

5. JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNİN ETKİLERİ

5.1. Locke'un Liberal Geleneğe Etkileri

Ahlak, toplum, devlet alanında kendini ortaya koyan liberalizmin tarihsel olaylarla doğuşu ve gelişimini açıklamak için sosyal, siyasal, ekonomik anlamda bir dönemsel analiz iskeletini çıkarmak gerekir. Liberalizm kavramı “Fransızca’da ‘Libre’ kelimesinden türetilmiştir. ‘Libre’ boş, serbest anlamına gelmektedir. İngilizce’de ise ‘Liberty’ kelimesi özgürlük, serbestlik anlamlarında kullanılmaktadır.”¹⁹⁶ Liberal düşüncenin oluşumunu anlamak için öncelikle ortaçağ düzenindeki feodalite ve kilise yapılarına bakılmalıdır. “Liberalizm, Batı Avrupa’da Ortaçağ feodal düzeninin yıkılışı ve skolastik anlayışın anlam ve inandırıcılığını yitirmesi ile doğar.”¹⁹⁷

Bu anlamda insan kişiliğini birincil değer olarak gören liberalizm ortaçağ feodalizminin parçaladığı son evrede orta sınıf ve aristokratlar arasındaki hak mücadelesi sonucunda İngiliz iç savaşı (1642-1651)sonrasında ve on yedinci yüzyılın başlarında ortaya çıkar. On sekizinci yüzyılda ise artık aydınlar tarafından savunulan bir anlayış haline gelir. Liberalizm hayatın tüm alanlarında özgürlüğü ön plana çıkarır. Liberalizme göre insanların doğuştan getirmiş olduğu hakları vardır ve devlet bu haklara müdahale edemez. Liberalizm özgürlüğü savunan bir düşünce akımı olarak bireycilik, rasyonalite, ekonomik insan, özgürlük, Laissez Faire ve doğal düzen, piyasa ekonomisi, sınırlı ve sorumlu devlet anlayışlarının benimsenmesini sağlar. Bu sayılan kavramların “...hepsi birbirleriyle mantıksal bağlara sahiptir ve bazıları diğerlerinden çıkarsana bilir. Dolayısıyla bu durumu dikkate alarak, klasik liberalizmin dört temel unsuru olduğu söylenebilir: Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi, sınırlı devlet.”¹⁹⁸ Liberalizm bireyci ve özgürlükçü bir doktrindir. Bireysel özgürlüğe önem veren liberalizmde özgürlüğün öznesi sadece birey olan insandır. “En yüce ve nihai amaç bireyin kendisidir. Bireyin varlık sebebi başka varlıklar değildir, bizatihi kendisidir. Bu anlayışın ontolojik açılımı, bireyin kendisi için bir varlık oluşudur. Nihai otorite ve referans bireydir.”¹⁹⁹

Sınırlı devlet anlayışı ile birlikte anayasacılık ve hukuk üstünlüğü liberalizmin önemli temellerini oluşturur. İnsan hakları gibi evrensel bir değerın ortaya çıkmasında da liberalizmin etkisi büyüktür. Liberalizmi genel anlamda siyasi liberalizm ve ekonomik liberalizm olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ekonomik liberalizmde bireyin ekonomik anlamdaki özgürlüğü üzerinde durulur. “Kamu otoritesinin toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarını yönlendirmelerine karışmaması, sosyal hayatın biçimlenmesinde belirleyici rol oynamaması

¹⁹⁶ (Aktan, 1994a: 13)

¹⁹⁷ (Elma,2013:174)

¹⁹⁸ (Yayla,1998:139-140)

¹⁹⁹ (Çaha,1999:40)

gerektiğinin; en iyi hükümetin en az hükmeden hükümet olduğunun savunulmasına da siyasal liberalizm denir. 200

Siyasi liberalizmin ilk büyük düşünürü 17. yüzyıl sonlarında eser vermiş olan İngiliz filozofu John Locke'dur. *"XVII. Yüzyılda mutlakıyetçi görüşlere ağır darbe indiren Locke liberal devlet düzeninin öncüsü olarak bilinir."*²⁰¹ Ortaçağdaki tek yönlü düşünme sistemine karşı çıkan Locke İkinci bölümde de üzerinde durduğumuz gibi mutlakıyetçiliğe karşı çıkıp, kuvvetler ayrılığı ilkesini savunduğu için liberalizmin temellerini atan filozof olarak tanınır. Locke insanı doğa durumunda özgür ve eşit bir şekilde ele alır ve toplum durumuna kadar inceleme konusu yapar. Liberalizmle birlikte toplumu ve devleti sağlam zeminler üzerine oturtan Locke, bireyi yasalarla güvence altına alır. Yayla, Locke'un liberalizme dayanan bu yeni siyasal sistemini binaya benzetir. Yayla'ya göre, *"Locke'un fikir sisteminin tabanı tabii hukuk ve tabii haklar ise, çatısı siyasi modeldir, binayı tutan sütun ise sosyal mukavele teorisi oluşturmaktadır."*²⁰²

Liberalizmle birlikte özgürlük anlayışını temellendiren Locke için önemli kavramlardan biri de direnme hakkıdır. Devlete sınırlamalar getiren Locke'un bu sınırları aşmasıyla ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı direnme hakkı doğar. Bu amaçla birey keyfi ve sınırsız bir iradeye de başkaldırma hakkına sahiptir. Böylece mutlakıyet yönetimini sarsan kişi olarak tarihe geçen Locke üç büyük devrim olan İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinde etkilidir. *"Locke'un siyasal alandaki bu görüşleri Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız Aydınlanma'sının politik tercihlerinde önemli rol oynamıştır."*²⁰³ Dolayısıyla günümüz devlet yapılanmasında liberal devlet olarak adlandırılan siyasal yapının temelleri Locke'un düşünceleri ışığında atılmıştır.

Sadece devlet alanında değil din alanında da hoşgörü anlayışını sergileyen Locke, liberalizmin tarafsızlık ilkesini bu alanda uygulayarak bütün inanç sistemlerine karşı eşit ve tarafsız olunması gerektiğini savunur. Locke'un inanç özgürlüğü düşüncesinin sonucunda liberal düşüncenin bir özelliği olan farklılıklara saygı anlayışı ortaya çıkar. Bu anlamda birey dinsel inanç seçme ve karar vermekte özgürdür. Locke bu anlamda tarafsızlık ilkesi ile din ve devlet alanına sınırlamalar getirir. *"Bu da Locke'un zamanında adını koyamadığı ve daha sonra ortaya çıkan laiklik anlayışının doğmasına sebep olmuştur."*²⁰⁴ Bu yüzden devletin tamamen laikleşmesi gerektiğini söyleyen ilk düşünür olması da Locke'u önemli kılar.

Locke'un siyasi düşüncedeki önemi, doğa durumunda yaşayan insanların toplum durumunda devlet çatısı altında yaşamalarını temellendirmesinden ileri gelir. Locke'un düşüncesinde doğal haklar temel ve vazgeçilmez değerlerdir. Locke'un fikirleri liberal entelektüel-siyasi geleneği büyük ölçüde yönlendirmiştir; bugün de hala liberal düşünürler

²⁰⁰ (Demir,2002:266)

²⁰¹ (Göze,1995: 153)

²⁰² (Yayla,1998:49)

²⁰³ (Çiğdem,2011:65-66)

²⁰⁴ (Yetkin,2009:517)

birçok güncel sorunu Locke'un düşüncelerinin etkisi altında tartışmaktadır. Bu nedenle Locke'un temel fikirleri hemen hemen bütün liberallerin hareket noktasıdır.

Bu açıdan Aydınlanma felsefesinin bir parçası olarak liberal düşüncenin oluşumunu etkileyen pek çok isimden söz etmek mümkündür. Bunlardan özellikle Jeremy Bentham (1748-1832), Immanuel Kant (1724-1804), Adam Smith (1723-1790) ve Richard Cobden (1804-1865) liberalizmin şekillenmesine büyük katkı sağlar. Locke ve Hume'den sonra Lord Acton ve Edmund Burke liberalizmin gelişiminde önemli rol oynar. Fransa'da Montesquieu ve Rousseau, Tacqueille, Almanya'da Kant ve Schiller, Amerika'da James Manison, John Marshall gibi isimler de liberalizm için önemli konumdadır.

Locke'dan etkilenen Hume liberalizm konusunda kendiliğinden düzen fikrinin ilk savunucusudur. Totaliter devlet anlayışını reddeden Hume'a göre bireyler kendi faydalarına olan şeyleri bilme tecrübesine sahiptir. O yüzden devletin bu alanda yapacağı müdahaleler bireye saldırmaktan başka bir şey değildir. Bu anlamda Locke'un devleti gibi Hume da devletin bireyin özgürlük anlayışını korumak için var olduğu görüşündedir. Hume devletin görevini iç ve dış güvenlik olarak görür. Bu anlamda Hume, Locke gibi devletin meşruluğunu kabul eder fakat bunu toplum sözleşmesine dayandırmaz. Çünkü Hume'a göre otorite, rıza yerine zora dayalı olarak gerçekleşir. *"Bireyler temelde itaat etmeyi arzuladıkları için yöneticilere itaat etmezler, bilakis bireysel çıkar ve toplumsal gelenekler onlarda bir itaat duygusu oluşturmaktadır."*²⁰⁵ Hume için özgürlük ile devlet arasında da bir ilişki kurmak mümkündür. Çünkü özgürlüğün korunması devletin amacıdır. *"Öte yandan "barış, hürriyet ve adaletin" en önemli siyasal değerler olduğunu düşünen Hume, kendiliğinden düzeni, faydacılık ve bireyciliğin insanın doğası olduğunu, devletin amacının özgürlük ve adaleti sağlamak olduğunu savunarak liberal geleneğe önemli katkılar sağlamıştır."*²⁰⁶

Bir başka düşünür Montesquieu yargı erkini yasama erkine bağlayan Locke'a ek olarak yargı erkini bağımsız bir erk görüp, liberal devletin en önemli mekanizmasını tamamlar. Locke'dan etkilenen ve Locke'un tamamlayıcısı olan *"Montesquieu kendi anayasal teorisini oluştururken hayranlığını gizleyemediği İngiliz Anayasası'na değil doğrudan onun mimarı olarak gördüğü Locke'un 'İkinci İncelemesi'ne dayanmış gibidir."*²⁰⁷ "Montesquieu özgürlüğü de Locke'a benzer şekilde ele alır. Özgürlük, kanunların müsaade ettiği her şeyi yapma hakkıdır. Ona göre *"demokrasilerde millet her istediğini yapıyormuş gibi görünse de, siyasal özgürlük her istediğini yapma manasına gelmemektedir."*²⁰⁸

Mill üzerinde etkiler yaratan Humboldt da *On the Sphere and Duties of Government (Hükümet Alanı ve Görevleri Üzerine (1792))* adlı eseri ile hukuk düzeninden yana bir devletin

²⁰⁵ (Tannenbaum ve Suhultz, 2006: 343)

²⁰⁶ (Çetin, 2007: 44-45)

²⁰⁷ (Ünalı,2002:56)

²⁰⁸ (Bülbül, 1997; 123)

sınırlandırılması üzerindeki görüşleriyle liberalizmin bireyci görüşünü ortaya koyar. Bu manada devlete sınırlı yetkiler veren Locke gibi Humboldt da minimal devlet anlayışının savunucusudur.

İktisadi liberalizmin kurucusu Adam Smith için medeni toplumlarda bir doğal özgürlük sistemi vardır. Bu sistemi yine bireylerin eylemlerinden ortaya çıkan kendiliğinden düzen oluşturur. Bu düzeni görünmez el teorisiyle tamamlayan Smith'in Hume'dan oldukça etkilendiği bellidir. Bu anlamda *"Smith insanı, kendi çıkarlarını gözetken, içinde bir özgürlük ve mülkiyet isteği olan, çalışma ve mübadele arzusu bulunan bir varlık olarak ifade eder."*²⁰⁹ Görüldüğü gibi Smith bireyciliği savunur. Ona göre *"bireylerin serbestçe ticaret yapabileceği bir ortamda fiyatlar da her iki tarafın istediği şekilde gerçekleşecektir. Piyasaya yapılan herhangi bir müdahale doğal halde bulunan özgürlüğü ve eşitliği ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla yapılması gereken piyasayı kendi kendine yani doğal özgür haline bırakmaktır."*²¹⁰ Smith *"Ulusların Zenginliği" (The Wealth of Nations)* olarak bilinen kitabında, devletin piyasalara en az düzeyde müdahale etmesi gerektiğini savunur. Böylece Smith de Locke'un sınırlı devlet anlayışını savunur ve ona göre devlet : *"bir camia için çok büyük faydalar arz etmelerine rağmen, masrafı karşılayacak kadar istifade sağlayamayacakları için, hiçbir ferdin veya küçük topluluğun deruhte edemeyeceği mahiyetteki" hizmetleri icra etmelidir."*²¹¹

Jeremy Bentham liberal geleneğin ünlü bir düşünürü olduğu gibi aynı zamanda liberal gelenek içindeki faydacılık akımının önde gelen isimlerinden birisidir. Çok fazla insana çok fazla mutluluk ilkesi, faydacılığın temel prensibidir. Bu açıdan Bentham, toplumun faydası için uluslar arası hukuk ve mahkeme kavramlarına liberal bir anlam yükler. Bu anlamda da Locke'un takipçisi olduğu belidir.

Locke'un faydacı geleneğin önemli temsilcilerinden olan Mill üzerinde de büyük etkileri vardır. *"Locke, liberal gelenek içinde yönetimin dayanması gereken ilkeleri vermiş, özellikle rıza nosyonunu tesis etmişti. Mill faydacı felsefesi ile bu ilkeleri modern liberalizm anlayışı içinde biçimlendirmiştir."*²¹²

Mill, bireylerin özgürlüğünü insanlığın esas değeri olarak görür. Devletin toplumsal hayatın aşamalarından büyük ölçüde çekilmesinden yanadır. Bu anlamda Locke gibi liberal düşüncenin önemli bir düşünürüdür. Hayatının birinci yarısında bireyci iken, ikinci yarısında liberal sosyalizme kayan Mill, birey özgürlüğüne olan bağlılığını hiç bırakmaz. 19. yüzyılın önemli liberal düşünürü olan Mill 1859'da yayımlanan *Hürriyet Üzerine* adlı kitabında devlet gücünün sınırlandırılması gerektiğine dikkat çekerek düşünce ve ifade özgürlüğüne dikkat çeker. Mill'e göre *"kişinin davranışından dolayı topluma karşı sorumlu olduğu kısmı kişinin artık*

²⁰⁹ (Aktan, 1999: 546)

²¹⁰ (Sabine, 1969: 79)

²¹¹ (Hayek, 2004: 53)

²¹² (Ünalı,2002:62)

başkasını da ilgilendiren kısımdır. Özgürlük toplumsal anlamda başkalarını aynı haklardan mahrum etmemek şartıyla kendi yolumuzda kendi mutluluğumuzu aramaktır. Önemli olan en fazla sayıdaki insanın mutluluğunu sağlamaktır.” 213

Özgür insan kimdir? Özgürlüğün sınırları nelerdir? Bu sınırları kim belirleyecek sorularına tek tek yanıt veren Mill'e göre insanın ayırt edici özelliği ne aklı ne de aletler yapmasıdır. İnsanın tercih yapma yetisi onu özgür kılarak farklı kılar. Ahlaki anlamda faydacı ekolden fazlasıyla etkilenen Mill bireysellik ve seçme kavramlarına da ilgi gösterirken mutlaklık yerine bireysellik savunur. Mill'e göre Locke'un görüşünde olduğu gibi iktidar halktan kaynaklanır. Devletin temel fonksiyonu bireyin özgürlüğünü garanti altına almaktır. Locke gibi negatif özgürlük anlayışı savunucusu olan Mill, iktisadi liberalizm ile de ekonomik güvenlik varsa özgürlük vardır görüşünü destekler.

Liberalizmin özgürlük anlayışını en güzel ifade eden düşünürü olan J.S.Mill "*Hürriyet*" adlı eserinde fikir özgürlüğünün sadece bir düşünme özgürlüğü olarak algılanamayacağından ve başka özgürlükleri de gerekli kıldığından bahseder. Birbirine bağlı olan bu özgürlüklerin bulunmadığı bir toplum özgür bir toplum değildir. Locke'dan etkilenen Mill'in liberalizm görüşü Mill'in faydacı anlamda bir liberalizm benimsemesinden dolayı ondan ayrılır. "*Bu anlamda, 19. yüzyıl klasik liberalizmi ile 20. yüzyıl sosyal refah liberalizmi arasında köprü kuran düşünürün, liberalizmi geniş ufuklu bir biçimde tanımlayan John Stuart Mill olduğu söylenebilir.*"²¹⁴

20. yüzyıl liberal düşünce insanı ve aynı zamanda İskoç aydınlanması geleneğine bağlı Hayek, bireycilik ve piyasa düzenine inandığı için liberalizme bağlıdır. Özgürlükle birlikte kendiliğinden doğan düzeni gerçek anlamda kavramak, açıklamak ve savunmak için siyaset felsefesine başvuran Hayek "*Kölelik Yolu*" (totalitarizm ve planlı ekonomiye ağır eleştiri) adlı eseriyle özgürlük mücadelesi verir. Bu anlamda amacı devletin birey üzerindeki etlisini azaltmaktır. Hayek "*Hukuk, Yasama, Özgürlük*" kitabının ilkinde (Kurallar Ve Düzen) kuralların ne olduğu, nasıl olduğu, kendiliğinden doğan düzeni, kanun ve hukukun ne olduğu ve nasıl olması gerektiği konularını ele alırken liberalizmin uzantısı olan özgürlükten hiç ayrılmaz. Kitabın ikincisi olan "*Sosyal Adalet Serabı*" adlı eserde özgür topluma usuli adaletin(bireysel eylemler ve süreçleri içerir.) zaten işlediğini belirten Hayek kitabın üçüncüsünde ise "*Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*" başlığında ekonomi ve özgürlük bağlamında görüşlerini ortaya koyar.

Toplum içinde kendiliğinden doğan bir düzeni savunan ve bu düzenin devamı için her bireyin kendi ihtiyaçlarını sağlamalarına imkân verilmesini vurgulayan Hayek, toplumda anlaşma ve barışı mümkün kılmanın kurallar ve düzen araçlarıyla olduğu görüşündedir. Ona

²¹³ (Mill, 1988: 22,101)

²¹⁴ (Örs, 2009: 74-78)

göre liberal düzen her zaman korunarak kalmalıdır. Hayek sosyal adalet adaleti adaletsiz bulur. İnsanlar arasında ayrıma giden ve özgürlük anlayışına ters olan bu durum diğer insanlarla olan ilişkilerde ortaya çıkar. İşte bu ilişkiler örüntüsü içerisinde liberalizmin temel amacı devlet müdahalesinin asgari düzeyde olduğu, kendi kendine işleyen bir piyasa mekanizmasının varlığını doğurmaktır. Burada yine Locke'un devlet müdahalesinin sınırlı olduğu özgürlük anlayışı etkisini gösterir. Hayek'e göre:

“Özgürlük kavramı barış, güvenlik, huzur gibi insanın önünde bir engelin veya kötülüğün olmaması gibi negatif anlamdadır. Bu engel bir insana diğer insanlar tarafından yapılan bir müdahale –zor-baskıdır. Bu tip müdahaleler pozitif olup bizim kendi kendimize -kendimiz için- yapacağımız kararlardan bizi engellediği için bize sunulmuş bir fırsat-lütuf değildir.” 215

Liberalist düşünür aynı zamanda yasa önünde birey eşitliğinden söz ederken özgürlük görüşünde istikrarlıdır. Bu manada Hayek özgürlüğün dört temel özelliğini sayar: *“bireyin herkesin tabi olduğu kanunlara tabi olması, bireyin keyfi uygulamalardan masun olması, bireyin çalışmakta ve işini bulmakta serbest olması ve bireyin mal ve eşya kazanmaya, mülkiyet sahibi olmaya hakkının olması.” 216* Devlet yönetiminde birey özgürlüğünün tehdit edilmesini ortadan kaldırmak amacı olan Hayek'e göre demokrasi de bir amaç değil; bu hizmete bir araçtır. Bu konuda *“Hayek, demokratik yöntemlerle seçilen çoğunluğun bireysel özgürlükleri yok edecek şekilde karar almadaki sınırsızlığının, özgürlükleri ve serbest piyasayı ortadan kaldıracağını ileri sürmüştür.” 217* Hayek güçler ayrımını sağlamak ve gücün bir yerde toplanmasını engellemek için bir yandan federal sistem ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini diğer taraftan yasama ve yürütmeye ilgili birbirinden tamamen ayrı yöntemlerle seçilen ve oluşan iki ayrı meclis sistemi savunur. Bu anlamda Hayek'in savunduğu görüş Locke'un kuvvetler ayrımının da etkisinin göstergesidir. *“Siyasi otoritenin meşrulaştırılmasının yolu, otoriteyi toplumun genel kanaati ile üzerinde anlaştığı ilkelerle bağlamak ve çoğunluk iradesi ve siyasi irade üzerinde etkili sınırlamalar yerleştirmektir.” 218*

Hukuk ve siyaset felsefesi görüşlerinde adalet, eşitlik ve özgürlük sorunlarını ele alan Dworkin sosyal liberalizm öncüsüdür. Dworkin Locke'un liberalizminin özünü, bütün bireylerle eşit ilgi ve saygı göstermek şeklinde tamamlar. Değerler bakımından tarafsızlık olarak eşitlik Dworkin felsefesinin temelidir. Liberallerin çoğundan farklı olarak Dworkin bireylerin bazı sivil ve siyasal hakların var olduğunu fakat özgürlük diye bir hakkının olmadığını savunur. Ona göre

²¹⁵ (Hayek, 1960: 19)

²¹⁶ (Hayek, 1960: 47)

²¹⁷ (Hayek, 1997: 115)

²¹⁸ (Hayek, 1996: 11)

sivil özgürlüklerin temeli özgürlük değil eşitliktir. *Hukuk ve siyaset felsefesi, Hakları Ciddiye Almak* adlı eserleri ile Dworkin, hukuk kuralları, adalet, özgürlük, liberalizm gibi konulara genişçe yer verir. Aslında Dworkin'in siyaset felsefesine baktığımızda Dworkin kimin, neye hakkı olacak? Herkes adına kim konuşacak? şeklinde iki soruya odaklanır. Hareket noktası olarak kendine eşitliğe bağlılık noktasını seçen Dworkin, eşitliğin hissedildiği liberal bir yaklaşımı benimser. Bu açıdan insanların doğuştan özgür ve eşit olduğu doğa durumunu ele alan Locke'un da etkileri bellidir.

Dworkin insancıl, barışçıl sağlam temelli bir toplum için hukukun meşrutiyet ölçütünü özgürlük, eşitlik ve ahlaksallık olarak görür. Ona göre liberal hukuk anlayışı liberal ekonomiyi gerektirmekte ve liberal devlet belirlemektedir. Bireyler arasında eşit statü ifade özgürlüğü ve fırsat eşitliği ile doğal hukuk işlerlik kazanır. Hukuku kural artı ilke olarak gören Dworkin, bununla hukuk güvenliği sağlar. R. Dworkin, Erdoğan'a göre,

"... Kendi deyimiyle ahlaki haklar ve pozitif haklar arasındaki boşluğu hukuk ve ahlak arasında bir köprü kurarak doldurmaya çalışmaktadır. Dworkin özellikle hukuki adaletin niteliğiyle ilgilenmiş, sosyal adalet konusuna ise dolaylı olarak - yani hukuki adaletle ilgisi ölçüsünde yer vermiştir. Dworkin'in haklarla ilgili çözümlenmesi, adaletin kişilerin hangi haklara sahip bulunduğu belirlenmesi ve onlara bu haklara uygun olarak muamele edilmesi meselesi olduğu varsayımına dayanır. Ona göre hukuki haklarla ilgili olarak hâkimlerin hata yapmaları adaletsiz olduğu kadar bir hakkın çiğnenmesi de büyük adaletsizliktir." 219

"Adalet Teorisi" ve "Siyasal Liberalizm" adlı eseri ile liberalizmin sınırını iktisadi liberalizm (devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirgenmesini sağlayan) ve siyasi liberalizm (en iyi hükümet en az hükmet edendir) şeklinde belirleyen John Rawls, özgürlüğe en büyük tehdit olarak devleti ele alarak devleti bireyi aşamayan bir araç olarak gördüğü için Locke fikirlerini sergiler.

Hakkaniyet olarak adalet teorisi ile Rawls, doğruluk ve adaleti vazgeçilmez olarak tanımlar. Toplumun temel yapısını dağıtım ve birliktelik olduğunu ileri süren J. Rawls adalet kuralları ile toplumu karakterize eder. İki adalet ilkesi Rawls'da karşımıza özgürlüğün önceliği ve eşitlik olarak çıkar. Rawls için özgürlük: *"Şu ya da bu şahsın, şunu ya da bunu yapmada, şu ve ya bu sınırlamalardan özgür olması ya da olmamasıdır."* Ona göre hakkaniyet olarak adalet (deontolojik-sonuçtan ziyade doğru eylem), ahlaki ilkelere dayalı istikrarlı bir toplumun

²¹⁹ (Erdoğan, 1995:26-27)

temelini oluşturur. Adaleti devletten önce ve şart gören Rawls, hakkaniyet olarak adaleti de toplum sözleşmesi fikriyle açıklamayı uygun görür. Nitekim ona göre herkesin özgür ve eşit olması için devlet gücüne gerek olmadığı gibi hoşgörü ve düşünce özgürlüğü ile istikrar sorunu da çözülür. İnsanların değişmekte olduğu, kamusal kimliklerinin değişmediği yönünde görüşüyle Rawls, din özgürlüğünü de bireysel özgürlüğün bir parçası olarak görerek, Locke gibi özgürlüğü din alanında da savunur. Sonuç olarak Rawls bir arada yaşayan toplumun istikrarı için teorisinin merkezine her şeyden önce adaleti yerleştirir. Özgürlüğün önceliği ve fark ilkesi ile de sözleşme fikrine yeniden dönüş yapan Rawls, herkesin eşit olması gereken özgürlüklerini önemli bulur.

Locke'çu liberalizmin son dönemdeki tipik temsilcisi Amerikalı siyaset felsefecisi Robert Nozick'tir. Nozick başlıca iki bakımdan Locke'çu liberalizmi temsil etmektedir. İlk olarak, ünlü eseri Anarşi, Devlet ve Ütopya'da Nozick de devletin ortaya çıkışını sözleşme kuramından yararlanarak açıklar. İkinci olarak, Nozick Locke gibi devletin birey haklarıyla sınırlı olduğu sonucuna ulaşır.

Bireysel haklara önem veren ve bireyin dokunulmaz hakları olduğunu savunan Nozick, minimal devleti kapsamlı bir devlet olarak görüp, bu devletin kişinin özgürlüğünü kısıtlamaması adına var olması görüşündedir. Locke'un doğal haklar anlayışını temel alan Nozick, mülkiyet hakkı ve mutlak bir egemenlikle kişilerin diğerlerinin haklarını ihlal edemeyeceğini belirler. Bu anlamda Nozick özgürlüklerin korunması adına sadece minimal devleti meşru görür, birey ve toplumun selameti için devletin yeniden yapılanması gerektiğine inanır. Locke'un doğa durumundan hareket eden Nozick'e göre *"bireylerin hakları vardır. Hiç kimsenin ve ya hiçbir grubun(haklarını ihlal etmeden)onlara yapamayacağı şeyler vardır."*²²⁰ Bu açıdan Nozick minimal devlet anlayışını Locke ile temellendirir. Çünkü ona göre hakların karşısındaki en büyük tehlike devlettir.

*"Güç kullanımını, hırsızlık ve sahtekarlığı önleme, sözleşmelere uyulmasını sağlama gibi dar fonksiyonlarla sınırlı olan bir minimal devlet mazur görülür; daha kapsamlı herhangi bir devlet, insanların bazı şeyleri yapmayı zorlamama hakkını ihlal edeceği için mazur görülemez; Devlet, sahip olduğu zorlama vasıtalarını bazı insanların diğerlerine yardım etmesini sağlamak yada onların kendi iyiliği veya korunması için faaliyetlerini yasaklamak maksadıyla kullanılamaz."*²²¹

²²⁰ (Nozick,2000:21)

²²¹ (Nozick,2000:9)

Diğer liberallere göre devlete daha sınırlı bir alan çizen Nozick ultra – minimal devleti birey hakları ve eşitlik için meşru görür. Devletin ortaya çıkış tarzı ile Locke'den ayrılan Nozick bu yapıyı yetersiz bularak görünmez el nosyonu ile tamamlar.

Locke'un liberal düşünürler ile olan ilişkileri ve bu düşünürleri etkilemesini ele aldıktan sonra onun liberal devlet kuramında önemli bir kavram olan kuvvetler ayrılığı ilkesinin günümüz devlet yapılanmasındaki yerine bakmak gerekir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi çağımızda hukuk devletinin temel koşulları arasında sayılan ve insan haklarının korunmasını sağlayan bir ilkedir. Çağdaş anayasacılığın özünde yer alan kuvvetler ayrılığını ilk ortaya koyan "Locke, ortaya koyduğu görüşleriyle parlamenter sistemin doğuşunu hazırlamıştır."²²² Bu açıdan Locke'un kuvvetler ayrılığı kuramını anayasamızda da görebilmek mümkündür. Locke'un liberal geleneğe katkısı ile günümüz anayasamızda bir denetim mekanizması işler durumdadır. Locke'un liberalizmindeki devletin sınırlılığı ve birey üzerindeki baskısını ortadan kaldırma durumu, günümüzde var olan pozitif yasa anlayışları ile örtüşür. Böylece Locke'un etkileriyle "Liberalizm, tarihsel birikim ve çatışmaların süzgecinden geçerek günümüzde bütün bir siyasal sistem olarak varlığını sürdürmektedir."²²³

5.2. Locke'un Özgürlük Anlayışının Etkileri

Özgürlük geçmişten günümüze kadar insan hayatının merkezinde yer alır. Bu bakımdan aydınlanmacı felsefede önemli ve kapsamlı kavramlarından biridir. Zira özgürlük ve özgürlük potansiyelinin gelişmesi yalnızca birey açısından değil aynı zamanda toplumun varlığını ortaya koyma açısından da gereklidir.

Felsefe tarihinde görülüyor ki insanların mutlak anlamda bir özgürlüğe sahip olup olmadığı uzun süre tartışıla gelen bir konudur. Çağlar boyunca gereksinim içerisinde olan insan, ihtiyaçlar hiyerarşisine her geçen gün bir başkasını eklerken, insanın değişken doğası da özgürlükle ilgili sorulara verilecek cevabın değişmesine neden olur. Bu nedenden ötürü mutlak bir özgürlüğün ne olacağı tarih boyunca pek çok defa yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Locke tüm felsefesinde insanların doğuştan özgür ve eşit olan durumunu ele alır. Virginia İnsan Hakları bildirisinde John Locke'un doğal haklar kuramını yansıtan ilk maddesinde şu ifadeler yer almaktadır:

"Tüm insanlar eşit derecede özgür ve bağımsızdırlar. Doğar doğmaz edindikleri belli bazı hakları vardır. Siyasal bir topluluk kurdukları zaman hiçbir antlaşmayla gelecek nesilleri bu haklardan yoksun bırakamaz, onları bu haklardan vazgeçmeleri için

²²² (Destain,2010:73)

²²³ Çetin,2002:80)

zorlayamazlar. Yaşama ve özgürlük haklarıyla, mülk edinme ve sahip olma, mutluluk ve güvenlik arama ve kazanma olanağı da bunların arasındadır.” 224

İnsan varlığının anlamı olarak yaşama hakkı özgürlükle birlikte anlam kazanır. Bununla birlikte eşitlik insan doğasının yaratılışı itibari ile var olan vazgeçilmez temel hakkıdır. ABD'nin bağımsızlık bildirisinde John Locke felsefesini yansıtan şu ifadeler tüm bu görüşleri destekler niteliktedir:

“Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır. Yaratıcıları onlara belli bir takım vazgeçilmez haklar bağışlamıştır. Yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı bu haklar arasındadır. Bu hakları sağlamak için, insanların arasında adil güçlerini yönetilenlerin rızasından alan hükümetler kurulmuşlardır. Herhangi bir yönetim biçimi bu amaçları yıkıcı hale gelince onu değiştirmek ya da kaldırmak ve temelini bu ilkelere dayandırarak, güvenlik ve mutluluklarını sağlayacağını en çok umdukları biçimde güçlerini örgütleyerek yeni bir yönetim kurmak halkın hakkıdır.”225

Mülkiyet hakkını kuru ve sınırlı bir anlamda kullanmayan Locke, ikinci bölümde değindiğimiz gibi bu kavram ile özgürlük arasındaki kurduğu ilişki ile kendinden önceki düşüncelerin görüşlerini yeniden inşa eder. Nitekim *“Locke'dan önce mülkiyetten bahsedenler bu hakkın kaynağının işgal ve kanun olduğunu söylerken; Locke, mülkiyeti emeğe dayandırarak izah eden ilk kişidir.”226*

Batı dünyasında liberalizmi yaygınlaştıran ve devlet ve siyaset alanında büyük katkıları olan Locke'un aydınlanmaya en büyük katkısı şüphesiz deneyci felsefeyi temel alması ve dini inancı akıl süzgecinden geçirerek incelemesidir. Siyasal alanda devlete sınırlamalar getirerek birey özgürlüğünü en üst düzeye çıkaran Locke yüzyıllar önce ortaya koyduğu görüşleriyle kendinden sonraki filozofların görüşlerinde etkili olabilmıştır.

Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler adlı eseriyle eğitim alanına dair büyük katkılar yapan Locke eğitim anlamında da insanların daha özgür eğitilmesini savunur. *“Locke'un bu eserinden sonra eğitimle ilgili yayınlanan eserlerin sayısı artmıştır.”227*

Görüldüğü gibi Locke fikirleri ile günümüzde hala etkisini devam ettiren bir uğrak noktasıdır. *“İnsanların düşüncelerinin ve yerleşmiş geleneklerinin değişmesi konusunda hiçbir filozof onun kadar etkili olmamıştır.”228*

²²⁴(Aktan ,2000:91)

²²⁵ (Kishlansky M. A, 2009:177 178)

²²⁶ (İpek,1954:514)

²²⁷ (UlrichIm , 2004:175)

²²⁸ (Thilly ,2002,134)

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

18. yüzyılın önemli düşünürlerinden John Locke için akılcı filozofların tersine insan zihninde bulunan hiçbir bilgi doğuştan gelmez. Locke'a göre zihin boş levha gibidir. İnsan duyumlar sayesinde boş olan bu zihni döşemeye başlar. Böylece her şey deneyden gelir. Felsefesini bu şekilde deneyci temel üzerine inşa eden Locke'a göre idelerimizin kaynağı duyum ve deneyimdir. Bilginin kaynağını deneyde arayan ve doğuştan bilgiyi reddeden Locke, boş zihnini deneyimle dolduran insanın özgürlüğüne odaklanır. İnsan özgürlüğünden yola çıkarak iktidarın kaynağına gider. Dolayısıyla Locke'un liberalizme dayanan siyasi ve sosyal düşünceleri fazlasıyla önemlidir.

Locke insanın doğa durumundaki özgürlüğünü temel alır. Bu durum aynı zamanda kimsenin diğerinden daha fazla hakka sahip olmadığı bir eşitlik durumudur. Ancak bu özgürlük sınırsız bir özgürlük değildir. Çünkü bu dönem yasasız bir dönem değildir. Söz konusu dönemde insanlar doğa yasasına tabidir. Bu durumda birey doğa yasasının izin verdiği ölçüde eylemde bulunur. Barış, özgürlük ve eşitliğin güvencesi doğa yasalarıdır. Doğa durumunda hâkim olan doğa yasasının kaynağı Tanrı'nın iradesidir. Öte yandan Locke için doğa durumunda da eksiklikler söz konusudur. Doğa durumundaki bu özgürlük ve eşitlik anlayışı beraberinde sorunlar getirir. Tarafsız bir yargıcın eksikliği ve yaptırım gücünü uygulayacak bir mercinin olmaması doğa durumunda bir savaşa sebebiyet verebilir. Bu savaş durumuna meydan vermemek için devlet düzeni gereklidir. Locke için doğa durumunda mutlak bir özgürlük ortamı var olduğundan bireyler sadece cezalandırma yetkilerini devlete devrederek, devlete sınırlı yetki verir. Bu anlamda devletin değil bireyin çıkarları ön plandadır. Çünkü birey doğa durumunda var olan haklarını korumak adına böyle bir toplum durumunun içine girer.

Doğal durumun başlangıcından itibaren bir savaşın varlığı söz konusu değildir. Ancak doğal yasaya aykırı hareket edilmesi savaş durumuna götürür. Bu durum insanların mülkiyetini tehdit eder. Bu düzensizliğin insanların mülkiyetini tehdit etmesi ve onların bu savaş durumunu sona erdirmek istemesi eksiklikleri ortaya çıkarır. Özellikle insanların suçluları cezalandırmak için birtakım yetkilerini bir üst organa devretmelerine sebep olur. Bu durumda oluşturulacak olan devletin temel amacı, doğal durumda sahip olunan mülkiyeti korumaktır.

Görüldüğü gibi devletin en önemli görevi mülkiyetin korumasıdır. Nitekim mülk edinmek insan yaşamının devamlılığı için bir zorunluluktur. Bu zorunluluk beraberinde adil bir toplum düzenine duyulan isteği içerir. Doğal bir hak olarak mülkiyet gibi eşitlik ve özgürlük de insan doğasından gelir. İktidara gelen kişi şüphesiz halkın özgür iradesi ile rızasını alarak gelir. Başkasının siyasi iktidarına bağlı olmak demek özgürlükle eylemde bulunmak demektir. Locke bu düşünceleriyle liberal eşitlikçi ve özgürlükçü bir yönetimi savunur.

Locke'un üzerinde durduğu bir diğer önemli konu da güçler ayrılığı konusudur. Yasama, yürütme ve federatif güç olarak üçlü bir ayırımın varlığından söz eden Locke için bu sayede yönetim dengeli ve sağlam temellere dayanır. Yasama gücü devletin kurallarını koyan güçtür. Yürütme gücü, yasama organının koyduğu kuralları uygulayan güçtür. Yargı gücü ise, konulan kurallara uyulmasını sağlar ve anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur. Bu şekilde güçler ayrılığı prensibi ile Locke döneminin yanı sıra sonraki yüzyılları etkileyerek, günümüz devlet yapılarının oluşumunda önemli etkiye sahip olur. Bu sayede Locke'un her zaman geçerli ve güçlü bir siyaset felsefesi ortaya koyduğu açıktır. Bireysel haklardan özgürlüğe, mülkiyet anlayışından devletin sınırlarına, kuvvetler ayrılığından hukukun egemenliğine kadar tüm görüşleri onun siyaset felsefesinin ince çizgilerini oluşturur ve bu çizgiler günümüz dünyasında kendini gösterir.

Ayrıca Locke için toplum içerisinde yaşayan insanların aynı inanç sistemini benimsememesi doğal bir durumdur. Bunun için insanlar arasında hoşgörü anlayışı egemen olmalıdır. Devlet de bu hoşgörü anlayışının destekçisi olarak hiçbir inanç sistemine ayrıcalık tanımadan tarafsız olmalıdır. Çünkü insan özgür iradesiyle seçtiği inanç sisteminin gereklerini yerine getirmekte özgürdür. Bunu engellemeye ne devletin ne de herhangi bir grubun veya bireyin hakkı yoktur.

Devlet kişinin her türlü mülkiyet hakkını korur ve sürekliliğini sağlar. Ayrıca buna yönelik yasalar çıkartarak bu yasaların uygulanmasını görevini üstlenir. Bunu yaparken devlet bireyin din ve inançlarına, ibadet ve diğer ritüellerine müdahale etme hakkına sahip değildir. Birey yetkilerini devrederken böyle bir yetki devretmemiştir. Devletin asıl ve temel amacı, insanların özgürlüklerini korumaktır. Dolayısıyla devlet kişilerin dini yaşamları üzerinde herhangi bir söz hakkına sahip değildir. Bu şekilde bireyin özgürlük alanına müdahalede bulunulmasına karşı çıkan Locke'a göre dinin görevi, insanın ruhu hükümetin görevi ise bireyin mülkiyet hakları ile ilgilidir.

Sonuç olarak John Locke felsefesinde özgürlük sorununu ele aldığımız bu tezde açık olan bir gerçek vardır ki Aydınlanma filozofu John Locke, modern dönemin en etkili filozofları arasında yer alır. Özgürlük, devlet ve aydınlanma ile ilgili fikir ve görüşleriyle Locke, felsefe tarihindeki kırılma noktalarından birisini oluşturur. Çünkü John Locke'un özellikle devlet konusundaki fikirleri günümüzde hala etkilerini devam ettirir. Yaklaşık 300 yıl önce ortaya koyduğu özgürlük düşüncesini mülkiyet çatısı altında birleştiren Locke asırlardır devam eden etkisiyle şüphesiz sayılı düşünürler arasındadır Dolayısıyla Locke'un özgürlük anlayışı ile kendinden sonraki felsefeye ve günümüz devlet yapılanmasına derin bir etki yaptığını söylememiz haksız bir tespit olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1]. Ağaogulları, M. A. & Zabcı, F. Ç. & Ergün, R. (2009). *Kral-devletten ulus- devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- [2]. Akarsu, B. (1967). *John Locke'un devlet felsefesi*. Ayrı Bski, Felsefe Arşivi, (12), İstanbul: İstanbul Matbaası.
- [3]. Aktan, C. C., Vural, İ. Y., & Aktan, T. (2000). Haklar ve özgürlükler antolojisi. *Hak-İşçi Sendikaları Konfederasyonları Yayını, Ankara*, (ss. 57).
- [4]. Aktan, C.C.(1999). *Ekonomik liberalizmin kurucusu: Adam Smit*. Ankara: Yeni Türkiye.
- [5]. Aktan, Coşkun C.(1994a), *Çağdaş liberal düşüncede politik iktisat*. Ankara: Takav Matbaacılık.
- [6]. Armstrong, K. (1998). *Tanrı'nın tarihi*. (Çev. O. Özel, H. Koyukan ve K. Emiroğlu,). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- [7]. Arslan, H. (2013). John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 181-204.
- [8]. Ayer, J.A.(1998). *Dil, doğruluk ve mantık*. (Çev.V. Hacıkadıroğlu).Ankara: Metü Yayınları.
- [9]. Bakırcı, F. (2004). *John Locke'da mülkiyet anlayışı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [10]. Bolay, S.(2004). *Felsefi doktrinler sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- [11]. Bouillon, H.(1998). *John Locke*. (Çev. A. İ. Savaş). İstanbul: Liberte Yayınları.
- [12]. Bülbül, K. (1997). Locke , Mill, Hayek ve liberal özgürlük düşüncesinin gelişimi. *Liberal Düşünce Dergisi*. 2(8), 122-133.
- [13]. Cevizci ,A. (2010). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- [14]. Cevizci, A. (2008). *Aydınlanma felsefesi tarihi*. Bursa: Asa Yayınları.
- [15]. Compton, F. (1995). *Felsefe tarihi*. (Çev. A. Yardımlı).İstanbul: İdea Yayınevi.
- [16]. Copleston, F.(1991). *Felsefe tarihi*.(Çev. A. Yardımlı), İstanbul: Marmara Yayıncılık,
- [17]. Çaha ,Ö.(1999). Liberalizmin temel ilkeleri. *Yeni Türkiye(Liberalizmin özel sayısı)*, 25.
- [18]. Çetin ,C. Ü. Halis (2002). *Liberalizmin tarihsel kökenleri*. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1).
- [19]. Çetin, H.(2007). *Çağdaş siyasal akımlar*. Ankara: Orion Kitabevi.
- [20]. Çiğdem, A. (2011). *Aydınlanma düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- [21]. Demir, Ö.(2002). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- [22]. Denkel, A.(2011). *Bilginin temelleri*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- [23]. Descartes, R.(1994). *Metod üzerine konuşma*. (Çev. K. S. Sel). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- [24]. Descartes, R.(2007). *Meditasyonlar*. (Çev: İ. Birkan). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- [25]. Destain, C.(2010). *Aydınlanma*.(Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- [26]. Elma, F.(2013). Liberal düşünce geleneğinin oluşumu ve John Locke. *Journal of Qafqaz University*, 9, 174.
- [27]. Erdoğan, M(1998). *Liberal toplum liberal siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- [28]. Gökberk, M.(1995). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

- [29]. Göze, A. (1995). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- [30]. Güriz, A. (1969). *Teorik açıdan mülkiyet sorunu*. Ankara: Aühf Yayınları.
- [31]. Güriz, A. (1992). *Hukuk felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Felsefesi Yayınları.
- [32]. Hanhel, R.(2006). *İktisadi adalet ve demokrasi*. (Çev.Yalagan).İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [33]. Hayek, F.A.(1960). *The constitution of liberty*. The University of Chicago Press. Chicago.
- [34]. Hayek, F.A.(1996). *Hukuk, yasama ve özgürlük :kurallar ve düzen*. (Çev. A. Yayla). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- [35]. Hayek, F.A.(1997). *Hukuk, yasama ve özgürlük :özgür bir toplumun siyasi düzeni*. (Çev. M. Öz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- [36]. Hayek, F.A.(2004). *Kölelik yolu(the road to serfdom)*,(Çev.T. Feyzioğlu, Y. Aslan), Ankara: Liberte Yayınları.
- [37]. Işık, S. (2015). *John Locke ve Edmund Burke'ün siyaset felsefesinde ihtilal olgusu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- [38]. İpek, İ.(1954). John Locke'un mülkiyet hakkındaki fikirleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 514.
- [39]. İyi, S. (2006). *Cumhuriyet döneminde aydınlanma ve insan felsefesi çalışmaları*, İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- [40]. Kahveci, K. (2007). Direnme ve sadakat üzerine düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16.
- [41]. Keleş, H.(2013). *Temel eğitim felsefesi akımları bağlamında John Locke 'un Liberal eğitim anlayışı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- [42]. Kılıç, C. (1998) *John Locke'da bilgi problemi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- [43]. Kishlansky M. A. (2009). *Batının kaynakları-II*, (Çev: M. K. Atalar). İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- [44]. Konak, S. (2015). *John Locke ve Jean Jacques Rousseau"dapolitik ve etik bir kavram olarak adalet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. Bursa.
- [45]. Locke , j.(1954). *Essay on the law of nature*, translated to English and ed. by W. Wonle, Oxford: Clarendon press.
- [46]. Locke, J. (1979). *Essay concerning human understanding*.(ed. P.H. Nidditch). New York: Oxford UniversityPress.
- [47]. Locke, J., & Hacıkadiroğlu, V. (1996). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- [48]. Locke, j.(1960). *Two treatises of government Locke's two treatises of government*. (ed. By. Peter Laslett). London, Cambridge University.
- [49]. Locke, j.(1969). *Hükümet üstüne iki incelemeden seçme parçalar, Batıda siyasi düşünceler tarihi 2 yeniçağ*. (Çev. ve der. M. Tunçay). İstanbul: Teori yayınları.
- [50]. Locke, J.(1999). *Tabiat kanunu üzerine denemeler*. (Çev.İ.Çetin). İstanbul: Paradigma Yay.
- [51]. Locke, J. (2012). *Hoşgörü üstüne bir mektup*.(Çev. M. Yürüşen). (5. bs.). Ankara: Liberte Yayınları.
- [52]. Locke, J. (2012). *Hükümet üzerine iki inceleme*. (Çev. F. Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayınları.

- [53]. Locke, J. (2002). *Sivil toplumda devlet*. (Çev. S. Taşçı H. Akman). İstanbul: Metrapol Yayıncılık.
- [54]. Macpherson, C.B.(1962).*The political theory of possessive individualism: hobbes to Locke*. Oxford University Press, Oxford.
- [55]. Mill, J. S. (1988). *Hürriyet*. (Çev.M. O. Dostel). Ankara: MEB Yayınları.
- [56]. Monk- Hampsher, L. (2004). *Modern siyasal düşünce*. (Çev: Y. Özer) Der, Necla Arat, İstanbul: Say Yay.
- [57]. Nozick,R.(2000). *Anarşi, devlet, ütopya*. (Çev. A. Oktay). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [58]. Örs, H. Birsen (2009). *Modern siyasal ideolojiler. (19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [59]. Özden H. Ö.-Elmalı O.(2012). *Yeniçağ felsefesi tarihi*. İstanbul : Arı Sanat Yayınevi.
- [60]. Rand, A.(1964).*The virtue of selfi shness*. New York: New American Library.
- [61]. Raynaud- Rials P.S. (2003). *John Locke siyaset felsefesi sözlüğü*. (Çev. N. K. Sevil). İstanbul: İletişim Yay.
- [62]. Russell, B.(1983).*Batı Felsefesi tarihi*. (Çev. M. Sencer). İstanbul: Say Yay.
- [63]. Sabine, G. H. (1969). *Siyasal düşünceler tarihi : yeni çağ*. (Çev. A. Öktem). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- [64]. Şenel, A. (2002). *Siyasal düşünceler tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- [65]. Tannenbaum, D. Schultz, D. (2006). *Siyasi düşünce tarihi*. (Çev.F. Demirci) Ankara: Adres Yayınları.
- [66]. Thilly. F. (2002).*Felsefenin öyküsü çağdaş felsefe*. (Çev.İ. Şener). İstanbul: İz düşün Yayınları.
- [67]. Timuçin, A. (2006). *Düşünce tarihi*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- [68]. Timuçin, A. (2010). *50 soruda aydınlanma*. İstanbul: Bilim Ve Gelecek Kitaplığı.
- [69]. Toku, N. (2003). *John Locke ve siyaset felsefesi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- [70]. Tosun, M. (2010). *Sözleşme kuramları ve minimal devlet üzerine bir çalışma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [71]. UlrichIm, H. (2004). *Avrupa'da aydınlanma*.(Çev. Ş. Sunar). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- [72]. Ünalı, Y. E. (2002). *Liberalizm düşüncesinin temeli olarak John Locke 'da Devlet fikri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [73]. Wolterstorff, N. (1996). *John Locke and the ethics of belief*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [74]. Yalçın, S. (2004). İnsan haklarına deontolojik bir temel. *Liberal Düşünce* ,34.
- [75]. Yayla, A. (2000).*Liberal bakışlar*. Ankara: Liberte Yayınları.
- [76]. Yayla, Atilla.(1998). *Liberalizm* , Ankara: Liberte Yayınları.
- [77]. Yetkin, ç.(2009). *Siyasal Düşünceler tarihi*. İstanbul: Gürer Yayınları
- [78]. Zabcı, F. (2011). *Spinoza ve Locke: siyasal özgürleşmeden bireysel özgürlüğe*, (Ed. M.A. Ağaogulları), Batıda Siyasal Düşünceler. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Tuğsat GÜZELOĞLU
Doğum Tarihi : 16.05.1992
E-mail : tugsat-sivas@hotmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Felsefe	Cumhuriyet Üniversitesi	2010-2014
Yüksek Lisans	Felsefe	Mersin Üniversitesi	2005-2018